

ISBN: 978-99976-49-02-7

ISSN 2637-1960 (Print)

ISSN 2637-1944 (Online)

12. Naučno-stručna konferencija
Studenti u susret nauci – StES 2019

ZBORNIK RADOVA

Društvene nauke
Istraživanja u društvenim naukama

12th scientific conference
Students encountering science – StES 2019

PROCEEDINGS

Social Sciences
Research in Social Sciences

Banja Luka
2019.

Izdavači:
Univerzitet u Banjoj Luci
Studentski parlament Univerziteta u Banjoj Luci

Za izdavača:
prof. dr Goran Latinović
Stefan Kremenović

Urednici:
Jelena Vučić, Miloš Kuzmanović

Lektor za srpski jezik:
Aleksandra Savić

Lektor za engleski jezik:
Milica Guzijan

Štampa:
Mikro print s.p. Banja Luka

Tiraž:
40

Naučni odbor:

Prof. dr Goran Latinović, prof. dr Zoran Vujković,
prof. dr Igor Milinković, prof. dr Vladimir Risojević,
prof. dr Duško Jojić, prof. dr Željko Vaško
doc. dr Siniša Lakić

Recenzenti:

Prof. dr Igor Milinković, prof. dr Aleksandar Savanović, prof. dr Miloš Šolaja,
prof. dr Goran Marković, prof. dr Tatjana Duronjić,
prof. dr Anđela Kuprešanin Vukelić, dr Perica Macura, dr Goran Radivojac,
dr Matea Zlatković, dr Dragana Došenović, doc. dr Milan Pilipović,
doc. dr Vlade Simović, doc. dr Pavle Dragičević, doc. dr Nevenko Vranješ,
doc. dr Matej Savić, ma Bojan Vlaški, ma Mirjana Miškić,
dipl. pravnik Olivera Ševo, dipl. pravnik Robert Švraka

Sadržaj:

Дубравка Табаковић ГОФМАНОВА МИКРОСОЦИОЛОГИЈА КАО КРИТЕРИЈУМ ЗА АНАЛИЗУ ПОНАШАЊА МИЛЕНИЈАЛАЦА НА ДИГИТАЛНИМ ПЛАТФОРМАМА	5
Јелена Вујановић ИЗБОРИ ЗА ЧЛАНОВЕ ПРЕДСЈЕДНИШТВА БИХ И МОГУЋНОСТИ ПРИМЈЕНЕ ПРЕСУДЕ „СЕЈДИЋ–ФИНЦИ“	21
Марко Лончар ПЕТА РЕПУБЛИКА – ИЗВОР СТАБИЛНОСТИ РЕПУБЛИКАНСКОГ ПОЛИТИЧКОГ СИСТЕМА ФРАНЦУСКЕ	37
Marko Radović KRIVIČNO PRAVO U PRAVNOM SISTEMU SRBIJE U DOBA CARA DUŠANA	61
Željko Petrović URED VISOKOG PREDSTAVNIKA U BOSNI I HERCEGOVINI	81
Ivana Pavelić, Mirela Mezak Matijević PRAVNI POLOŽAJ OPĆINE U REPUBLICI HRVATSKOJ TE BOSNI I HERCEGOVINI	97
Nikola Vidović INFLUENCE OF DIGITALIZATION ON DEVELOPMENT OF EXPERIENCES MARKET	121
Jelena Mladenović BENTAMOVA TEORIJA KAZNE	131
Aleksandar Kovačević NASTANAK I RAZVOJ DIGITALNOG TRŽIŠTA RADA KAO POSLEDICA DIGITALIZACIJE	133
Марица Мишић ПРАВНИ ПОЗИТИВИЗАМ ИЛИ ЈУСНАТУРАЛИЗАМ: ДЕБАТА ХАРТ–ФУЛЕР	135

ГОФМАНОВА МИКРОСОЦИОЛОГИЈА КАО КРИТЕРИЈУМ ЗА АНАЛИЗУ ПОНАШАЊА МИЛЕНИЈАЛАЦА НА ДИГИТАЛНИМ ПЛАТФОРМАМА

Дубравка Табаковић
dubravkatabakovic@yahoo.com
Ментор: проф. др Зоран Аврамовић
Факултет за културу и медије
Универзитет Мегатренд, Београд

Сажетак

Увод: Многе теорије комуникације показују правац кретања човечанства. Теорије Ервинга Гофмана су одличан темељ за разумевање основа људске комуникације. Та теорија интерактивности коју је он развијао читавог живота је основа за критичко сагледавање неравнотеже која је настала у одрастању миленијалаца.

Циљ: Циљ овог рада је утврдити могућност заштите миленијалаца од разорног дејства глобалне забаве на мрежама. Глобална забава својим огромним ресурсима фрагментира и мрви мотивацију и здраворазумско размишљање миленијалаца. Најлогичније је да се друштво са овим суочи у добро организованом и одговорном систему образовања.

Материјал и методе: У последњих пет година, кад су платформе достигле свој врхунац, појављује се одређен број радова који, из разних углова, покушавају да се позабаве овим проблемом. Анализом приступа Ервинга Гофмана треба утврдити шта је основа социјалног делања сваке јединке. Анализом трендова у културној платформи утврђујемо њихов смер кретања. Из закључака проистиче да су ове две појаве међусобно неспојиве. Пошто се платформе крећу по аутоматизму капитала, то се види да ће се њихова експанзија догађати по све већу цену за људске потенцијале. Анализирајући начине на који се догађа социјализација у доба платформи, видимо да сва друштвена акција на контроли истих далеко заостаје за погубним дејствима платформи. Техника коју сам користила је компарација између теоријских модела у микросоциологији и бројних запажања о проблемима миленијалаца у дигиталном свету.

Резултати: Иако се оскудном досадашњом литературом не могу очекивати велики резултати, овде је показано да је сваки допринос драгоцен. Осим тога, будућност ће зависити од сарадње оних који су дали ове доприносе и њиховог умрежавања.

Закључак: Закључке Гофмановог рада морамо применити на разорне последице деловања платформи на младу генерацију. Имајући у виду да су платформе будућност економије и културе нашег света, очекујемо да се овом анализом појачају и њихова употребљивост и њихова културна достигнућа.

Кључне речи: Комуникација један на један; симболичка интеракција; микросоциологија; асиметрична комуникација.

УВОД

Ервинг Гофман (Erwing Goffman) (1922–1982) је канадско-амерички социолог великог међународног угледа. Његова истраживања почињу са књигом *Приказивање себе у свакодневном животу* (1959) и завршавају књигом *Стратешке интеракције*, која је изашла постхумно (1983). У међувремену је објављено десетине радова који настају око теме свакодневног комуницирања лицем у лице (*face to face*), свих аспеката интеракције и контекстуализације комуникације.

Ервинг Гофман је потомак јеврејских избеглица из Украјине. Први део живота проводи у Канади, где дипломира социологију са антропологијом на Универзитету у Торонту. Онда прелази у Чикаго, на чијем универзитету брани магистратуру и докторат. Ова два града и њихова интелектуална клима трајно одређују цео његов научни опус. Био је човек широких интересовања. Студирао је хемију, зарађивао је у филмској индустрији, био је крупније у Лас Вегасу. Његову огромну радну енергију начела је болест. Прерана смрт је наступила у шездесетој години од рака желуца.

У класичној подели, Гофманов опус спада у област психологистичких теорија, а у ужем смислу припада интеракционистичком приступу¹ Ипак, целокупни опус превазилази само место у тој теорији. Управо применљивост у многим областима говори о дубини овог научног доприноса.

Највећи допринос је потпуно оригинална теорија симболичке интеракције. За њено формирање пресудну улогу је одиграо боравак и усавршавање у Торонту. У том граду је настала чувена школа комуникације (*The Toronto school of communication*). Њено непосредно порекло је у два формирајућа фактора. На првом месту, новооткривене електронске комуникације драматично су повећале важност огромне канадске територије. Ова територија и због климе и због огромног броја језера чини најнепроходнији насељени део планете. Радио-везе су тако постале моћно средство за премошћавање и координацију ових огромних територија. На другој страни је физичка близина Чикага и његове чувене економске школе. И сам оснивач *The Toronto school of communication*, канадски економиста Харолд Инис (Harold Innis), стигао је из чикашке школе. Он је засновао профилирање комуникације у савременој економији. Онај који се сматра

¹ Аврамовић З., *Култура*, Завод за уџбенике и наставна средства Београд, 2006, стр. 227.

оснивачем торонтске школе, Харолд Инис, доноси у Торонто свеже идеје мултидисциплинарних приступа. Његово главно дело *The Bias of communication* објављено је 1951. године.

Међусобни утицај двеју школа дао је десетине плодних идеја које су се одатле прошириле по целом свету. Ширина интересовања које је ова школа гајила утицала је да су и најчувенији северноамерички урбанисти поникли у овој школи – Луис Мамфорд (Lewis Mumford) и Бакминстер Фулер (Buckminster Fuller). Остали чувени научници из ове школе више су везани за основну тему комуникације и медија. Пре свих, Маршал Меклухан (Marshall McLuhan) (1911–1980). Главна дела су му *Гутенбергова галаксија* и *Разумевање медија*. Остали научници из ове школе су Ерик Хавелок (Eric Havelock), Едмунд Сноу Карпентер (Edmund Snow Carpenter).² Такође, и један од највећих књижевних теоретичара, аутор теорије кода Нортроп Фрај (Northrop Frye), припада овој школи.

Сам Гофман није провео много времена у Торонту, али се њен утицај осећао до краја његовог стваралачког живота. Ова школа успоставља значај економског интереса у комуникацији. Бројни студенти настављају учење оснивача. Због свега тога је *The Toronto school of communication* дала један од најважнијих доприноса у светској теорији комуникација.* Због огромне популарности коју је стекао слоганом *Медиј је порука*, један од чланова ове групе Маршал Меклухан је постигао интернационалну славу и постао поп икона. Широка применљивост његових теорија на модерну медијску културу довела је до тога да његови следбеници после његове преране смрти објаве дело *Дигитални Меклухан*. Виталност ове теорије доказује и недавно изашла и трећа итерација, такође од његовог докторанда, *Виртуални Меклухан*. Теоријска утемељеност ове групе подразумева могућност транзиције њихових поставки на најмодерније мрежно дигитално окружење. Коначно препознате, ове поставке добијају све већи значај и све више цитата и примене.

Економска наука се, у последњих неколико деценија, развија око концепта бихејвиоралне економије. У њој су потрошач и његове потребе и мотиви центар економске активности. Комуникација и мотивација су круцијални део овог приступа. У оквиру комуникације, развила се школа стратешких интеракција и она се непосредно наставља на последње дело Ервинга Гофмана *Стратешке интеракције* (1983).

---

² Watson R., Blodheim M., *The Toronto school of communication theory*, University of Toronto Press, 2019. Introduction.

Реинхард Селтен (Reinhard Selten), добитник Нобелове награде за економију (једини из Немачке), у потпуности развија овај Гофманов концепт. Овај аутор, нарочито после добијања Нобелове награде, стиче бројне следбенике, посвећују му се научне конференције и аутентични је наставак најзрелијег Гофмановог дела. Најпознатији концепти су: примена теорије игара у економији – ИГТ (*interactive game theory*) и СГТ (*system game theory*). Из ове теорије је проистекло стотине радова расутих по читавом свету.

У областима ван економије, овом приступу је најближи енглески антрополог Виктор Гарнер (Victor Turner), који је пратио генезу ритуала и театарa у свакодневном животу. Опус ова два научника је у много чему комплементаран.

Напори да се социјалне интеракције истражују у контексту умреженог друштва, били би практично немогући без реферисања на огроман допринос Ервинга Гофмана. Управо последње и најважније дело, *Стратешке интеракције*, саму интеракцију међу људима подиже скоро до математичке строгости.³

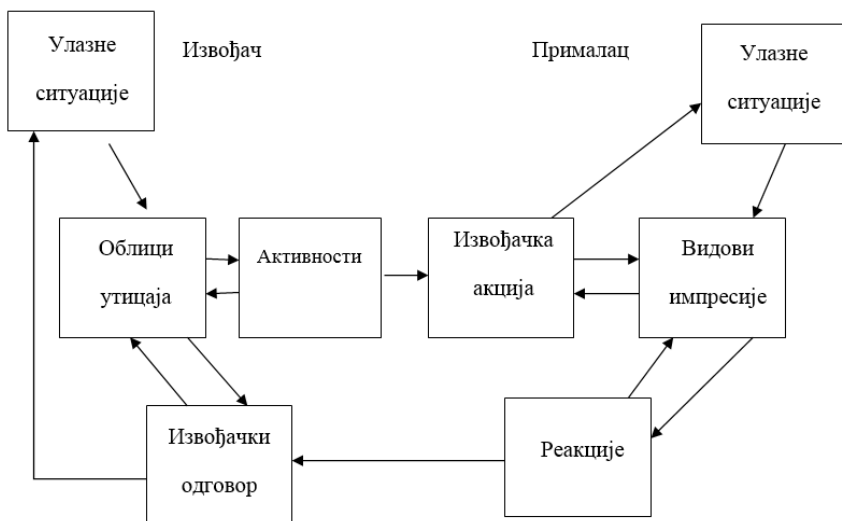
Гофманова теорија интеракције се може применити на дигиталну, умрежену културу. Гофман почиње са истраживањем комуникационог контекста у култури. Како Гофман истражује културни и социјални контекст релације говорник–слушалац односно презентер–прималац и продубљује интеракције у дигиталној култури. У целој еволуцији комуникације међу живим бићима, расте значај контекста. Тако на пример, за говорника је јако важно колико га слушаоци уважавају. Без тога би значајна већина комуникационих ситуација у друштву, а поготово у дигиталном свету, била немогућа. На пример, да пацијент верује лекару који му саопштава дијагнозу и терапију, да судија има потпуну посвећеност свих у судници док изриче пресуду, да војници безрезервно прихватају команде свог претпостављеног. Гофман анализира све моменте односа извођач–прималац.⁴ Да би овај однос био социјално дефинисан, потребно је одредити оквир (фрејм) овог односа. Тако долазимо до основне шеме Гофманове теорије интеракције.

---

³ Goffman E., *Strategic Interaction*, University of Pennsylvania press Philadelphia, 1971, str. 14.

⁴ Гофман Е., *Како се представљамо у свакодневном животу*, Геопоетика, 1971, стр. 34.

Извор: <https://lj20buck.wordpress.com>, приступљено 21.7.2019.⁵

После великог напора Гофманових следбеника да комплексно учење поједноставе за потребе разних курсева (универзитети, бизнис, клубови), дошло се до шеме која је овде приказана. Из шеме видимо да је интерактивни догађај међусобно вишеструко повезан –стабилизован. Чак и када се ради о асиметричној комуникацији, видимо да овај дијаграм покрива све могуће варијанте. Основни равнотежни елеменат се репродукује у свим појединачним случајевима. Његова равнотежа истовремено се прелива у равнотежу окружења и са њом чини неодвојиву целину.

ОСНОВНО ОБЈАШЊЕЊЕ ГОФМАНОВЕ СТРУКТУРЕ ИНФОРМАЦИЈА

Концепт Ервинга Гофмана се може најједноставније приказати: интеракција је основ људске комуникације. Дакле, не идеја говора са свим својим лингвистичким теоријама (генеративна граматика, когнитивна лингвистика, социјална лингвистика итд.), него управо интеракција. Заправо, без интеракције не би било ниједног од ових претходних елемената. Одговорност учесника у њој је основа њене социјалне евалуације. Такође, и прихватање високих принципа и про-

⁵ Превод термина са енглеског је мој.

цедура друштвене комуникације. Интеракција може да се мери врло егзактно и да се види да ли је и како комуникација обављена. То такође значи да су сви принципи који су временом успостављени испоштовани.

Управо кроз комуникацију члан интеракције постаје личност.⁶ Сваки појединачан елемент интерактивног ритуала има своју еволуцију у простору и времену. Тако се кроз изучавање интеракције унапређује целокупна теорија људске комуникације. Можемо је посматрати и као развој и допуну целокупне теорије комуникације. Од почетка 20. века, лингвисти као Сосир (Ferdinand de Saussure) развијали су теорију језика и његових форми. Теорија интеракција у себи садржи све доприносе теорије језика увећане за невербалну комуникацију. Сада се сматра да је то део једне свеобухватне теорије са врло брзим развитком. Лингвистика и теорија интеракције су у плодном међуодносу до данашњег дана. Наиме, у медијској лабораторији МИТ-а (*Massachusetts institute of technology*) је настала генеративна граматика Ноама Чомског (Noam Chomsky). На том истом месту, професор Алан Принц (Alan Prince) развија теорију генеративне интеракције у комуникативности.

ИНТЕРАКЦИЈА У ОДРАСТАЊУ У МРЕЖНОЈ КУЛТУРИ

Најпроблематичнији моменат у овој области је заправо у томе да најмлађа генерација почиње да „одлучује” много пре него што постаје одговорна. То самом „одлучивању” даје елементе лапидарности. Наиме, број прегледа и број дељења су скоро па монета на интернету. Дигиталне платформе као један од својих основних начела имају „додавање вредности” кроз повећано ангажовање корисника на њима. Практично, и њихова укупна вредност зависи од ове активности.⁷ Дакле, млади корисник интернета постаје не само „утицајан” него и „радник” много пре него што постаје релевантан. А управо Гофман имплицитно и експлицитно у свом опусу указује на потребу равнотеже међу елементима социјалне комуникације. А овде видимо потпуну асиметрију у социјалној интеракцији.

⁶ Goffman E., *On Face-Work: An Analysis of Ritual Elements in Social Interaction*, REFLECTIONS, Volume 4, Number 3.

⁷ Захваљујући овоме, берзанска вредност најпознатијих платформи (ГАФА – Гугл, Амазон, Фејсбук, Епл) је прешла или ће ускоро прећи хиљаду милијарди долара, Geoffrey G. Parker, Marshall W. Van Alstyne, *Platform revolution*, W. W. Norton & Company, 2016, стр. 17.

Поготово што се за ове проблеме решење види на погрешној страни: још више технологије. Ту праксу критикује стручњак за дигиталну психологију Манфред Спицер у својој књизи *Дигитална деменција*. Читаво поглавље је посветио еуфорији да се лаптоп рачунари уведу у предшколске установе.⁸

Утицај клика је маргиналан у односу на асиметричност код гејткипера (*gate keeper*). Наиме, гејткипери често у „производњи” информација остају незаинтересовани за њихову рецепцију. Њих више интересује утицај који те информације, често детаљно адаптиране, праве на просечну јединку. Они се дакле интересују за квантитативни аспект асиметричности. С друге стране, када неки спот има више милијарди прегледа, сви учесници су свесни лапидарности саме ситуације. Они гласају, али ни по чему нису укључени. Тако да, ако њихова употреба није унапред предвиђена, она остаје без очекиваних економских ефекта. Тако млади људи улазе у зачарану спиралу еуфорија–депресија. Еуфорија настаје када се око неког догађаја, локалног или глобалног, створи неочекивано велики број кликова, а депресија када ти кликови остану ван интересовања оних који би их кроз комерцијализацију учинили трајнијим. Иако млади учесници од најранијег доба стално „одлучују”, те одлуке се често распрше у мору догађања. Они „одлучују”, али никад не сазнају последице те „одлуке”. У сваком случају, та асиметрија у комуникацији потпуно крши основне премисе интерактивности у комуникацији коју поставља Гофман. Управо је најважнија својеврсна еволуција равнотеже између одлуке и „њене последице”. Такође, и у способности одлучиоца да разуме судбину својих одлука. У мрежном свету, ова је еволуција нагло прекинута и врло ретко јој се види крај. Једна „незавршена” епизода се наставља другом епизодом која ће такође остати незавршена.

У историји културе, симболи и алфавет смењују се у неким „временским” серијама. Они су у основи засновани на сасвим супротним когнитивним процесима. Све од појаве илустрованих часописа у боји, телевизије па онда и социјалних мрежа, слика и симбол нису тек победили него покрили слово. Стотине текстова је посвећено преживљавању књиге у империји слике. Ипак, овде се ради о много дубљем проблему. Корисници су „везани” за медиј (платформу). А њима управљају слике. Овде слика није аутентични него нус-продукт једног процеса. Тиме је њено „разорно” дејство неупоредиво веће.

Дакле, ради се о томе да, за разлику од претходних „обрачуна”

⁸ Спицер М., *Дигитална деменција*, Љевак, Загреб 2018, стр. 149.

слике и слова, од сада па надаље ће бити важније то ко је власник медија, а не њихов међусобни однос. Такође, нови, могући обрт у овом односу неће бити могуће ни предвидети нити ћемо моћи да будемо сигурни да ће он бити за добро људи и њихових културних односа.

Треба истаћи да у комуникацији постоји један елеменат који је остао ван Гофманових интересовања у његовим пионирским истраживањима. Развијајући микросоциологију, оставио је свој рад без контекстуализације са најширим друштвеним окружењима. У својој посвећености микросоциологији, Гофман нас је оставио без детаљнијих упутстава о контекстуализацији својих учења са социјалним окружењем. Од почетка медија, интерес оног који је власник је све више долазио до изражаја. У овако касној фази капитализма (либералног, казино, когнитивног), склоност власника да скрива или манипулише истином може да буде приоритетни моменат у медијској сфери. Зато се његова теорија може сматрати потпуно аутентичном у микрокомуникационим и микрокултурним релацијама. Њега теоретичар Низбет описује: „Он је микроскописта друштва, бескрајно опчињен сићушним и интимним ... он трага за молекуларним елементима друштва.”⁹ С друге стране, капитал све бруталније наступа у сфери медија. Асиметричност у комуникацији ипак боље објашњава политичка економија комуникације која уводи прави основни интерес у комуникацију: капитал. Капитал ће одређивати генезу и ток информације на глобалном нивоу исто онако прецизно као што је Гофман то дефинисао на микронивоу. Кликовима се гради пирамида популарности која у огромном проценту случајева нестаје пре него што се „не закачи” за нечији интерес. Дакле, у том свету, кликови су важни али нису довољни. А кад су довољни, онда служе неком другом интересу. Одатле се рачвају две неповољности:

1. тај интерес је константан и без обзира на кликове: то је увек нечији економски интерес (реклама, промоција, ивент)
2. увек је резултат тог клика нешто друго. Млади корисник кликће музику, а она се ставља у функцију, на пример продаје патика. Тако је овај корисник стално у раскораку поверења у свој суд и резултата који са тим судом често нема никакве додирне тачке.

Приметно је да се интерперсонална комуникација развија око два тренда:

---

⁹ Спасић И., *Значење сусрета*, Институт за филозофију и друштвену теорију, Београд, 1996, стр. 21.

1. наратив забаве – који има своје принципе и процедуре
2. наратив (*rational, common sense, everyday*)

Млада генерација се у скоро целом свом развоју креће у оквиру наратива забаве, а са наративом овог другог се среће тек у школи и зато има непрестане конфликте између очекивања и постигнућа.

Наратив ентертејмента по својој природи значи да се корисник охрабрује да се препусти. Да изгуби аналитичност, критичност и самоконтролу. Тада је идеални учесник у том спектаклу. Ту се поништавају све функције које Гофман сматра темељним. Налазећи се у том свету од најранијег узраста, за њега овај свет (реални свет) постаје несавладив. У производњи спектакла, учешће узимају читави тимови различитих струка (психолози, социолози, културолози, социјални антрополози). С друге стране, базу здравог разума чине они појединци који имају проблема да усвоје нове дигиталне процедуре. Њихова колективност, а то значи и отпор, неупоредиво је тежа за организовати. Њихова социјална ангажованост је често условљена и многим техничким проблемима који немају никакве везе са парадигмом. Дакле, у одређеном смислу, асиметрија између тима произвођача које обједињује профит и милиона корисника који су за овај контакт потпуно неприпремљени. Рецепција је потпуно ограничена управо због различитости њихових личних искустава. Та рецепција остаје трајно без социјалне евалуације. Друштво се не развија, оно се само надопуњује.

Тимови ентертејмента брине безвредно стакло до блештавости, а креативни појединци уз огроман напор остваре тек рудимент неке брилијантне идеје. Тако на пример, најактуелније теме модерног дигиталног света (*filter bubbles*, дигитално одрастање, вештачка интелигенција и социјалне мреже, економија пажње, неуромаркетинг) имају тек по неколико аутора у светским размерама. Ти аутори се најчешће међусобно не познају и најчешће развијају свој рад уз своје редовне академске каријере. Истовремено, тимови пројеката као што су Краљ лавова (*The lion king*), Господар прстенова (*The lord of the rings*), Аватар (*Avatar*) се састоје од хиљада стручњака који појединачно не морају уопште да буду креативни, само морају да обезбеде блештавило тим пре што је основни предлогач често бесмислен. Млади људи којима се ово блештавило блокбастера намеће од самог почетка имају проблем да, чак и кад им је квалитет доступан, обраде његову „техничку недовршеност“. Ова асиметрија се временом све више увећава на рачун квалитета рецепције. Што је продукт „избру-

шенији” (бљештавији), то је мање за очекивати да његова рецепција има културну димензију. Дакле, у основи савременог наратива ентертејмента је да рецепција уопште није битна. Такође, ту се губи и основна вредност људске комуникације: позитивна интеракција. Када „креативни тим” изгласа садржај до перфекције, потпуно престаје интеракција у комуникационом процесу. Ово одсуство интеракције у младом нараштају ствара све већу отупелост и потпуно одсуство потребе за стварном комуникацијом.* Стварном комуникацијом са стварним људима. Они су заједно на (спектаклу, ивенту, спортском мега догађају) и заједно су само утолико што су објекти, примаоци често потпуно бесмисленог садржаја. Они заправо немају потребу за присуством друге особе у комуникационом процесу, нити за комуникацију с њим. Присуство друге особе је ту само као „алиби” да су исправно изабрали догађај (ивент) или садржај који ће кликнути.

Посебно треба нагласити да је на делу убрзана диверсификација жанрова у оквиру ентертејмент наратива. Ова диверсификација олакшава стварање неограниченог броја блокбастера. То омогућава ауторима да са што мање напора и „теоријске дубине” генеришу бескрајне нове садржаје. Тада се инструменти истраживања тржишта поставе као једини критеријум да ли ће ови садржаји ићи у продукцију. Овим се и онемогућује било каква социјална дубина „садржаја”.

СУДБИНА ЕНТЕРТЕЈМЕНТ САДРЖАЈА У ПЕРСОНАЛНОЈ И ПЛАТФОРМСКОЈ МЕМОРИЈИ

Меморија појединца и меморија великог компјутерског система су сасвим различите. Сваки клик корисника прође на мрежи кроз гомиле филтера: ко притиска клик, ког је пола, у које доба дана, у ком делу света, у којој међусобној сукцесији сајтова. Систем из секунде у секунду сазнаје све више о нама и то пажљиво меморише специјализованим алгоритмима у огромне меморијске базе. Ово је друга врста асиметрије, асиметрија између персоналне и меморије платформи. Дакле систем памти све оно што смо ми заборавили. Кликови прелазе из радне меморије човека у трајну меморију облака (клауд) посредовану сложеним алгоритмом. Тако, алгоритми све наше заборава претварају у коначну меморију свега што се у друштву догодило. Тиме се појављује и трећа асиметрија заредом, асиметрија разумевања. Систем много боље разуме нас него што ми разумемо било шта. Ове асиметрије се геометријски увећавају са временом. С друге стране, поку-

шаји институција и академске заједнице да каналишу и контролишу овај процес се догађају у сфери линеарног (аналогног). Овај приступ, наравно, у судару са експоненцијалним, нема никакву шансу. Од решења овог јаза ће зависити укупна судбина појединца у будућој култури.

ГОФМАНОВ КОНЦЕПТ КАО КРИТЕРИЈУМ ЗА РЕЛЕВАНТНОСТ СОЦИЈАЛНИХ МЕДИЈА

Пошто је основ Гофмановог концепта интерактивност, настао у линеарној култури, за његову евалуацију у нелинеарном мрежном свету биће важна искључиво шанса за хумано и људско у том свету. Асиметрије у социјалним медијима ћемо посматрати на њиховом излазу и као последицу ових принципа. Тако да ћемо системску анализу линеарности у социјалним медијима решавати у систему црних кутија. Црне кутије су најкраћи начин објашњења односа линеарног и асимптотског. Заснивање и уоквиравање (фрејминг) комуникације имају у мрежној култури потпуно друге појавне облике. Саговорници се у огромном броју случајева никад лично не упознају. Велики број информација такође долази из непотврђених извора. Гофманово постулирање комуникације лицем у лице (један на један) у дигиталном свету постаје апсолутно неоствариво. Директни контакти проверавају саговорника и његов интегритет. Системом корак по корак изграђује се свет „познатог”. То „познато” је основ и оквир даљег спознавања. С друге стране, социјализација у дигиталном свету је посредована, али главна мана посредоване социјализације је управо одсуство поступности. Поступност је невероватно важна за изградњу интегритета. Субјект у дигиталном свету је стално изложен каскадама информација. Не постоји дистанца у којој би се филтрирала и вредновала важност информација. У сваком случају, до неке детаљније анализе видимо да миленијалци расту у хибридном окружењу: екстензивни лицем у лице контакти и интензивни онлајн контакти. Број људи с којима је један десетогодишњак комуницирао лицем у лице занемарљив је у односу на све његове изласке на веб. Без одређујућих елемената (персона саговорника, драматизација, уоквирења), млади учесник остаје трајно ускраћен за градивне елементе односа који дефинишу комуникацију у Гофмановском смислу. То колико је ускраћен он сам, представља недостатно (ограничавајуће) окружење за остале учеснике комуникације. Ствара се својеврсни зачарани круг системске дезинформације.

У окружењу младих усмерених стално према једном центру, имамо огромну већину људи са непотпуним системом примања и давања информација. И као што је раније статус појединаца произилазио из много појединачних контаката лицем у лице, сада је ситуација много ближа томе да сваки појединац комуницира са огромном структуром. Та безлична структура за њега је читава стварност. С друге стране, структура њега „одрађује” алгоритмима. Овде се она сенка из кликова појављује у свом најгорем светлу. Заправо, суштина је у томе да огроман допринос Гофмана „остаје нечитљив” јер у тренутку када би његов приступ могао да буде примењен настаје нови комуникациони ниво – социјалне мреже. Управо ту је тежиште проблема – младе генерације (миленијалци) улазе у одрасле године без формиране комуникације лицем у лицем. Тако да не остварују ни предуслов изграђених структура културне комуникације. Ово је додатно компликовано тиме што обиље површних и непроверених информација доводи до информационог презасићења (*information overload*) за које се до сада одговорило и не назире. Решење се очекује од институција.

Информационо презасићење је само добар алиби за сакривање истине. Често је то и једина намера. Истина се тако добро „раствори” у садржају да је само мали број „упућених” може наслутити. Тако да јавно комуницирање постаје само алиби, а за стварно праћење догађаја потребне су „инсајдерске” информације. То је основа парадокса: комуницирамо више него икад, али нам је информисаност на најнижем нивоу.

Истраживање у Америци показује да само 30% тринаестогодишњака прочита било шта у току дана. Старији (од 14 до 24) само 7 до 10 минута дневно уопште читају. Још поразнија анализа је да 40% особа студентског узраста никад ништа не чита из задовољства. Такође, они који „воле да читају”, одвоје један сат за читање недељно. Од 168 сати колико има недеља, они читају само један сат.¹⁰

Ипак, ауторка Мери Чејко у својој књизи *Суперповезани* указује на један аспект сталне доступности. Са мобилним телефоном у џепу, дете има у сваком тренутку директну везу са својим пријатељским окружењем у било ком и било колико непознатом окружењу.¹¹

---

¹⁰ Рељић С., *Буквар медијске писмености*, Академска књига, 2018, стр 118.

¹¹ Чејко М., *Суперповезани*, Клио, Београд, 2019, стр.207.

ДОПРИНОС ТОРОНТСКЕ ШКОЛЕ У РАЗУМЕВАЊУ ДИГИТАЛНИХ ПЛАТФОРМИ

Из свега наведеног се види да је огроман напор једне врло талентоване и посвећене генерације научника повезане са Торонтском школом комуникације остао у јазу транзиције са аналогног на дигитално. Транзиција коју би остварили млађи научници ка новим дигиталним платформама није изведена до краја. Главни разлог тога је што су промене биле тако драматичне да се линеарне академске структуре нису могле благовремено адаптирати. Ипак, ни дигитализација ни информационо презасићење ни велики подаци не могу никако умањити огроман теоријски допринос. Главна промена је у томе да се капитализам у својој финалној фази испољава кроз дигиталне *платформе*. Сада су платформе и комуникациони медиј и економски медиј и социјални фрејм. Неколико књига као што су *Platform capitalism* Ника Срничека (Nick Srnicek), *Силицијумска долина* Кристофа Кезеа, *Zucked* Роџера Мекнаме (Roger McNamee) и *Platform Revolution* Џефрија Паркера (Geoffrey Parker) помињу економију платформи као последњу фазу капитализма. Дигиталне платформе показују склоност да окупе што више производа и услуга (*add value*) из своје области.

Управо ова њихова особина, склоност, утиче на снажну везаност миленијалаца за поједину платформу. Додатни разлог је и специфичност апликација које су карактеристичне за поједине платформе. Њиховим савлађивањем (*patterns*), млади корисник постаје „заробљен” својим дигиталним навикама. То је један од најважнијих разлога дигиталне анксиозности. Из овог разлога, млади људи нерадо мењају платформу са којом почињу дан јер се осећају као да показују нелојалност дигиталном окружењу у коме проводе највећи део свог социјалног времена.¹² То омогућава платформама (нарочито Амазону – Amazon.com) да робу јефтино произведену (најчешће на Далеком истоку) и уз јако потцењен рад запослених у Амазону продају по вишеструким ценама. Тако је млади нараштај сведен на безличну масу корисника којој ништа не треба ван онога што платформе нуде. Платформе су заправо фрејм њихове социјалности, њихове културе и њихових снова. То је просто замена за дружење, комуникацију, кооперацију, а куповина и боравак на платформи само служе да потврде припадност. Сав напор Гофмана, Меклухана и осталих у само две генерације потпуно се изгубио због енормне дехуманизације кому-

¹² Tenner E., *The efficiency paradox*, Vintage, New York City, 2019., стр. 33.

никационих пракси. А суштина Гофмановог опуса је управо хуманизација комуникације.

Какве су шансе миленијалаца? Ако у њихов развој уграђујемо само аутентичне приступе, можемо очекивати повољан резултат. Комуникациона структура која је грађена вековима управо нестаје пред нашим очима. Истражујући претходно, треба утврдити да ли се у комуницирању миленијалаца види светло на крају тунела. Дакле, да ли ћемо *overload* и *post truth* посматрати из угла Гофмана или ће бити обрнуто.

Очигледно је да школа мора да промени приступ према социјалној комуникацији од најранијег доба. За разлику од претходних времена, где је информација била дистрибутивна и „тачкаста”. У време интернета и Google-а, информација има и превише. Школа мора да постане једна огромна обука за филтрирање. Први део ове приче је да се већ у предшколским установама вежбају бројне социјалне ситуације. Било оне лицем у лице као код Гофмана, било искуства на мрежи пренесена у малу заједницу. Тако би се и код најмлађих створила „отпорност” према разорним последицама социјалних мрежа. Са каснијим одрастањем, ученици ће све супериорније владати социјалним вештинама и техникама. То ће бити основа њихове егзистенције у дигиталном свету. Централна улога наставника је да не „проповеда” чињенице него да управља комуникацијом. Тако на пример, једна од могућности је промена распореда седења у учионици са говорником у средини круга око кога су појединачне клупе са простором за рад. Већина математичких и системских вештина неће бити везана за планиметрију и стереометрију већ за сложене проблеме комуникације, тока информација, организације, менаџмента итд.

Нарочито је важно утврђивање односа асиметричне комуникације у свакодневном животу и на нету. Заправо, пошто је она на нету једина могућа појава, треба да сагледамо какве су последице на развој свести миленијалаца.

ЗАКЉУЧАК

Гофмана можемо посматрати као сјајан резиме „старог света”. Његов рад би могао у потпуности да обухвати све критичне моменте социјалне комуникације пре појаве електронских медија. У том смислу, он је: линеаран, физички и интерактиван. Од његове смрти до данас, светом социјалне комуникације завладале су потпуно друге, неупоредиво моћније силе. Проучавајући његов опус, остварујемо

предуслов да квалитетном припремом, пре свега кроз игру и школство, спречимо да субјект комуникације (човек) постане објект адвертајзинг алгоритама моћних платформи. Његов опус је добри дух који нас подсећа да губљењем људског губимо смисао постојања без обзира на чудесне домете технологије.

Литература

- Рељић С., *Буквар медијске писмености*, Академска књига, Нови Сад, 2018.
- Спасић И., *Значење сусрета*, Институт за филозофију и друштвену теорију, Београд, 1996.
- Аврамовић З., *Култура*, Завод за уџбенике и наставна средства Београд, 2006.
- Watson R., Blodheim M., *The Toronto school of communication theory*, University of Toronto Press, 2019.
- Гофман Е., *Како се представљамо у свакодневном животу*, Геопоетика, Београд, 1971.
- Goffman E., *Strategic Interaction*, University of Pennsylvania press Philadelphia, 1971.
- Goffman E., *On Face-Work: An Analysis of Ritual Elements in Social Interaction*, REFLECTIONS, Volume 4, Number 3.
- Geoffrey G. Parker, Marshall W. Van Alstyne, *Platform revolution*, W. W. Norton & Company, 2016.
- Tenner E., *The efficiency paradox*, Vintage, New York City, 2019.
- Спицер М., *Дигитална деменција*, Љевак, Загреб 2018.
- Чејко М., *Суперповезани*, Клио, Београд, 2019.

GOFFMAN'S MICROSOCIOLOGY AS A CRITERION FOR ANALYZING THE BEHAVIOR OF MILLENNIALS ON DIGITAL PLATFORMS

Dubravka Tabaković

dubravkatabakovic@yahoo.com

Mentor: Full Prof. Zoran Avramović

Faculty of Culture and Media

Megatrend University

Abstract

Introduction: Many theories of communication show the direction of humanity. Erving Goffman's theories are a great foundation for understanding the basics of human communication. The theory of interactivity that he had been developing throughout his life is the basis for a critical look at the imbalance that emerged in the adulthood of millennials.

Aim: The aim of this paper is to identify the ability to protect millennials from the devastating impact of global online entertainment. Global entertainment, with its vast resources, fragments and tarnishes the motivation and common sense of millennials. It is most logical for society to face this in a well-organized and responsible education system.

Material and Methods: In the last five years, when platforms have reached their peak, a number of papers that are trying to address this issue from various angles are emerging. An analysis of Erving Goffman's approach should determine what underlies each individual's social activity. By analyzing trends in the platform culture, we determine their direction of movement. It follows from the conclusions that the two phenomena are incompatible. As platforms move along the automatism of capital, it is evident that their expansion will occur at an increasing cost to human resources. Analyzing the ways in which socialization occurs in the age of platforms, we see that all social action on controlling them is far behind the pernicious effects of the platforms. The technique I used is a comparison between theoretical models in microsociology and numerous observations about the problems of millennials in the digital world.

Results: Although the scarce literature so far cannot be expected to produce great results, it has been shown here that every contribution is valuable. In addition, the future will depend on the cooperation of those who have made these contributions and their networking.

Conclusion: The conclusions of Goffman's work must be applied to the devastating consequences of the platforms' effect on the young generation. Bearing in mind that platforms are the future of economy and culture of our world, we expect this analysis to enhance both their usability and their cultural achievements.

Keywords: one-on-one communication; symbolic interaction; microsociology; asymmetric communication

ИЗБОРИ ЗА ЧЛАНОВЕ ПРЕДСЈЕДНИШТВА БИХ И МОГУЋНОСТИ ПРИМЈЕНЕ ПРЕСУДЕ „СЕЈДИЋ–ФИНЦИ“

Јелена Вујановић
jescaaa93s@gmail.com
Ментор: доц. Душан Вучићевић
Факултет политичких наука
Универзитет у Београду

Сажетак

Увод: Европски суд за људска права је 2009. године у случају Сејдић и Финци против БиХ донио пресуду којом је утврђено да Устав и Изборни Закон БиХ, у одредбама о саставу и начину избора чланова Предсједништва БиХ и Дома народа Парламентарне скупштине БиХ, крше Европску конвенцију о људским правима и основним слободама, те наложио БиХ да спорне одредбе измијени.

Циљ: У овом раду ћемо размотрити неколико могућности примјене ове пресуде када су у питању избори за чланове Предсједништва, те ћемо покушати да процијенимо која од размотрених опција је најближа компромисном рјешењу које би било спроводиво, с обзиром на позиције релевантних политичких актера и дубоку етничку подијељеност БиХ.

Материјал и методе: Основне методе које користимо у овом раду су анализа садржаја докумената и компаративна метода. У том смислу, прије свега ћемо размотрити релевантне одредбе Устава и Изборног закона БиХ, као и кључне налазе дате у пресуди „Сејдић–Финци“, те ћемо упоредити овај случај са релевантним и сличним примјерима у свијету.

Резултати: На основу анализе докумената и компарације са одређеним рјешењима у другим земљама, представимо пет могућих опција примјене пресуде Сејдић–Финци: изјава о агрегацији, индиректан избор, избор пет чланова из једне изборне јединице, правило геометријске средине, те непосредан избор из три изборне јединице. За сваку ћемо навести како техничке аспекте примјене тако и позиције политичких представника три конститутивна народа у БиХ и других релевантних политичких актера, како би се могла процијенити спроводивост саме опције.

Закључак: Узимајући у обзир да циљ измјене правила о избору чланова Предсједништва БиХ не може бити само примјена пресуде Сејдић–Финци, већ је као циљ нужно узети и задржавање стабилности, као најреалније рјешење дјелује комбинација модела геометријске средине и непосредног избора из три изборне јединице.

Кључне ријечи: Пресуда Сејдић–Финци; Изборни закон БиХ; Устав БиХ; реформа

УВОД

Изборни систем Босне и Херцеговине обликован је Уставом (Анекс 4 Дејтонског споразума) [1] и Изборним законом БиХ [2] (усвојен 2001, а последњи пут мијењан 2014. године). С обзиром на комплексну структуру БиХ и на изборни систем у којем су кључне функције резервисане за представнике три конститутивна народа, очигледно је да су креатори Дејтонског споразума полазили од премисе „да ће изузетно етнички или политички подијељене државе обуставити унутрашње конфликте успостављањем равномјерне расподеле кључних функција. Примјер таквих држава су Белгија и Либан прије 1975. гдје је свака етничка група располагала са одређеним бројем кључних функција“. [3]

Дакле, од самог почетка, изборни систем у БиХ је конструисан са намјером да, поред успостављања фер и демократских правила, у постконфликтном периоду омогући праведно представљање и учешће у власти за сва три конститутивна народа – Срба, Хрвата и Бошњака, и на тај начин обезбједи мир. Реформа изборног система у БиХ, стога, није само техничко питање нити питање „дневне политике“. Она се у БиХ доживљава као питање које задире у националне интересе, нарочито ако се ради о измјенама које задире у одредбе које гарантују институционалну равноправност конститутивних народа, као што је то случај са захтјевима пресуде Сејдић–Финци.

МАТЕРИЈАЛ И МЕТОДЕ

Основне методе које користимо у овом раду су анализа садржаја докумената и компаративна метода. У том смислу, прије свега ћемо размотрити релевантне одредбе Устава [1] и Изборног закона БиХ [2], као и кључне налазе дате у пресуди „Сејдић–Финци“ [4], те ћемо упоредити овај случај са релевантним и сличним примјерима у свијету.

Избори за Предејдништво БиХ

Термини као што су неконсолидована демократија, демократија под туторством и консоцијативна демократија [11] су термини које можемо срести везано за политичко уређење БиХ. Консоцијална демократија подразумијева „подјелу моћи између различитих група као средство за постизање демократске стабилности у подијељеним

друштвима“ [11].

Према Уставу БиХ (Дејтонски мировни споразум, Анекс 4), Предсједништво БиХ је колективни шеф државе и чине га три члана, од којих је један Србин, један Хрват и један Бошњак. Српски члан Предсједништва бира се непосредно, са територије Републике Српске простом већином („first past the post“). Хрватски и бошњачки члан Предсједништва бирају се са територије Федерације БиХ, при чему „бирач уписан у Централни бирачки списак да гласа у ФБиХ може гласати или за Бошњака или за Хрвата, али не за обојицу. Изабран је бошњачки и хрватски кандидат који добије највећи број гласова међу кандидатима из истог конститутивног народа.“ [2]

Кандидат за члана Предсједништва мора бити уписан у Централни бирачки списак на територији ентитета из кога ће бити биран. Партија која предлаже кандидата мора обезбиједити 3000 потписа подршке бирача из тог ентитета, а независни кандидат 1500 потписа, те приложити доказ о уплаћеној такси за учешће на изборима, како би Централна изборна комисија овјерила кандидатуру. Иако је занимљиво да Изборни закон БиХ предвиђа случајеве у којима за кандидовање није потребно прикупити потписе (нпр. уколико партија има мандате у тијелу за које подноси пријаву за овјеру кандидатуре – погледати члан 4.5 Изборног закона [2]), ниједан од тих случајева не укључује изборе за чланове Предсједништва.

Поред обавезних личних података о кандидату, кандидат доставља и изјаву о припадности конститутивном народу. Изјашњавање није обавезно, али се неизјашњавање сматра одустајањем од права на функцију за коју је услов припадност одређеној националној групи. (Ово важи за све функције за које је услов припадност одређеној националној групи).

Мандат чланова Предсједништва траје четири године. Чланови Предсједништва БиХ ротирају се на мјесту Предсједавајућег на сваких осам мјесеци. Предсједништво доноси одлуке већином, међутим, члан Предсједништва који се не слаже са одлуком може је прогласити штетном по витални национални интерес за ентитет из ког је изабран. Изјава се упућује Народној скупштини Републике Српске, ако се ради о српском члану Предсједништва, односно бошњачким или хрватским делегатима у Дому народа Федерације БиХ, ако је изјаву дао бошњачки или хрватски члан. Ако се изјава потврди двотрећинском већином у овим тијелима, оспорена одлука Предсједништва неће се сматрати важећом.

Случај Сејдић и Финци против БиХ

Дерво Сејдић и Јакоб Финци тужили су БиХ Европском суду за људска права (у даљем тексту ЕСЉП) јер као припадници националних мањина, према Уставу БиХ и Изборном закону, нису имали право да се кандидују и учествују на изборима за Предсједништво БиХ и Дом народа Парламентарне скупштине БиХ (како смо раније видјели, мјеста у овим тијелима су резервисана само за припаднике једног од три конститутивна народа). Европски суд је 2009. године пресудио да се ради о дискриминишућим одредбама и наложио измјену спорних одреби Устава и Изборног закона. Конкретно, суд је утврдио да постоји „кршење члана 14. у вези с чланом 3. Протокола бр. 1. који се односи на немогућност апликаната да се кандидују на изборима за Дом народа, те да постоји повреда члана 1. Протокола бр. 12 (општа забрана дискриминације) због немогућности апликаната да се кандидују на изборима за Предсједништво.“ [4] Непримјењивање ове одлуке Европског суда већ дуго је камен спотицања на европском путу БиХ, но без обзира на притиске Европске комисије, рјешење се још не назире.

Треба напоменути да, поред `осталих`, чак ни сви припадници конститутивних народа не уживају у потпуности право да бирају и буду бирани за чланове Предсједништва. Тако нпр. Срби који живе на територији Федерације БиХ немају могућност да се кандидују јер су одредбе изричите – два члана која долазе из ФБиХ морају бити хрватске и бошњачке националности. У исто вријеме, они не могу ни да учествују у избору српског члана Предсједништва јер су, с обзиром на мјесто пребивалишта, регистровани да гласају на територији ФБиХ. Иста ситуација је и са Хрватима и Бошњацима који живе на територији Републике Српске.

РЕЗУЛТАТИ И ДИСКУСИЈА: ОПЦИЈЕ ПРИМЈЕНЕ ПРЕСУДЕ СЕЈДИЋ–ФИНЦИ

Када говоримо о реформи избора за чланове Предсједништва БиХ, морамо имати у виду две ствари:

1. добро постављен циљ реформе
2. позиције и однос снага политичких актера који учествују у одлучивању.

У случају о коме говоримо, циљ не може бити само примјена пресуде Сејдић–Финци, без обзира на друге аспекте. У корпоративним консоцијативним системима, каквим Болдт [11] и други сматрају систем у БиХ, отпор према промјенама је значајно већи и успостављене и препознате групе су мање спремне да пристану на промене установљене и договорене подјеле моћи [11]. Преглед претходних процеса уставних реформи идентификовао је дијаметрално супротне интересе и циљеве различитих страна, неповјерење између етничких група и њихових вођа, недостатак подстицаја да чине уступке или мијењају статус quo, и лоше управљање, ad hoc и неконзистентне напоре међународне заједнице као главне разлоге за неуспјех“. [11].

Зато би нас игнорисање других аспеката и разматрање пресуде Сејдић–Финци искључиво као питања примене судске одлуке која се односи на кршење људских права, могло одвести у погрешном правцу, до рјешења које се чини једноставно¹, али које, не само да је непримјениво, већ је и потенцијално опасно по односе између конститутивних народа. Да бисмо избјегли такав површан приступ, морамо узети у обзир значај самог Дејтонског мировног споразума у погледу успостављања мира у БиХ и улогу одредби које обезбјеђују равноправну заступљеност за три конститутивна народа. Чак је и сам ЕСЈП, по тумачењу Болдта [11], индиректно потврдио да су изборна и друга правила заснована на етничким принципима која су дата у Дејтонском споразуму била оправдана и да је у тренутку доношења овог споразума јавна корист која је произилазила из суспензије одређених права била сразмјерна и значајнија од штете која је настајала [видети 11]. Стога, циљ измјена треба да буде примјена пресуде Сејдић–Финци и укидање дискриминације према „осталима“, али уз очување мира и стабилности у БиХ као приоритетног питања. Само оно рјешење које испуњава оба ова аспекта и које је прихватљиво за све актере, може доћи у обзир.

Изјава о агрегацији (случај Јужног Тирола)

Један од примјера система у коме су позиције у органима власти резервисане за одређене етничке групе је италијанска провинција Јужни Тирол. Све позиције у изабраним тијелима и у државној

---

¹ Нпр., постојали су предлози да се бира један предсједник без националног предзнака са територије цијеле БиХ, уз одредбе да потпредсједници морају бити из различитих етничких група и слично;

служби у овој провинцији резервисане су за само три етно-језичне групе: италијанску, њемачку и ладино. Грађани се идентификују као чланови једне од ове три групе путем пописа који се одржава сваких десет година. Они који се не изјасне као припадници неке од ових група, одричу се права на кандидовање за већину функција. „За сврху кориштења пасивног бирачког права `остали` се морају агрегирати једној од три етно-језичке скупине. Важно је истаћи да је ријеч о изјашњавању које се сматра индивидуалном декларацијом о агрегацији, а не декларацијом о идентитету.“ [5] Занимљиво је да ниједна тужба за дискриминацију `осталих` није упућена ЕСЉП-у.

По угледу на систем у Јужном Тиролу, једна од опција је да се „осталима“ у БиХ пружи могућност да се по садашњем изборном систему кандидују за Предсједништво тако што ће се увести одредба да имају право да се, за сврху кандидовања на изборима, агрегирају једном од три конститутивна народа. Међутим, ни тренутни изборни систем у БиХ не забрањује припадницима других етничких група да се за сврху избора изјасне као припадници једног од три конститутивна народа. Изјава о припадности конститутивном народу која се подноси ради овјере кандидатуре за неку функцију не предвиђа никакве објективне критеријуме или услове да би се неко изјаснио као припадник конститутивног народа, дакле не постоји правна препрека за некога ко је нпр. Ром да се изјасни као Србин да би учествовао на изборима за Предсједништво.

Но, како добро примјећују Хоџић и Стојановић [5], то што не постоји правна препрека за припаднике других етничких група да се изјасне као припадници неког од конститутивних народа, не значи да не постоји једна друга, али не мање важна препрека – а то је морална. У друштву у коме је питање припадности одређеном колективитету у толикој мјери објективизирано у јавном дискурсу, захтјев да се изјасните као припадник колектива коме не припадате може представљати непремостиву препреку.

Чини се, дакле, да би овакво рјешење значило само `козметичко` дотјеривање већ постојећег система, те не би донијело никакве стварне промјене када је у питању учешће `осталих` на изборима за чланове Предсједништва.

Индијектан избор чланова Предсједништва

Када се разматра опција увођења посредног избора чланова Пред-

сједништва, обично се говори о избору једног (предлог Венецијанске комисије) или три члана, од стране Парламентарне скупштине БиХ, било да их бира само Представнички дом, или оба дома (погледати [5]). Намјера ових предлога, а то је нарочито нагласила Венецијанска комисија, јесте да се ојача држава и њена улога у односу на ентитете. Међутим, овдје ће бити изложен нешто другачији предлог индиректног избора чланова Предсједништва.

Једног члана Предсједништва бирала би Народна скупштина Републике Српске, док би два члана бирао доњи дом Парламента Федерације БиХ, уз одредбу да не могу оба члана припадати истој етничкој групи или уз одредбу да једног члана бирају посланици изабрани са територије кантона са претежно хрватским становништвом, а другог посланици изабрани из оних изборних јединица са претежно бошњачким становништвом. Ова опција била би погодна за Републику Српску јер би постојала јасна одговорност члана Предсједништва из РС њеним институцијама, прије свега Народној скупштини која би га бирала. Такође, не би долазило до ситуације да је члан Предсједништва из РС припадник странке која је на нивоу РС у опозицији, што обично значи и отежану комуникацију између институција РС и члана Предсједништва који долази из овог ентитета.

Међутим, релевантни актери из Републике Српске су заузели чврст став да члан Предсједништва из РС мора бити непосредно биран. Овај став подржала је и Народна скупштина Републике Српске. (Погледати [6]) Такође, мало је вјероватно да би бошњачке политичке партије, прије свега СДА, прихватиле опцију која умањује легитимитет Предсједништва као шефа цијеле државе, и чланове Предсједништва претвара у делегате ентитета.

Петочлано Предсједништво, једна изборна јединица и појединачни непреносиви глас

Узимајући у обзир неколико услова (представљеност конститутивних народа, могућност `осталих` да се кандидују, спријечавање доминације једне етничке групе, промовисање мултиетничких кампања, искључивање стратешког гласања), Даниел Бошлер (Daniel Bochler [7]) као једну од опција реформе избора чланова Предсједништва БиХ наводи увођење једне изборне јединице на територији цијеле БиХ, из које би се бирало пет чланова Предсједништва, са јединствене изборне листе. При томе, сваки гласач би имао само један глас

(`single non-transferable vote`), а изабрано би било првих пет кандидата са највећим бројем гласова. Етничка квота би се примјењивала само ако је то нужно, односно ако један од конститутивних народа нема свог представника међу ових пет чланова. Повећање броја чланова Предсједништва на пет и појединачни непреносиви глас спрјечили би прегласавање мањих група од стране већих. Чак ни Бошњаци, као најбројнији конститутивни народ, немају толико веће бирачко тијело од осталих да би могли да заузму све мандате који се додјељују.

Узимајући у обзир податке избора одржаних 2006. године, Бошлер наводи да би примјеном овог модела, Срби имали једно сигурно мјесто (кандидат СНСД-а), Бошњаци би имали два сигурна (кандидат коалиције СДА + СБиХ и кандидат СДП и неколико мањих грађанских опција), Хрвати једно гарантовано мјесто, а за пето мјесто би могле да се такмиче преостале српске странке, СББ и коалиција мултиетничких партија (погледати [7]). По мишљењу аутора (погледати [7]), позитивни аспекти ове опције су пропорционална представљеност етничких група, те избјегавање стратешког гласања тј. ситуације да један народ бира представника другом народу.

Ипак, не бих се сложила да је за актере у БиХ ово пожељан модел. Пропорционалност дјелује праведно ако посматрамо теоријски, но треба бити свјестан да конститутивни народи у БиХ не желе пропорционалност већ паритет. Бошлер је навео као један од проблема то што представници изабрани по постојећем систему неће бити расположени да одбаце правила која их одржавају на позицијама моћи. Рекла бих да није ствар само у тежњи тренутних политичких елита да задрже моћ. Између народа у БиХ *de facto* није изграђен чак ни минимум повјерења. Срби, а нарочито Хрвати којих је знатно мање у односу на друга два народа, желе да имају исту моћ и исте позиције приликом доношења одлука као и Бошњаци, који су бројнији. Представници Срба и Хрвата се неће одрећи досадашње позиције потпуне једнакости у представљању зарад пропорционалности која иде у корист Бошњака.

Геометријска средина

Модел геометријске средине подразумијева да би цијела држава била једна изборна јединица, али подијељена на три простора (А, Б и Ц) из којих би се бирао по један члан Предсједништва (погледати [5]):

- А. Кантони претежно насељени Бошњацима – кантони 1, 3, 4, 5 и 9;
- Б- Кантони претежно насељени Хрватима – кантони 2, 6, 7, 8 и 10;
- Ц. Република Српска;

Сваки грађанин има само један глас и може да гласа за било ког кандидата из било ког од ова три простора. Изабрани су они кандидати који достигну највећу геометријску средину за свој простор, по следећој формули: $\sqrt{\text{број гласова са одређеног простора} * \text{број гласова из цијеле државе}}$;

На пример, ако број гласова из цијеле државе обилежимо са Д, из простора А изабран је кандидат по формули $\sqrt{A * D}$. Исто се понавља и за остала два простора.

Посљедица примјене правила геометријске средине била би да мјесто у Предсједништву не осваја онај кандидат који је освојио највећи број гласова у свом простору, већ онај који поред значајне подршке у свом простору, има и одређену подршку у друга два простора. Претпоставка је да би то били умјеренији кандидати, који нису национално искључиви и који теже да се обраћају свим грађанима БиХ. „То би могло имати јак интегративни ефекат који промовише међуетничку сарадњу, компромис и помирење“. [5]

При томе, правило геометријске средине „дало би већу тежину гласовима грађана из простора А, Б, Ц за избор чланова Предсједништва из дотичног простора“ [5], чиме би се избјегло прегласавање. Истовремено, даје се могућност грађанима да гласају за кандидате ван свог простора, чиме се рјешава тренутно постојећи проблем Срба из ФБиХ, те Хрвата и Бошњака из РС, који немају могућност да гласају за `свог` члана Предсједништва.

Иако сматрам да би ова опција ријешила бројне недостатке тренутног система и да је, у том смислу, знатно боља од свих до сада размотрених, она пати од сличних проблема као и претходно наведена. Наиме, мало је вјероватно да би партије које тренутно заузимају позиције моћи, а које своју позицију заснивају претежно на националистичком дискурсу, пристале на систем који би фаворизовао умјереније кандидате који су прихватљиви за сва три народа. Такође, опет се као кључно јавља питање (не)повјерења. У дубоко подијељеном друштву какво је у БиХ, чињеница да неко има подршку и међу етнич-

ким групама којима не припада, не доживљава се као позитивна карактеристика, већ прије као знак да тај неко `не ради у интересу свог народа`, да је `издајник` и слично. Кандидат на чији избор утичу и гласови „оних других“ постаје мање пожељан за сопствену етничку групу.

Непосредан избор из три изборне јединице

Последња опција коју ћемо размотрити је модел непосредног избора три члана Предсједништва из три изборне јединице које би се поклапале са просторима А, Б и Ц, наведеним у претходном одјељку. Иако се изборне јединице преклапају са простором на којем један од три народа чини већину становништва, за кандидате не би постојао услов припадности одређеном народу. Изабран би био онај кандидат који у тој изборној јединици освоји највећи број гласова.

Овим рјешењем би се испунили захтјеви пресуде Сејдић–Финци, али би остао важан проблем немогућности одређених група (Срба из ФБиХ, те Хрвата и Бошњака из РС) да гласају за члана Предсједништва којег преферирају. Он би се могао ријешити пружањем могућности грађанима из једне изборне јединице да се на дужи период (нпр. 12 година тј. три изборна циклуса) определијеле да гласају за члана Предсједништва из друге изборне јединице. Дужи период у којем они не би могли да промијене своју одлуку (сем нпр. у случају пресељења) смањило би могућност стратешког одабира (да се нпр. већи број бирача из изборне јединице А определијели да гласа у изборној јединици Б, како би омогућио избор оног кандидата из те изборне јединице који одговара интересима Бошњака).

Оваквим рјешењем би били задовољни представници Срба (видјели смо да је званичан став представника РС да један члан Предсједништва мора бити непосредно биран са ове територије), и нарочито представници Хрвата који већ одавно захтијевају посебну изборну јединицу унутар ФБиХ. Међутим, партије бошњачког корпуса оштро сеprotиве идеји подјеле ФБиХ на две изборне јединице, јер сматрају да је то корак ка увођењу трећег ентитета (погледати [8]). Најдаље што се дошло у преговорима у ФБиХ по том питању је изјава лидера СДА и ХДЗБиХ да су постигли оквирни договор о томе да ФБиХ буде и даље једна изборна јединица, али са два подручја (погледати [9]).

С обзиром на то да није прецизирано шта та два подручја значе, можемо да претпоставимо да би једно од рјешења било увођење правила геометријске средине за избор два члана Предсједништва из два подручја са територије ФБиХ (нпр. раније споменути простор А и Б). Да ли би то одговарало Хрватима? Размотримо случај избора Жељка Комшића (кандидата СДП-а, странке која се декларише као мулти-етничка али за коју претежно гласају Бошњаци) за хрватског члана Предсједништва, 2010. године, који хрватске партије оспоравају тврђом да је изабран захваљујући гласовима Бошњака.

Табела 1.

Кандидат	Б = кантони 2,6,7,8 и 10	Д = ФБиХ	$\sqrt{Б*Д}$
Жељко Комшић (СДП)	54 356	337 065	135 357
Борјана Кришто (ХДЗ БиХ)	89 696	109 758	99 221

*подаци о броју гласова доступни на сајту www.izbori.ba²

Примједбе хрватских политичара нису без основа. У кантонима са претежно хрватским становништвом, Комшић је освојио мање гласова од кандидаткиње ХДЗ-а. Међутим, он је остварио огромну предност у преосталим изборним јединицама са претежно бошњачким становништвом (занимљиво је да је на тим изборима хрватски члан имао дупло већи број гласова од члана Предсједништва који је изабран из реда Бошњака). Ако погледамо, Комшић је остварио толику предност да би чак и примјеном правила геометријске средине освојио мјесто у Предсједништву. Зашто би онда лидери ХДЗ-а и других хрватских партија пристали на овакав модел?

Иако ово није идеално рјешење за хрватске партије, сматрам да би ипак могло бити прихватљиво јер је приближније њиховим интересима од постојећег система. Прије свега, очигледно је да ово рјешење знатно ојачава гласове бирача из простора Б. Док је према постојећем систему разлика између два кандидата преко 200 000 гласова, примјеном правила геометријске средине, она пада на око 35 000. Могућност прегласавања знатно се смањује. Да су нпр. ХДЗ БиХ и ХДЗ 1990 (чији је кандидат био трећепласирани 2010. године) изашли са

² На сајту су доступни подаци о броју освојених гласова по општинама. Подаци о броју освојених гласова у простору Б добијени су сабирањем гласова из општина које припадају том простору.

заједничким кандидатом, према постојећем систему не би освојили мјесто, али према систему геометријске средине, њихов кандидат би био изабран.

ЗАКЉУЧАК

Примијенити пресуду ЕСЉП-а у случају Сејдић–Финци и, при томе, очувати мир и стабилност у БиХ и обезбиједити сагласност политичких представника три конститутивна народа, очигледно није нимало лак задатак. Треба напоменути да је чак и приликом доношења пресуде један од судија (судија Бонел) у издвојеном мишљењу поставио питање да ли је оваква одлука суда оправдана с обзиром на крхку природу мира у БиХ и да ли су права два апликанта да се кандидују на изборима „тако неограничена и приморавајућа да пониште мир, сигурност и јавни ред уведен за цијелу нацију – укључујући и њих саме“ (ЕСЉП, 2009).

Имајући у виду све аспекте овог комплексног питања, можемо закључити да рјешења која уводе пропорционалност на рачун паритета, као и рјешења којима се оштро противи било која од страна, нису пожељна. Са друге стране, рјешења која уводе само козметичке промјене (попут увођења декларације о агрегирању), неће бити препозната као довољно добра од стране спољних фактора, прије свега Европске комисије која инсистира на што скоријој примјени ове пресуде.

Коначно, ако поред свега овога узмемо у обзир оштро противљење СДА и других бошњачких партија увођењу посебне изборне јединице са хрватском већином, као изгледно рјешење тренутно се чини само оно које би комбиновало опцију 3.4. и 3.5. Један члан Предсједништва бирао би се непосредно, простом већином, са територије Републике Српске, без услова припадности одређеној националној групи приликом кандидовања, чиме би били испуњени захтјеви актера из РС. Два члана би се бирала са територије ФБиХ као једне изборне јединице, подијељене на два простора, примјеном правила геометријске средине, чиме би се изашло у сусрет захтјеву Бошњака да цијела ФБиХ мора бити једна изборна јединица. Иако за представнике Хрвата ово није идеално рјешење, јер не добијају посебну изборну јединицу, оно је ипак боље у односу на постојећу ситуацију у којој Бошњаци врло лако могу утицати на избор хрватског члана Предсједништва, те би они могли да прихвате овај предлог.

Предложени модел свакако није идеалан, али у друштву пуном неповјерења и анимозитета између различитих група, најважније је постићи компромис. Наравно, остаје да пратимо развој политичке сцене у БиХ. Често се истиче да уколико би национално престало да буде доминантно у политичком дискурсу БиХ, можда би и другачија рјешења постала пријемчива како за политичке елите тако и за саме грађане. Са друге стране, управо би игнорисање постојећих националних подјела и инсистирање на примјени рјешења на којима се инсистира у процесу приступања ЕУ [видети 12] али која не одговарају стању на терену, могло довести до продубљивања анимозитета и повећавања тензија.

Литература

- [1] Поповић, Витомир и Лукић, Владимир (1999), *Документи: Дејтон-Париз*, Бања Лука: Институт за међународно право и међународну пословну сарадњу;
- [2] Изборни закон БиХ, доступно на: https://www.izbori.ba/Documents/documents/ZAKONI/Izborni_zakon_PRECISCENI_TEKST-srp.pdf;
- [3] Begić, Zlatan i Delić, Zlatan, *Constituency of peoples in the constitutional system of Bosnia and Herzegovina: Chasing fair solutions*, 2013, ICON, Vol. 11, No. 2, pp. 447 – 465;
- [4] Европски суд за људска права, *Сејдић и Финци против Босне и Херцеговине*, 2009, доступно на: [http://www.mhrr.gov.ba/ured/zastupnika/novosti/default.aspx?id=1008&langTag=bs-BA](http://www.mhrr.gov.ba/ured/zastupnika/novosti/default.aspx?id=1008&langTag=bs-BA;);
- [5] Хоџић, Един и Стојановић, Ненад, *Нови-стари уставни инжињеринг? Изазови и импликације пресуде европског суда за људска права у предмету Сејдић и Финци против БиХ*, 2011, Сарајево, Аналитика – центар за друштвена истраживања;
- [6] Б92, *Додик: јасан став о „Сејдић-Финци“*, 2013, доступно на: http://www.b92.net/info/vesti/index.php?yyyy=2013&mm=10&dd=04&nav_category=167&nav_id=761384;
- [7] Bochsler, Daniel, *Non-discriminatory Rules and Ethnic Representation: The Election of the Bosnian State Presidency*, *Ethnopolitics*, 2012, Vol. 11, No. 1, pp. 66 – 84;
- [8] Пресс РС, *Бошњаци против две изборне јединице у*

- ФБИХ*, 2012, доступно на: <http://pressrs.ba/info/vesti/bosnjaci-protiv-dve-izborne-jedinice-u-fbih-01-04-2012>;
- [9] Ал Џазира, *СДА и ХДЗБиХ за директан избор Предсједништва*, 2013, доступно на: <http://balkans.aljazeera.net/vijesti/sda-i-hdzbih-za-direktan-izbor-predsjednistva>;
- [10] Централна изборна комисија БиХ, *Потврђени резултати општих избора 2010. године*, 2010, доступно на: www.izbori.ba;
- [11] Boldt, Hildur, *Ending Consociational Power-Sharing. The Sejdić and Finci Case and the Prospects for Constitutional Reform in Bosnia and Herzegovina*, ICL Journal 6, no. 3-4 (2012): 489-547;
- [12] Wakelin, Elyse, *The Sejdic and Finci Case: More Than Just a Human Rights Issue*, E-International Relations, Oct 31 (2012).

ELECTIONS FOR BOSNIA AND HERZEGOVINA PRESIDENCY MEMBERS AND POSSIBILITIES TO APPLY SEJDIC-FINCI JUDGMENT

Jelena Vujanović
jecaaa93s@gmail.com

Mentor: Assist. Prof. Dušan Vučićević
Faculty of Political Sciences
University of Belgrade

Abstract

Introduction: In 2009 the European Court of Human Rights, in the case of *Sejdic and Finci v. Bosnia and Herzegovina*, stated that the Constitution and the Election Law of Bosnia and Herzegovina violate the European Convention on Human Rights and Fundamental Freedoms in the provisions on the composition and method of the election of the members of Presidency of Bosnia and Herzegovina and the House of Peoples of the Parliamentary Assembly of Bosnia and Herzegovina, and ordered Bosnia and Herzegovina to amend the disputed provisions.

Aim: In this paper, we will consider several options for applying this judgment, focusing on the rules for the election for Bosnia and Herzegovina Presidency members. We will try to determine which option is the closest to a compromise solution which would be feasible, taking into account the positions of relevant political actors and the deep ethnic division in Bosnia and Herzegovina.

Material and Methods: The basic methods we use in this paper are document content analysis and the comparative method. In this regard, we will first of all consider the relevant provisions of the Constitution and the Election Law of Bosnia and Herzegovina, as well as the key findings given in the *Sejdic-Finci* judgment, and compare this case with relevant and similar examples in the world.

Results: Based on the document analysis and comparison with specific solutions in other countries, we will present five possible options for applying the *Sejdic-Finci* judgment: an aggregation statement, an indirect choice, the election of five members from one constituency, the geometric mean rule, and the direct election from three constituencies. For each, we will outline both the technical aspects of the implementation and the position of the political representatives of the three constitutive nations of Bosnia and Herzegovina and other relevant political actors.

Conclusion: Considering the fact that the purpose of changing the rules of the election for Presidency members of Bosnia and Herzegovina cannot only be the implementation of the *Sejdic-Finci* judgment, but it is essential to think about maintaining stability, the most realistic solution is the combination of geometric mean models and a direct election from three constituencies.

Keywords: *Sejdic-Finci* judgment; Election Law of Bosnia and Herzegovina; Constitution of Bosnia and Herzegovina; reform

ПЕТА РЕПУБЛИКА – ИЗВОР СТАБИЛНОСТИ РЕПУБЛИКАНСКОГ ПОЛИТИЧКОГ СИСТЕМА ФРАНЦУСКЕ

Марко Лончар

markoloncartr@gmail.com

Ментор: доц. др Матеј Савић

Факултет политичких наука

Универзитет у Бањој Луци

Сажетак

Рад се бави стабилношћу француског политичког система у оквиру Пете републике, који је на снази од 1958, када је донесен актуелни Устав, а на мјесту њеног првог предсједника се обрео Шарл де Гол – најважнија политичка личност Француске 20. вијека. Анализи Пете републике претходи историјско одређење француских политичких система, уз нагласак на период од Француске револуције из 1799. па све до 1958, а сама анализа заснована је на компарацији Пете републике са претходним системима, у највећој мјери са краткотрајном Четвртом републиком, за чије је вријеме трајања Француска важила за изразито нестабилну државу. Аспекти са којих је посматрана стабилност политичког система Пете републике, односно они на које се ослања овај рад, јесу политички и уставни, као најважнији – па тако чине једну цјелину, те економски и друштвени аспект. Такође, у раду је обухваћен и однос француског политичког друштва према Петој републици те присутност идеје потенцијалне Шесте републике.

Кључне ријечи: Француска; политички систем; стабилност; Пета република; Устав

УВОД

Незаобилазно поприште највећих глобалних догађаја који су остављали дубоке коријене на будуће политичке токове у претходних неколико вијекова била је Француска. Држава са богатом историјом, традицијом и јединственом културом током посљедњих вијекова суочила се са крупним политичким догађајима преузрокованим различитим друштвено-политичким процесима који су водили ка неминовним промјенама. По броју таквих промјена и потрази стабилности, Француска се истиче с обзиром на бурно историјско раздобље и сукобе различитих идеологија и традиција унутар француског друштва. Још од 1789. и Револуције, Француска представља свијет у малом као авангарда за догађаје који ће услиједити на глобалном, а нарочито на европском нивоу. Услед раскошног идеолошког спектра и бурних политичко-историјских процеса, Француска је дуго времена тежила ка стабилности политичког система, па уколико Пета република поживи још једну деценију, а сва је прилика да хоће, моћи ће да се окарактерише као извор стабилности француског политичког система с обзиром на то да би тако постала најдуготрајнија. На наредним странама, приказан је сажетак догађаја који су утрли пут Петој републици у Француској која је донијела првенствено мир и неопходну стабилност политичког система, а која се кроз рад дефинише кроз уставно омогућен политички систем, као и кроз економске и друштвене токове у оној мјери у којој се рад оваквог карактера може позабавити наведеним питањима.

До доношења актуелног устава из 1958. године, а почевши од Француске грађанске револуције, која је измијенила слику свијета, рад прати развој политичких система у периоду смјена четири претходне републике и ауторитарних режима све до поменуте 1958, као и компаративну анализу тренутног уређења.

ИСТОРИЈСКИ ХАБИТУС ФРАНЦУСКОГ ДРУШТВА И ПРВЕ ТРИ РЕПУБЛИКЕ

Ући у подухват описивања француског друштва представља обиман задатак који мора бити утемељен на опрезној анализи историјских догађаја којима Француска обилује. Још од нестанка некадашње Франачке, њен дотадашњи западни дио израстао је у Француску коју је одликовала краљевска круна, а коју је у периоду до првог збаци-

вања краљевске власти 1789. носило неколико династија, при чему најистакнутије и најдуготрајније династија Бурбона. У складу са историјским тренутком, ни Француска се није разликовала од тадашњег средњовјековног и раног нововјековног свијета, нарочито на европском тлу. Ауторитарна држава, данас оличена у једној од најпознатијих историјских изјава „Држава, то сам ја“ Луја XIV, у највећој мјери осликава друштвено-политичко стање Француске тога времена у којој сва власти произлази из краља (фра. *toute justice émane du roi*).¹ Додамо ли тој површној слици грандиозност тада саграђеног Версаја и глобалну моћ коју је Француска стекла ширећи се у току процеса колонизације по другим континентима, и на први поглед постаје очигледно о каквој сили једног времена је ријеч. Међутим, тзв. *l'ancienne régime* (фра. стари режим) нестао је у крвавом десетогодишњем суочавању унутар француског друштва познатом као Француска грађанска или буржоаска револуција између 1789. и 1799. године. Збацивши, истина на кратко, монархију, Француска са краја 18. вијека постала је прва европска модерна република, што ће је окарактерисати као државу лидера Европе у надолazeћим политичким олујама, али и оставити могућност данашњим истраживачима да слику Европе посматрају кроз токове политичких процеса у Француској.

Падом Бастиље као симболом обарања старог режима и ослобађањем роба од господара, по Хегеловој дијалектици, стекли су се услови за стварање прве републике која ће примарно остати упамћена као највећа побједа републиканаца, а окруњена доношењем Декларације о правима човјека и грађанина² 26. августа 1789. по узору на претходно донесену Декларацију о независности у Сједињеним Америчким Државама. Највећи тријумф либерално-републиканске Француске уставно је обликован 1791. у јеку револуције, а измијењен већ 1793. Монтањарским уставом, који је улиједио као производ сукоба међу револуционарним тијелом, односно између жирондинаца и јакобинаца. Како год, доласком диктаторијалне владе на чело Француске 1795. године, окончан је период трајања *Прве француске*

¹ Vasović, V. (2008). *Savremene demokratije I* (2. Izdanje). JP, „Službeni glasnik“. Beograd. 440.

² Франц. *La Déclaration des droits de l'homme et du citoyen* један је од најзначајнијих историјских докумената који у 17 чланова садржи појединачна права, као и колективна права у односу на државу, те представља предуслов доношења првог устава Француске 1791. Декларација је уврштена и у преамбулу актуелног устава Пете републике, а један је и од докумената којима је инспирисана Универзална декларација о људским правима Уједињених нација.

*републике*³, а у периоду ишчекивања Друге (1848–1851), француско друштво прошло је кроз период под Наполеоном Бонапартом који се прогласио за цара, али и рестаурације монархије 1815. након Наполеоновог пораза код Ватерлоа, те јулске монархије од 1830, као реакције на другу француску револуцију.

*Друга француска република*⁴ настала је 1848. године услед нове револуције проузроковане незадовољством грађанских маса те је, умјесто дотадашњег краља из орлеанске династије Луја Филипа, република поново ступила на главну сцену. Ипак, ово уређење остаће упамћено као најкраткотрајније у француској постреволуционарној историји па је тако већ у децембру 1852. претходне године изабрани председник Луј-Наполеон донио нови устав по узору на онај Наполеонов из 1799. те се прогласио царем а Француску Другим царством. Крај „Малог Наполеона“, како је неријетко називан, дошао је поразом у рату са Пруском 1870, када Французи проглашавају Трећу републику након кратке епизоде Париске комуне, која је означила претечу социјалистичких покрета који ће ускоро ступити на сцену.

*Трећа република*⁵, иако осјетљива, без јаке власти и суочена са искуством Првог свјетског рата, успјела се одржати све до 1940. године, када под налетом њемачких снага у Другом свјетском рату капитулира, а Француска тако доспијева у најтежи положај у историји њеног постојања који се неријетко назива и извршеним самоубиством. Разједињеност француског ратног друштва изашла је на видјело у режиму генерала Петена који је колаборирао са Хитлеровом Њемачком из бањског градића Вишија по коме се тадашња Француска назива Вишијевском. За разлику од Вишијевске Француске која је заузимала јужне дијелове претходно цјеловите Француске, у Лондону у радио разгласу генерал Шарл де Гол одбија било какво повлачење пред окупацијом Нијемаца, позива на непрестани отпор те временом завријеђује славу и подиже народне масе на борбу која ће изродити коначном побједом у рату и стварањем Четврте француске републике 1946. године.

³ Првом републиком називају се парламентарни системи Француске у периоду између септембра 1792. и маја 1804.

⁴ Друга република је републикански режим у Француској који је успостављен 24. фебруара 1848. и који је трајао до проглашења Луја-Наполеона Бонапарте као цара 2. децембра 1852.

⁵ Трећа република је републикански режим који је на снази у Француској био од септембра 1870. до јула 1940. те је најдуготрајнији политички систем Француске од револуционарне 1789.

Ипак, незадовољан постратним приликама, Де Гол се повлачи са француске политичке сцене, а Четврта република показује знаке слабости, што је већ 1958. резултирало позивом управо де Голу да поново спаси Француску и преузме кормило.

(ПОСТ)РАТНИ ПЕРИОД И ЧЕТВРТА РЕПУБЛИКА

Ратни вихор највећег глобалног сукоба познатог досадашњој цивилизацији захватио је Француску априла 1940. Неопходно је посматрати узроке избијања Другог свјетског рата и сукоба на релацији Њемачка–Француска кроз историјску призму и кључне побједи које су међусобно остваривале двије стране.⁶ При томе се истичу Наполеонов тријумфални поход⁷ са почетка 19. вијека, као и њемачки реванш под Бизмарком 1870. те понижавајући исход Великог рата по Њемачку, чија је судбина скројена у Версају као одговор на крунисање првог њемачког краља Вилхелма I 1871.⁸ године у најрепрезентативнијем

⁶ Односе Француске и Њемачке између 1871. и 1944. обиљежила су три рата те блиска сарадња након њих:

- 1) Француско-пруски рат вођен је 1870–1871. у коме је тек уједињена Њемачка савладала Француску, окупирала Париз, а Франкфуртским споразумом Француска је принуђена да Њемачкој преда територије Алзаса и Лорена, као и да исплати репарације у износу од 5 милијарди франака. Њемачка је тако постала највећа европска копнена сила.
- 2) Први свјетски рат 1914–1918. дочекан је у реваншистичком духу у Француској која је, склопивши савез са Великом Британијом и Русијом, успјела супротставити се Њемачкој и однијети коначну побједу у рату, што је крунисано потписивањем великог броја мировних споразума на територији Француске од којих је најпознатији Версајски споразум по коме је Европа неријетко називана версајском. Алзас и Лорен враћени су у оквиру француске државе.
- 3) Други свјетски рат 1940–1944. између Француске и Њемачке отпочео је њемачким блицкригом на Француску у априлу 1940, на шта Француска није имала одговор, те је наредне четири године била подијељена, а нацистички колаборатор маршал Филип Петен управљао је Француском. Рат је окончан искрцавањем на Нормандију и савладавањем њемачких трупа.
- 4) Постратни односи Њемачке и Француске оличени су у стварању три европске заједнице које су прерасле у Европску унију 1992, а чију основну полугу чини управо сарадња између двије државе.

⁷ Наполеон је доживио велики пораз у Бици код Лајпцига 1814. од стране Шесте коалиције у којој су учествовале германске територије, прије свих Пруска и Аустрија, али и неке мање њемачке државе.

⁸ K. Varley. (2008). *Defeat and Memory: Cultural Histories of Military Defeat in the Modern Era*. Palgrave Macmillan. 62–80.

француском здању. Неуспјешна француска линија одбране заобиђена је овог пута, као и у Првом свјетском рату, па су Нијемци блицкригом кроз само неколико недјеља заузели Француску која се, као симбол унитарне државе, нашла у непознатој ситуацији подијељене државне, а усљед француског изједначавања државе и нације, и националне територије.

Француска наследица Треће републике под Филипом Петеном, који је носио титулу предсједника савјета, преузела је кормило над државом 10 јула 1941. Уз двије зоне, при чему је окупациону чинила сјеверна Француска на којој је Петенов режим задржао судску и законодавну власт, а суверену на југу којим је управљано из престоног Вишија. Иако ван територије Француске, отпор колаборационистичком режиму Петена дјеловао је из Енглеске, тј. из Лондона, одакле је генерал Шарл де Гол преузео кључну улогу као иницијатор покрета отпора под називом Привремена влада француске републике (*Gouvernement provisoire de la République française – GPRF*). Послије ослобађања Париза августа 1944. те признања легитимитета Де Голове владе од стране савезника у октобру исте године, обновљена је цјеловита Француска и створени су предуслови за стварање Четврте републике.

Четврта република успостављена је 1946. након што је 1945. одржан референдум на коме су се Французи изјаснили о доношењу новог устава, а уставотворна скупштина окупљена је у октобру исте године. Доношење устава протицало је у одмјеравању снага између, по обичају, широког француског идеолошког спектра. Упркос Де Головом тријумфалном ратном подвигу и ореолу славе који је носио, двије партије са највећим бројем припадника у скупштини припадале су лијевој спектру, па су се тако Социјалистичка и Комунистичка партија нашле у улози предводника доношења новог устава. Незадовољан политичким приликама, Шарл де Гол одлучује напустити политику, подносећи оставку у јануару 1946, а демохришћански Народни покрет за републику (*Mouvement Républicain Populaire – MRP*)⁹ преузима улогу кормилара у доношењу устава. Нови устав донесен је са нешто више од 1 100 000 гласова више у корист устава, а исти, сличан уставу Треће републике, предвиђао је бикамерални парламент,

⁹ Народни покрет за републику је политичка партија десног центра која је постојала између 1944. и 1967, а која је проистекла из народног републиканског покрета за вријеме Другог свјетског рата. Ова партија била је једина антикомунистичка партија међу три велике партије на крају Другог свјетског рата. Изгубили су значају током 1950-их година усљед Де Голове хегемоније.

при чему је председник биран индиректно од стране Горњег дома, а устав је назначио и нешто јачу улогу егзективе те улогу премијера кога би именовано председник.

ПЕТА РЕПУБЛИКА

Четврта република није донијела много значајних уставних промјена у односу на, за француске услове, дуготрајну и лабаву Трећу републику. Кључна полуга власти остала је у Националној асамблеји, што је и даље карактерисало Француску као парламентарну републику, али недостатак стабилности и политичког јединства које је разарало Четврту републику те, заједно са развојем тада актуелних политичких догађаја, а прије свега афричким националним покретима за независност, при чему је алжирски рат највише погађао Француску, допринијело је општеприсутном незадовољству из кога је изродило стварање *Пете републике*. Наиме, 1957. године, Шарл де Гол након добијеног позива врха француске власти, одлучује да се врати на чело државе. Де Гол повратак подржан је од стране свих политичких партија, изузев Комунистичке партије, уз изражену општенародну подршку. За десну руку у другом боравку у Јелисејској палати Де Гол је одабрао професора уставног права Мишела Дебреа, коме ће припасти задатак доношења нацрта устава Пете републике по његовој мјери, а истовремено Дебре је обављао и функцију првог премијера на почетку трајања исте. Политички токови који су пратили тадашњу Француску били су окренути преваходно јачању егзекutive, на челу са улогом председника на унутрашњем плану, те кооперацији и развоју добросусједских односа на нивоу европске политике, као и успјешно привођење крају процеса деколонизације махом на афричком континенту.

Политичко-уставни однос Четврте и Пете републике

Устав¹⁰ који је изгласан на референдуму 20. септембра 1958. у преамбули садржи текст Декларације о правима човјека и грађанина¹¹ као и Преамбулу претходног устава из 1946, а исти је званично сту-

¹⁰ Устав се састоји од 92 члана која су распоређена у 15 поглавља те важи за један крајних и општијих устава, такође је 16. устав Француске.

¹¹ Видјети на 2. страни.

пио на снагу 4. октобра 1958, што се узима за дан настанка Пете републике. На основу овог устава, Француска се дефинише као унитарна, полупредсједничка, вишепартијска и демократска република заснована на уставним начелима социјалне заштите, секуларности и демократије.

Нови устав Француске, скројен по мјери Шарла де Гола, начињено је Француску једном од држава са најјачом улогом предсједника, што у њеној дотадашњој републиканској историји није био случај. Овакав политички систем називан је најчешће полупредсједничким или чак хиперпредсједничким. Извор нестабилности краткотрајне Четврте републике, која се наслонила умногоме на Трећу, била је изразито нестабилна извршна власт прожета неефикасношћу која је доводила до честе парализе врховних француских органа власти. За вријеме трајања Четврте републике, Французи су свједочили смјени чак 21 премијера за свега 12 година њеног трајања.¹² Истовремено је годишње у просјеку премијерски кабинет трпио по 14 промјена у свом саставу, а годишњи просјек за Народну скупштину износио је чак 148 промјена међу посланицима.¹³ Четврта република увела је у француско политичко друштво улогу предсједника, међутим, његова улога проистекла из новог устава Пете републике у потпуности је другачија у односу на исту из устава Четврте републике.

Наиме, предсједник у Четвртој републици имао је првенствено симболичну улогу која се заснивала на церемонијалним функцијама без права вета или пак права на распуштање парламента. Највећа индивидуална политичка моћ у таквом систему налазила се у рукама премијера који је заузимао функцију тек након што би се цијели његов кабинет појединачно изгласао у парламенту, што свједочи о потешкоћама са којима се врх француске државне власти суочавао за вријеме Четврте републике. Додатне потешкоће влади на челу са премијером стварала је уставна одредба по којој је влада могла бити распуштена већинским изгласавањем неповјерења. Из тог разлога не чуде већ наведени подаци о чак 21 премијеру који су продефиловали премијерском функцијом између два периода Шарла де Гола на власти, тј. за вријеме Четврте републике коју је у тешком стању неријетко одржавала бирократија.

Већ у првих 10 година трајања Пете републике, у којој је дошло до

---

¹² Buck, J.E. (1964). Governmental stability: The comparison between the Fourth and Fifth Republics in France. Oklahoma State University. 12.

¹³ Исто, стр. 14–15.

замјене моћи двају функција, па је тако предсједник постао кључни политички играч у француској политици, док је премијер, именован од стране предсједника, највећим дијелом водио унутрашњу политику подржавајући наступе предсједника, осјетне су биле прве крупне промјене које су Француској донијеле политичку стабилност. У периоду између настанка Пете републике 1958. и 1968, Француска је имала свега двојицу премијера,¹⁴ а функцију предсједника током тог периода обављао је један човјек – Шарл де Гол (абдицирао 1969). На тај начин, дајући предсједнику у току седмогодишњег мандата врховну моћ која се огледала у:

1. Могућности преиспитивања одлука Националне Асемблеје;
2. Интерпретацији устава;
3. Подношењу приједлога закона на референдуму;
4. Могућности распуштања Националне Асемблеје;
5. Посебним овлашћењима у случају проглашења ванредне ситуације;
6. Постављању функционера, у првом реду премијера и амбасадора;¹⁵

Француска је ушла у мирнију луку када је ријеч о унутрашњим превирањима и борби за власт.

Ипак, оно што је имало једну од кључних улога у стабилизацији француског политичког система јесте једна од ријетких измјена устава из 1963. којом је промијењен изборни систем. Иако је устав омогућио знатно већу политичку моћ предсједнику државе, он по његовој оригиналној верзији из 1958. није био биран директним путем него од стране Народне скупштине. Поштујући такав изборни систем, Шарл де Гол освојио је први предсједнички мандат на изборима 1958. Године, када је са 78,51% подршке електора убједљиво дошао до предсједничке фотеље у Јелисејској палати.¹⁶ Ипак, били су то први и уједно посљедњи избори по том моделу с обзиром на то да је на референдуму 1962. са 62,3% гласова измијењен систем те се од тада у Француској примјењује директни изборни систем по коме се први пут предсједник бирао 1965. када је Де Гол у другом кругу, након што је освојио свега 45% гласова у првом,¹⁷ освојио и други мандат на челу Пете републике. Први директни избори потврдили су висок

¹⁴ Мишел Дебре и Жорж Помпиду.

¹⁵ Vasović, V. (2008). *Savremene demokratije I* (2. Izdanje). JP „Službeni glasnik“ Beograd. 488–493.

¹⁶ Линк: <https://www.conseil-constitutionnel.fr>, Посећено 11. 10. 2019. 13:58h

¹⁷ Линк: <https://www.conseil-constitutionnel.fr>, Посећено 11. 10. 2019. 13:58h

политички интерес француског становништва с обзиром на изразито високу излазност од чак 85%.¹⁸ Тренд високе излазности настављен је и на свим наредним изборима, при чему је најнижа излазност и једина испод 70% забиљежена давне 1969, у другом изборном кругу.¹⁹

Од оснивања Пете републике, за 61 годину, Француска је имала укупно 32 премијера са просјеком трајања мандата од приближно 2 године, што је у односу на 22 премијера за 12 година трајања Четврте републике јасан показатељ стабилности коју је Устав Пете републике омогућио. Незаобилазно је поменути и однос промјена у кабинету којих је у првих 10 година Пете републике годишње у просјеку било 5 у односу на 14 у периоду Четврте републике, као и 67 просјечних годишњих промјена посланика у парламенту за разлику од 158 из периода 1946–1958. Свакако, најзвучнији аргумент у корист стабилности коју је донијела Пета република јесте број функционера који су обављали улогу првог човјека државе, односно предсједника у Петој те премијера у Четвртој републици. Наспрам 22 премијера из периода 1946–1958, функцију предсједника Пете републике, која у години писања рада пуни 61 годину од настанка, обавља тек осми предсједник, а први центриста и уједно до сада најмлађи шеф државе у Петој републици – Емануел Макрон.

Сем замјене моћи функција предсједника и премијера, Пета република је кључну политичку улогу из парламента пребацила у руке предсједника. За вријеме Четврте републике, парламент је осликавао сву шареноликост и идеолошко богатство француског друштва. Спектар партија заступљених у Асамблеји варирао је од крајње леве до крајње деснице, по чему је француски парламент остао познат и до дана данашњег, с обзиром на то да се мјеста на којима сједе посланици у Народној скупштини додјељују управо по идеолошкој припадности посланика са лијево на десну страну. Поред већ поменуте моћи контроле коју је легислатива имала у односу на егзекутиву у виду могућности да се већином гласова посланика укаже неповјерење влади, Устав Пете републике предвиђа сљедеће утицаје владе на парламент из којих се јасно види супериорна улога егзекутиве над легислативом, што је једна од главних карактеристика Пете републике:

1. Законска иницијатива је у владиним рукама (преко 90% владиних иницијатива има пролаз за разлику од нешто мање од 10% парламентарних иницијатива);

---

¹⁸ Исто

¹⁹ Линк: <https://www.conseil-constitutionnel.fr>, Посећено 11. 10. 2019. 13:58h

Председник	Шарл де Гол (1959—1969)	Жорж Помпиду (1969—1974)	Жискар д'Естен (1974—1981)	Франсоа Митеран (1981—1995)	Жак Ширак (1995—2007)	Никола Саркози (2007—2012)	Франсоа Олан (2012—2017)	Емануел Макрон (2017—)
Премијер(и)	1) Мишел Дебре, 2) Жорж Помпиду, 3) Морис Кув де Мориј	1) Жак Шабан-Делма, 2) Пјер Месмер	1) Пјер Месмер, 2) Жак Ширак, 3) Рјејмон Бар	1) Пјер Морој, 2) Лоран Фабиус, 3) Жак Ширак, 4) Мишел Рокар, 5) Едит Кресон, 6) Пјер Борговој, 7) Едуар Баладур	1) Ален Жупе, 2) Лионел Жоспен, 3) Жан-Пјер Рафаран, 4) Доминик де Вилепан	1) Франсоа Фијон	1) Жан-Марк Ајро, 2) Мануел Валс, 3) Бернар Казеуве	1) Едуар Филип

* голисти/десница, социјалисти/левица, либерали/центар

2. Влада може донијети буџет декретом ако Скупштина не учини исто у предвиђеном року;
3. Дневни ред сједница Скупштине одређује влада;
4. Влада има право да подноси амандмане на законске приједлоге као и право да отвори генералну дебату у оба дома;
5. Влада може затражити изјашњавање парламента о приједлогу и прије него што одређени предмет доспије до надлежног скупштинског одбора.²⁰

Такође, као један од стубова супериорности егзекутиве наводи се укидање интерпелације која важи за најјаче оружје у рукама посланика. Стабилност влади улива и пропис по коме приједлог о изгласавању неповјерења мора доставити најмање 1/10 укупног броја посланика, а након подношења приједлога, неопходно је да прође 48 сати прије гласања, што влади оставља довољно времена да се суочи са потенцијалним распадом.

Четврта република је познавала компатибилност функција у извршној и законодавној власти, по узору на британски политички систем, што је Уставом Пете републике окончано. Бројне промјене, односно учестали прелазии из једне гране власти у другу условили су нестабилност система, па је Де Гол оваквом одлуком омогућио међусобно удаљавање парламента и владе, што је за резултат имало, поред већ поменутог значајног пада промјена у кабинету и парламенту, јачање бирократизације у извршној власти. Тако је актуелни француски систем познат по министрима који махом долазе на позиције као експерти из датих области, а врло често су и аполитични.

Широку лепезу различитих идеолошких опредјељења у Француској која су била заступљена у Скупштини, Устав Пете републике је умногоме успио сузити. Нови изборни систем заснован је на избору једног кандидата из одређене изборне јединице. Овакав изборни систем погодовао је највећим партијама које су тако освајале значајно већи број мандата у односу на мање партије које су у претходном изборном систему доприносиле, показало се, бескрајном мултиполаризму који је на овај начин повремено прерастао чак и у биполарност, што се најбоље увиђа у двокружном предсједничком изборном систему. Колику разлику је овакав изборни систем начинио, између осталих, одлично осликава примјер са посљедњих парламентарних, односно предсједничких избора. Док је предсједничка кандидаткиња

---

²⁰ Vasović, V. (2008). *Savremene demokratije I*, (Drugo izdanje). JP „Službeni glasnik“. Beograd. 497.

Националног фронта Марин ле Пен освојила 21,3% гласова у првом кругу (другопласирана иза Макронових 24,01%) те 33,9% (Макрон 64,1%) у другом кругу,²¹ њена партија је на парламентарним изборима одржанима свега мјесец дана касније са 13,2% укупног броја гласова у првом и 8,75% гласова у другом кругу освојила тек 1,39% мандата, што ће рећи да је побједу однијела у само 8 од укупно 577 изборних јединица. Истовремено, Макронова Република у покрету! (Republique En Marche) са 43,06% гласова заузела је 53,38% посланичких мјеста побједивши у 308 изборних јединица.²² Овакав несразмјер по коме је Макрон освојио 2 пута више гласова на предсједничким изборима у односу на Ле Пен, а на парламентарним чак 38,5 пута више мандата свега мјесец дана касније, осликава промјену која је допринијела стабилности власти.

Ипак, ни систем Пете републике није савршен, а недостатке је показао крајем 20. и самим почетком 21. вијека. Наиме, предсједник именује премијера из редова парламентарне већине, а први случај када предсједник и парламентарна већина нису долазили са исте стране политичког спектра забиљежен је 1986. године. Послије одржаних парламентарних избора 1986, за вријеме првог предсједничког мандата социјалисте Франсое Митерана, већину у парламенту осваја десница, те Митеран бива принуђен да за премијера именује Жака Ширака, чиме је отпочео период трајања прве кохабитације у Француској. Политичке игре и надмудривања између поменуте двојице потрајале су до 1988. и одржавања предсједничких избора на којима је Митеран освојио други мандат побиједивши управо Ширака. Други период кохабитације услиједио је у периоду између 1993. и 1995, када је након освајања 80% мјеста у парламенту, десница поново добила свог премијера, овог пута у виду Едуара Баладура. Посљедња кохабитација била је и најдужа, а одвијала се за вријеме првог мандата Жака Ширака, када је 1997. лјевица на парламентарним изборима освојила већину гласова, а на премијерско мјесто стигао социјалиста Лионел Жоспен. Ова кохабитација трајала је све до краја Шираковог првог мандата 2002. Услјед кризе Пете републике која је у времену између 1986. и 2002. само четири године функционисала ван кохабитације, начињене су важне законске промјене.

²¹ Линк: <http://www.conseil-constitutionnel.fr/conseil-constitutionnel/francais/les-decisions/acces-par-date/decisions-depuis-1959/2017/2017-171-pdr/decision-n-2017-171-pdr-du-10-mai-2017.148982.html>, Посјeћено 13.10.2019. 16:00h.

²² Линк: [https://www.interieur.gouv.fr/Elections/Les-resultats/Legislatives/elecresult-legislatives-2017/\(path\)/legislatives-2017/FE.html](https://www.interieur.gouv.fr/Elections/Les-resultats/Legislatives/elecresult-legislatives-2017/(path)/legislatives-2017/FE.html), Посјeћено 13.10.2019. 16:00h.

Године 2000. одржан је референдум²³ о скраћењу мандата председника са 7 на 5 година, што је подржао и тадашњи председник Ширак као и француски народ на референдуму, а од 2002. парламентарни избори непосредно прате председничке, како би се умањила могућност кохабитације услед кратког временског периода за промјену ставова гласача. Овакве промјене резултирале су стабилношћу наредних власти, па је тако за пуних 17 година после Француска имала четири председника, седам премијера и нити једну кохабитацију. Наравно, то не онемогућава кохабитацију, али шансе да до ње дође су умногоме смањене. У сваком случају, Француска и Пета република су успјешно пребродиле тадашњу политичку кризу и показале да је могуће функционисање и у ситуацијама када је власт подијељена. Аренд Лајпхарт закључио је да Француска у периоду кохабитација није могла бити називана (полу)председничким политичким системом него парламентарним с обзиром на то да је могућност доношења дневног реда Скупштине имао премијер, а да се председник примарно бавио спољним пословима и одбраном.²⁴

Економска стабилност

Иако Џејмс И. Бак тврди да економски показатељи не говоре у прилог владиној стабилности у Петој републици,²⁵ оно што је извјесно јесте да је Пета република поставила оквир који је омогућио даљи економски раст Француске започет завршетком Другог свјетског рата. Француска је из рата изашла као једна од најразоренијих држава са порушеним градовима, фабрикама, мостовима, саобраћајницама и 1 200 000 порушених зграда.²⁶ Држава на челу са Де Голом у првом мандату 1944. преузела је значајну економску улогу која ће у периоду етатизма (диригизма),²⁷ који ће потрајати све до 1983, остварити огроман економски раст упоредив са оним из Belle époque-a.²⁸

²³ Vasović, V. (2008). *Savremene demokratije I*, (Друго издање), ЈР „Службени гласник“. Београд. 491.

²⁴ Lijphart, A. (1999). *Patterns of democracy*. Yale University. 1999. 110.

²⁵ Buck, J.E.(1964). *Governmental stability: The comparison between the Fourth and Fifth Republics in France*. Oklahoma State University. 41–52.

²⁶ Asselain J.-C. (1984). *Histoire économique de la France du XVIIIe siècle à nos jours*. Points. 108.

²⁷ Етатизам (диригизам) је као термин поникао и ушао у ширу употребу крајем 19. века из дискусија које су разматрале обим и облик државног удела у управљању националном економијом.

²⁸ Израз који је настао после Првог свјетског рата и који описује мирнодопски

Коријени диригизма у Француској сежу још у 17. вијек и вријеме владавине краља Луја XIV, односно премијера Жан-Баптиста Колбера између 1661–1683. године, да би након Револуције, па све до Де Гола, превладавале идеје јакобинаца и републиканаца о „једној и недјељиви“ републици.²⁹

Кључ успјеха француске економске обнове лежи у прекокеанској помоћи посредством Сједињених Америчких Држава. Наиме, 28. маја 1946, државни секретар САД Џејмс Р. Бирнс те Леон Блум и Жан Моне испред француске владе потписали су Блун–Бирнсов споразум којим су САД отписале 2,8 милијарди долара француског дуга. Упркос великом значају који је тај споразум имао на француску економску ситуацију, најважнију улогу у процесу експанзије француске економије одиграо је Маршалов план, по коме је Француској припало неповратних 2,3 милијарде долара директно од САД, као и око 2 милијарде долара из тзв. позајмица нижег интереса. С овим финансијским импулсом, Француска је покренула обнову преко два Монеова плана који су спроведени за вријеме Четврте републике. Управо у том периоду започета је ера *Le trente glorieuse* (Славних тридесет година) у којима је БДП Француске просјечно растао 5%, куповна моћ израчуната на основу просјечне француске плате између 1950. и 1970. порасла за 170%, а потрошња за 144%.³⁰ Такође, Французи који су 1950. имали готово упола нижа просјечна (55%) примања од Американаца су 1973, завршне године *Le trente glorieuse*, примали 80% америчких примања, а у том периоду бржи економски раст од Француске имали су само Јапан и Шпанија.³¹

Ипак, усљед нафтне кризе 1973. долази до кризе па је те године забиљежен први пад БДП-а у послеријатној Француској, што ће условити постепеним увођењем економских промјена те преласком са диригизма на неолиберализам током 1980-их. Дакле, иако је Бак сматрао, наводећи економске показатеље као што су раст БДП-а и раст БДП-а по глави становника, да се помоћу економских показатеља не

период француске и западне европске историје од 1871. до 1914. Осликава позитивне промјене у друштву тог периода попут економског раста, безбрижности и вјере у будућност као и носталгично жаљење за тим периодом настало у трауматизованој постратној Француској.

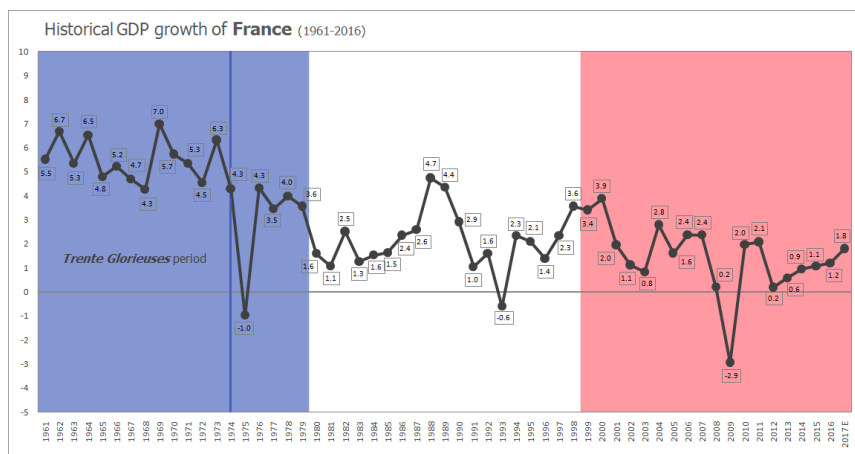
²⁹ Clift, B. (2008). *The Fifth Republic at Fifty: The Changing Face of French Politics and Political Economy Modern & Contemporary France*. 391.

³⁰ Ardagh J. (1981). *The New France: A Society in Transition 1945-1977* (Third Edition). Penguin Books. 1981

³¹ Fontanela, J, Hébert J-P. (1997). *The end of the French grandeur policy*. 37–55.

може доказати стабилности политичког система Пете републике, не могу се заобићи показатељи који говоре томе у прилог. Истина је да је раст БДП-а у просјеку био виши на годишњем нивоу у периоду Четврте републике, али послеријератни услови и обимна помоћ коју је Француска добила у том периоду остварили су идеалне услове за економски раст. Ипак, Пета република омогућила је наставак економског раста и развоја одржавајући Француску у *Le trente glorieuse*, а за цјелокупни период постојања Пете републике, економски раст је био негативан само у три године, и то 1974, након нафтне кризе из 1973. године, 1993. те 2009. за вријеме највеће економске кризе да би већ наредних 2010. и 2011. Француска дочекала највећи економски раст у другој деценији 21. вијека. Податак који показује колико је Француска успјешно пребродила економску кризу у периоду 2008–2010. јесте просјечан негативан раст БДП-а у земљама Еврозоне који је износио -4%, а у Француској -2,2% захваљујући развијеном социјалном систему, чему свједочи податак да су државни трошкови 1997. износили 46,1% БДП-а.³²

Показатељи који говоре у прилог економској стабилности француске Пете републике потврђују да је она успјела одржати стабилне економске темеље постављене по изласку из Другог свјетског рата.

³² Vasović, V. (2008). *Savremene demokratije I* (Drugo izdanje). JP „Službeni glasnik“ Beograd. 477.

Друштвени и културни токови

„Када је он (Генерал де Гол) преузео власт било је милион телевизора у Француској... Када је напустио власт, било је десет милиона... Држава је увијек била шоу бизнис. Али јучерашња држава-театар је била веома различита од ТВ-државе која постоји данас“³³

Пета република зашла је у седму деценију постојања и тако постала други најдуговјечнији републикански режим у Француској, а уће ли у осму деценију, постаће и најдуговјечнија. За вријеме трајања овог периода, Француска се измијенила, прошла кроз период постратне ренесансе, зачетка и развоја идеје европске интеграције, Хладног рата и специфичног положаја у западном свијету, али и великих студентских демонстрација 1968, економских промјена, пораста становништва, прилива миграната и борбе са тероризмом.

Слиједећи критеријум који је поставио Жан Жак Русо³⁴, један од највећих Француза свих времена и идеолог Француске револуције, по коме ако је влада ефикасна, становништво је у порасту, а уколико владу одликује неефикасност, онда се посљедице осјете у паду броја становника и емиграцијама у развијеније државе, за Француску у Петој републици морало би се рећи да је карактерише изузетно ефикасна влада. Постратни бејби бум условио је високу стопу пораста становништва која је непрекидно настављена до данашњег дана. Са 40 125 320 становника колико их је настањивало Француску 1946, број становника је повећан за више од 50% па је тако у Француској 2018. живјело 65 188 000 становника.³⁵ Сем тога, Француска је постала уточиште за велики број имиграната који су земљу почели насељавати након економске кризе 1970-их. Данас се процјењује даудио имиграната у француском становништву износи 11,8% (9,2 милиона људи), што Француску чини једном од европских држава са највећим бројем имиграната уз Њемачку и Уједињено Краљевство.³⁶

Ипак, једна од најкрупнијих промјена која је дошла се Петом републиком јесте огроман пораст броја студената. На почетку трајања Четврте републике 1948, у Француској је студирало 147 000 студената

³³ Debre, R. (1994). Charles De Gaulle: Futurist of the Nation. Verso. 3.

³⁴ Rousseau, J.J. (2002) The Social Contract, Yale University Press, III, 9.

³⁵ Institut national de le statistique et de les etudes economiques.

³⁶ File: Foreign-born population by country of birth, 1 January 2016 (!).png - Statistics Explained. ec.europa.eu. Посјехено 17. августа 2019.

да би тај број достигао цифру од чак 455 000 студената 1964. У Француској, која је централистички уређена са хијерархијском структуром састављеном махом од техничких стручњака, тзв. технократа, врло значајну улогу имају Национална школа администрације и Политехничка школа које, готово по правилу, обучавају државне службенике који уживају немјерљив углед те чине чврсту бирократску структуру која се назива *grand corps* (фра. велико тијело).³⁷ Стога, не чуди што су највећу опасност са којом се Пета република суочила покренули управо студенти који су 1968. извршили највеће протесте и покренули протестни талас широм Европе.

Ерик Хобсбаум то описује на сљедећи начин: „Током ових десет година (1960–1970) број студената хуманистичких наука се увећао скоро три и по пута, број студената друштвених наука четири пута. Најнепосреднија и директна посљедица била је неизбјежна напетост између ових маса углавном студената прве генерације, која је сада изненада притицала на универзитет, и институција које ни физички ни организационо нису биле припремљене за овакав прилив. Осим тога, како је све већи дио ове старосне групе имао прилику да студира, похађање универзитета је престало да буде изузетна привилегија која је сама по себи награда, а стеге које је студирање наметало младим (и већим дијелом сиромашним) људима, више су вријеђале. Кивност на једну врсту ауторитета, на ону универзитетску, лако се ширила на кивност према сваком ауторитету, па су стога студенти нагињали каљевици. Уопште не изненађује што су шездесете године постале *par excellence* деценија студентских немира.“³⁸

Француска се у периоду Хладног рата нашла у новој позицији. Свијет је престао бити евроцентричан, те се Европа, а самим тим и Француска, пронашла између Сједињених Америчких Држава и Совјетског Савеза те њихових спољних утицаја. Иако неизоставни дио Запада, Француска под Де Голом инсистирала је на независној нуклеарној политици, што је условило излазак из НАТО алијансе, а отпор који су Французи пружали америчкој мекој моћи такође је сажео Хобсбаум у истом дјелу.

„Французи, а у мањој мјери Нијемци, борили су се да сачувају огромне дотације за своје сељаке, не само зато што су сељаци имали кључне гласове, већ што су истински осјећали да би уништење

³⁷ Hejvud. E. (2002). *Politika* (prevod Jovan Jovanović). Cli. Beograd., 673–674.

³⁸ Hobsbaum. E. (2002). *Doba ekstrema: Kratka istorija dvadesetog veka 1914–1991* (prevod: Predrag J. Marković). Dereta. 228.

сељачке земљорадње, колико год она била неефикасна и неконкурентна, значило и уништавање крајолика, традиције, дијела националног карактера. Французи, које су подржали остали Европљани, одупирали су се америчким захтјевима за слободном трговином филмовима и аудио-визуелним производима напросто зато што би онда њихове екране преплавили амерички производи, пошто је у Америци базирана индустрија забаве поново успоставила потенцијални свјетски монопол у размјерама старе моћи Холивуда. Французи су исто тако, и то оправдано, сматрали да се не може допустити да чиста калкулација упоредних трошкова доведе до краја филмске продукције на француском језику. Какви год да су економски аргументи, постоје ствари у животу које треба заштитити. Да ли би иједна влада озбиљно разматрала рушење катедрале у Шартру или Тац Махала ако би могло да се докаже да би изградња луксузног хотела, тржног или конгресног центра на тој локацији дала већи допринос друштвеном производу земље од постојећег туристичког промета?³⁹

Из претходног се уочава принципијелан приступ политици коју је француска власт, упркос смјенама власти током трајања Пете републике, задржала његујући вриједности проистекле из Француске револуције, при чему су централизам, изражен патриотизам и културни национализам очували темеље француске нације.

(НЕ)ПРИСУТНОСТ ИДЕЈЕ ШЕСТЕ РЕПУБЛИКЕ

Пета република зашла је у седму деценију постојања. Француској је омогућила пријекно потребну стабилност и излазак из политичке кризе у послеријатном периоду јачањем егзекутиве оличене у личности председника републике, али временом су у политичком животу Француске на сцену почеле излазити критике система. Изузев Комунистичке партије, која једина није подржала доношење Устава Пете републике 1958, прве значајније опаске и помени Шесте републике вежу се за Франсоу Митерана, политичком иронијом најдуговјечнијег председника управо Пете републике. Ипак, прије него што је заузео фотелју у Јелисејској палати, као први социјалистички и љевичарски председник, Митеран је био познат и као највећи критичар политичког система Пете републике. У једној телевизијској дебати из 1979. са творцем Устава Пете републике и првим премијером Мише-

---

³⁹ Исто, 322.

лом Дебреом Митеран је дискутовао улогу председника републике гдје је доводио у питање објективност председника. Већ на наредним председничким изборима, Митеран је дошао на чело Француске гдје се задржао до 1995, а за то вријеме једини озбиљни помени потребе Шесте републике долазили су, за промјену, са деснице.⁴⁰ Почетком 90-их, европарламентарка Симон Веј залагала се за уређење Француске на америчком принципу без премијера, а идеју Шесте републике заговарао је и „вјечити“ председнички кандидат Жан-Мари ле Пен, као представник крајње деснице, 1994. када је најавио кандидатуру на изборима 1995, а најближе мандату био је 2002, када је ушао у други круг гдје је убједљиво поражен.⁴¹

На основу три кључна аргумента, социјалисти су од 1992. тихи заговорници измјене Устава и проглашења Шесте републике. Недодирљивост председника, недоступност средстава посланика за испуњење политичке мисије те свемоћни и неуклониви Сенат били су кључна три аргумента тадашњих социјалиста. Један од младих социјалиста који су још 1992. заговарали Шесту републику Жан Лик Меланшон⁴² кандидовао се са истим планом на председничким изборима 2017. као кандидат љевичарске Непокорне Француске, а са истим ставом на изборе је изашао и кандидат социјалиста Беноа Амон. Резултати избора показали су несклоност Француза ка идеји Шесте републике тако што нити Меланшон нити Амон нису успјели задобити довољну подршку изборног тијела за улазак у други круг, препуштајући Француску, испоставиће се након другог круга, првом центристичком председнику Емануелу Макрону који не потпада у категорију заговорника Шесте републике.

Ипак, важно је напоменути да је идеја Шесте републике била једна од кључних тема у предизборној кампањи 2007. године када су кандидаткиња социјалиста Сеголен Ројал и центристички кандидат Франсоа Бајру, као заговорници идеје Шесте републике, заједно освојили преко 44% гласова у односу на Николу Саркозија, побједника првог круга, са 31% гласова. Како год, у другом кругу Саркози је однио побједу над Ројал (53%–47%), те је Пета република задржала чврсте темеље које није нарушило ни одређено кокетирање другог социјалистичког председника Француске Франсоа Олана са идејом Шесте

---

⁴⁰ Линк: <https://www.ina.fr/contenus-editoriaux/articles-editoriaux/ils-veulent-une-6eme-republique>, Посећено 16.10.2019. 17:15h

⁴¹ Исто

⁴² Исто

републике за вријеме трајања његовог мандата између 2012. и 2017.⁴³

Критичари система неријетко Пету републику пореде са монархијом којом управља предсједник, међутим конкретних назнака ка стварању Шесте републике нема, а избори, како предсједнички тако и парламентарни 2022, највјероватније ће дати одговор на питање хоће ли Пета република постати најдуговјечнији републикански политички систем Француске.

ЗАКЉУЧАК

Нестабилној Француској која је из Другог свјетског рата изашла у новој политичкој улози на глобалној сцени и огрнула се велом Четврте републике био је неопходан нови импулс крајем 50-их година минулог вијека. Слабашну извршну власт из периода Четврте републике, у којој је парламент држао главне полуге политичког система, замијенила је Пета република, која би ускоро требало да постане најдуговјечнији француски републикански систем, чиме би била потврђена као извор стабилности француског политичког система, што је и тема овог рада. У претходних 61 годину Француска је успјела изградити имиџ државе коју одликује јака улога предсједника, чиме су помирили историјски антагонизми на релацији монархија-република, до те мјере да критичари система исти називају монархијским. Увођењем јаке институције предсједника, као јаче половине егзекutive, а чији легитимитет је ојачан након промјене изборног система 1962. откада Французи шефа државе бирају непосредним путем, уједно је ојачана и фигура предсједника у симболичком смислу, за шта се Де Гол изричито залагао. Предсједник у Петој републици осликава јединство француског народа те заједно са премијером, коме је повјерено примарно вођење унутрашње политике, сачињава основу стабилног политичког система. И онда када је кохабитација успјела уздрмати темеље Пете републике, Французи су успјели пронаћи адекватно рјешење смањујући мандат предсједника са седам на пет година, односно помјерајући парламентарне изборе на свега мјесец дана након предсједничких, што се испоставило као функционално рјешење које је додатно учврстило власт.

У Петој републици, поред предсједника, и влада је добила неопходну стабилност која се огледа у међусобном односу са парламентом.

---

⁴³ Исто

Немогућност парламента да владу разријеши простом већином, непотребност појединачног изгласавања свих чланова кабинета у парламенту били су од примарног значаја за владину стабилност, а висока пролазност владиних законских иницијатива, могућност доношења буџета уколико парламент исто не учини, одређивање дневног реда сједница парламента те укидање интерпелације преbacили су политичку моћ из парламента у владу.

Такође, Француска је у периоду Пете републике успјела да се економски прилагоди индустријски развијеном свијету, нарочито у периоду Славних тридесет година. Економски раст Француске је константан, а малобројне кризе које су погодиле земљу, успјешно су отклањане. На друштвеном плану, Француска претендује да до средине вијека постане поново најбројнија европска држава, али је истовремено и држава која је у протеклим деценијама постала дом многобројним народима од којих већину чине они неевропски.

Кризе са којима се Француска данас спорадично суочава нису дубоке природе да би могле угрозити темеље Пете републике, стога су очекивања да ће крајем треће деценије 21. вијека Пета република постати најдуговјечнији републикански облик уређења те и на тај начин потврдити стабилност коју је донијела Француској.

ЛИТЕРАТУРА

- K. Varley. (2008). *Defeat and Memory: Cultural Histories of Military Defeat in the Modern Era*. Palgrave Macmillan.
- Buck. J.E. (1964). *Governmental stability: The comparison between the Fourth and Fifth Republics in France*. Oklahoma State University.
- Vasović, V. (2008). *Savremene demokratije I* (2. Izdanje). Beograd. JP „Službeni glasnik“.
- Lijphart, A. (1999). *Patterns of democracy*, Yale University.
- Asselain J-C. (1984). *Histoire économique de la France du XVIIIe siècle à nos jours*.
- Clift, B. (2008). *The Fifth Republic at Fifty: The Changing Face of French Politics and Political Economy*. Modern & Contemporary France.
- Debre, R. (1994). *Charles De Gaulle: Futurist of the Nation*, Verso.
- Ardagh J. (1981). *The New France: A Society in Transition 1945-1977* (Third Edition). Penguin Books.

Fontanela, J, Hébert J-P. (1997). The end of the French grandeur policy.
Rousseau, J.J. (2002). The Social Contract, Yale University Press.
Hejvud. E. (2002). Politika (превод Јован Јовановић), Слио.
Hobsbaum. E. (2002). Doba ekstrema: Kratka istorija dvadesetog veka
1914-1991 (превод Предраг Ј. Марковић). Dereta.
Institut national de le statsitique et de les etudes economiques.

Онлајн извори:

<https://www.conseil-constitutionnel.fr>

<https://www.interieur.gouv.fr>

<https://www.ina.fr>

<https://www.ec.europa.eu>

THE FIFTH REPUBLIC—A BASE OF FRENCH POLITICAL SYSTEM STABILITY

Marko Lončar

markoloncartrs@gmail.com

Mentor: Assist. Prof. Matej Savić

Faculty of Political Sciences

University of Banja Luka

Abstract

This paper deals with the stability of the French political system within the Fifth Republic, which is in effect since 1958 when the current Constitution was adopted and Charles de Gaulle, the most important political figure of the 20th century in France became the first president. The analysis of the Fifth Republic was preceded by a historical analysis of the French political systems, with an emphasis on the period from the French Revolution from 1799 to 1958. The analysis itself is based on a comparison of the Fifth Republic with the previous systems, mostly with the ephemeral Fourth Republic, during which France was considered a highly unstable state.

The aspects from which the stability of the Fifth Republic's political system was observed are political and constitutional as the most important, and thus constitute one whole, and the economic and social aspect on which this paper relies. In addition to that, the paper includes the attitude of the French political society towards the Fifth Republic and the presence of the idea of a potential Sixth Republic.

Keywords: France; political system; stability; the Fifth Republic; constitution

KRIVIČNO PRAVO U PRAVNOM SISTEMU SRBIJE U DOBA CARA DUŠANA

Marko Radović

markomradovic@gmail.com

Mentor: prof. dr Dragan Nikolić

Pravni fakultet

Univerzitet u Nišu

Sažetak

U radu se posmatra krivičnopravni segment pravnog sistema Srbije u doba cara Dušana, uz detaljniji osvrt na krivično pravo u samom Dušanovom zakoniku, gde su krivičnopravne norme činile približno trećinu njegovog sadržaja.

Najpre su analizirani sami pojmovi krivičnog dela i krivca, kao osnovni instituti krivičnog prava. U nastavku rada su posmatrani subjektivni elementi krivične odgovornosti, kao što su umišljaj, nehat, uračunljivost i saučesništvo, te kazneni sistem (smrtna, telesna i imovinska kazna, progonstvo i konfiskacija imovine). Sama krivična dela su u ovom radu uslovno razvrstana prema zastupljenosti i težini u pravnom sistemu Srbije iz doba cara Dušana, a po uobičajenoj klasifikaciji grupa krivičnih dela kakve su nam poznate iz teorije i prakse savremenog krivičnog prava: krivična dela protiv vere, države i vladara, opšteopasna krivična dela, krivična dela protiv morala, života, tela i časti i krivična dela protiv imovine.

Kroz analizu sadržaja pojedinih krivičnopravnih normi, jasno se uočavaju i tada postojeće klasne razlike između pojedinih kategorija stanovništva, što se se vidi u kaznenom sistemu, budući da su se za isto izvršeno krivično delo nejednako kažnjavali krivci različitog društvenog statusa.

Ključne reči: Srednjovekovna Srbija; Car Dušan; Dušanov zakonik; krivično pravo; pravni sistem Srbije; krivična dela.

UVOD

Srpsko srednjovekovno krivično pravo, po svojim opštim karakteristikama, zasnovano je verovatno i na starim srpskim običajima i običajnom pravu, ali je nesumnjivo nastajalo i pod uticajem vizantijskog prava, putem njegove recepcije i modifikacije. Najvažniji zbornici vezani za krivično pravo u srednjem veku su Zakonopravilo Svetog Save iz 1219. godine i Dušanov zakonik. Donošenje Dušanovog zakonika uslovile su različite ekonomske i društvene prilike. Osvajanja stranih teritorija imala su za posledicu porast etničke i političke raznolikosti društva feudalne Srbije. Zbog njih se i pravni poredak feudalne Srbije suočio sa novim, stranim pravnim fenomenima. Vladajuća srpska vlastela našla se otuda u složenoj i delikatnoj političkoj situaciji. Sem toga, odnose između vlastele i eksploatisanog sebarskog stanovništva trebalo je regulisati po jedinstvenim pravnim kriterijumima i jedinstvenim pravnim sredstvima. Na osnovama tadašnjeg razvoja, sredinom XIV veka, stekle su se povoljne okolnosti da i vladalac feudalne Srbije, putem zakonodavstva, pravno izrazi svoju supremaciju. U suštini, ti momenti izazivali su potrebu da se stvori političko spajanje raznorodnih delova državne teritorije i izvrši unifikacija pravnog poretka. Tim ciljevima imao je da posluži Dušanov zakonik. Donošenju Zakonika prethodili su značajni unutrašnje-politički akti. Godine 1346, srpska arhiepiskopija proglašena je za patrijaršiju, a kralj krunisan za cara. Izrada Dušanovog zakonika predstavljala je dopunsku, tj. propratnu pravopolitičku aktivnost na liniji tih događaja.

Dušanov zakonik, kao kruna srpskog srednjovekovnog prava i dosledni pratilac tadašnjeg pravnog kontinuiteta države njegovih prethodnika, predstavlja ujedno i „Ustav srednjovekovne Dušanove Srbije”, donet na državnom saboru 1349. godine u Skoplju, a potom dopunjen 1354. godine u Seru. U pravnim spomenicima koji su prethodili Dušanovom zakoniku susrećemo se sa različitim i drugačijim izrazima, koji označavaju krivično delo kao protivpravnu radnju i radnju koja je po svojoj prirodi predstavljala opasnost po društvo. Prvobitno gledište srpskog prava usmerava pažnju na samu protivpravnost radnje (dela) u materijalnom smislu i spoznaje krivičnu radnju kao napad na pojedinca i njegove interese i društva u celini. Upravo zato, izrazi poput „obida, zlo i krivina” su najstariji izrazi srpskog prava. Za krivično delo služili su se izrazima „krv“ i „vražda“, čije značenje je neposredno ukazivalo na posledicu krivičnog dela. Član 103 Dušanovog zakonika koristi izraz „vražda” i „krv” označavajući posledicu krivičnog dela na sledeći način: „*O sudu ropskom: I koji su robovi,*

da se sude pred svojim gospodarima, kako im je volja za svoje krivice, a za careve da idu pred sudije, za krv, za vraždu, za lopove, za razbojnika, za prijem ljudi".¹ Navedeni izrazi predstavljaju ujedno i samo krivično delo, njegovu materijalnu posledicu i predviđenu kaznu.

Teško je donositi zaključke o eventualnom uticaju najstarijeg srpskog nepisanog prava na sam sadržaj Dušanovog zakonika. Običajno pravo Slovena, pa samim tim i Srba, bilo je nepisano, usmeno običajno pravo i prenosilo se sa predaka na potomke. Prema opšteprihvaćenom stavu u naučnoj literaturi, u slovenskom svetu su jedini izuzeci pravni zbornici tzv. Kratka Ruska pravda sa prostora Kijevske Rusije (XI vek) i tzv. Elblonška knjiga sa prostora Poljske (XIII vek); tragovi običajnog prava u Ruskoj pravdi su očigledni, a to je još više slučaj kod Elblonške knjige, koja je nastala neposrednim zapisivanjem poljskog običajnog prava od strane nemačkih osvajača tog prostora.

Srednjovekovna srpska država je neprekidno potpadala pod uticaj vizantijskog (romejskog) prava čije se shvatanje protivpravnosti krivične radnje ogledalo u formalnom smislu, a to znači kao prestup (kršenje) norme propisane od strane države ili crkve. U ugovoru Stefana Nemanjića sa Dubrovnikom od 1214 godine, čitamo : „Ako li sie prestuplju...”, a u *Žičkoj hrisovulji* krivična dela protiv braka i porodice nazivaju se : „*prestuplenie zakona*“. Prekršiti neku pravnu normu naziva se još *prestupiti*, *preslušati*, *prečuti*, *pretvoriti*, *potvoriti*, odnosno „*postupiti prez zakon*“ (contra legem).² U Dušanovom zakoniku za krivično delo uopšte pojavljuje se izraz „*sagrešenje*“, koji ukazuje na formalno gledište, ali to ne znači da su stari izrazi u potpunosti nestali. Kao posledica nedovoljno izgrađene pravničke terminologije, često se koristio i neodređeni termin : „*veliko delo*“ (odn. krupniji prestup).

Srednjovekovno srpsko pravo nije izgradilo jedinstven sistem krivičnog prava. Ovo se primećuje u samom tekstu *Žičke hrisovulje*, gde nalazimo : „... *аште буде от властел, то властелским наказанием да наказует се; аште ли от нижних, то противу роду да наказует се... такови да наказует се противу сану својему*".³ Ovo nam ukazuje na to da su za vlastelu postojale kazne različite od kazni za druge, najčešće niže društvene slojeve. Ovakvu razliku koju je pravio Dušanov zakonik možemo da primetimo i u članu 85, gde se navodi: „*O babunskoj reči (jeresi): I ko rekne babunsku reč, ako bude vlastelin, da plati sto perpera, akoli bude*

¹ U ovom radu korišćen je tekst Dušanovog Zakonika, koji je priredila mr Biljana Marković, Beograd 1986,71.

² Srđan Šarkić, Srednjovekovno srpsko pravo, Novi Sad 1995, 97.

³ Isto, 98.

sebar da plati dvanaest perpera i da se bije štapovima".⁴ Naredne povelje i Dušanov zakonik sprovode različite kazne za vlastelu i za sebre (zavisne seljake). Različita krivična dela i kazne koje srećemo u srpskim pravnim spomenicima nisu bili podeljeni po grupama, kao što se to čini u savremenim krivičnim zakonicima. Stoga podelu koja sledi treba sasvim uslovno shvatiti i ne isključiti mogućnost neke druge sistematizacije, zavisno od pristupa autora.⁵

POJAM I SADRŽAJ KRIVIČNOG DELA

U ranijim pravnim spomenicima, na primer u Zakonopravilu Svetog Save, nalazimo različite izraze koji su označavali krivično delo. Ovi izrazi se razlikuju po osnovu pogleda na srž krivičnog dela. Po rečima A. Solovjeva, prvobitno gledište slovenskog prava obraća pažnju na protivpravnost u materijalnom smislu, shvata krivičnu radnju kao napad i na životne interese pojedinaca ili društva.⁶ Zato su najčešće korišćeni sledeći izrazi kojima se označava krivično delo uopšte: „obida“, „zlo“, „krivina“. Dušanov zakonik za pojam krivičnog dela najviše koristi izraz „zlo“, što možemo najbolje videti u članu 71: „*O bratskoj zlobi: I ko zlo učini, brat ili sin, ili srodnik, koji su u jednoj kući, sve da plati gospodar kuće, ili da dade ko je zlo učinio*“.⁷ Za krivično delo uopšte koristili su se i izrazi „krv“ i „vražda“, čije je značenje ujedno neposredno ukazivalo na posledicu krivičnog dela.

U najstarijim pravnim spomenicima srpske države, primećujemo zastupljenost i drugačijeg gledišta na protivpravnost krivične radnje. Ovo se ogleda kroz tretiranje prestupa kao kršenja određene norme propisane od strane države ili neke etičke norme. Smatra se da je ovakvo gledište prihvaćeno iz vizantijskog (romejskog) prava ili iz crkvenog prava.

Dušanov zakonik u većini slučajeva posmatra krivična dela sa formalnog gledišta, a protivpravnost označava u smisu protivljenja zakonu. Zakonik najviše koristi izraze *zlo*, *zlo činiti*. U članu 57 se navodi: „*O zlobi: Koji vlastelin na priselici iz zlobe koje zlo učini: zemlji plenom, ili kuće popali, ili koje bilo zlo učini, da mu se ta oblast uzme i druga ne da*“.⁸ U pojedinim članovima, Dušanov zakonik se služi neodređenim pojmovima, kao što su *veliko i malo delo*. Tako u članu 151 navodi: „*O poroti: Zapoveda carstvo mi: Otsada unapred da je porota i za mnogo i za malo:*

⁴ Dušanov Zakonik, 69.

⁵ Više o tome : Srđan Šarkić, 98.

⁶ Aleksandar Solovjev, Zakonodavstvo Stefana Dušana, cara Srba i Grka, Skoplje 1928, 140.

⁷ Dušanov Zakonik, 67.

⁸ Dušanov Zakonik, 65.

za veliko delo da su dvadeset i četiri porotnika, a za pomanju krivicu dvanaest, a za malo delo šest porotnika. I ti porotnici da nisu vlasni nikoga izmiriti, osim da opravdaju ili opet da okrive. I da je svaka porota u crkvi, i pop u odeždama da ih zakune, i u poroti kamo se većina kunu, i koga većina opravda, tima da se veruje”.⁹ Ovi izrazi ne ukazuju na to da li se radi o krivičnopravnoj ili imovinskoj odgovornosti.

KRIVAC

Srednjovekovno srpsko pravo je još pre cara Dušana poznavalo krivičnu odgovornost ne samo fizičkih već i pravnih lica. Na primer župa (administrativna jedinica), odgovarala je za štetu učinjenu trgovcima, po ugovorima s Dubrovnikom od vremena Prvovenčanog.¹⁰ Vizantijsko pravo, međutim, nasleđuje od starog rimskog prava pojam individualne krivične odgovornosti. Po ovom nasleđenom pravu, krivična odgovornost se odnosi samo na fizičko lice i niko umesto njega nije trpeo kaznu. Ovo vizantijsko pravilo postepeno ulazi i u zakonodavstvo slovenskih vladara pod uticajem crkve. Po rečima A. Solovjeva, kada je kralj Milutin 1300. g potvrdio istom manastiru sve povelje „svetih i pravovernih careva i kraljeva“, ponavlja istu odredbu : „Samo ubica treba da plati zlobu za ubistvo, ni grad ni selo nisu za njega odgovorni“. Ipak, u ugovorima s Dubrovnikom, drži se kralj Milutin starog načela o kolektivnoj odgovornosti pravnih lica. „Bližnje selo“ i „Župa“ odgovaraju za štetu nanetu dubrovačkim trgovcima.¹¹

U ugovorima se može naći mogućnost prenosa odgovornosti za pojedina dela, što se najčešće ogleda kroz prenos odgovornosti sa podanika na gospodara. Često je i sam kralj odgovoran za neka krivična dela, pričinjena strancima od strane njegovih podanika. Svaki gospodar mora da plati globu za *krv* (*krvni delikt*), učinjenu od njegova roba, ili da tog roba izruči oštećenom.¹² I Dušanov zakonik na isti način uređuje ovu materiju.

U prevodu *Sintagme* postoji samo jedna odredba koja govori o tom predmetu. To je odredba iz *Novele Patrijarha Atanasija* 1306. godine, za vreme vladavine cara Andronika Paleologa; odnosi se na prenos odgovornosti prema deci: u slučaju ubistva, deca ne mogu odgovarati za krivicu svog oca. Na ovu nejasnoću daje odgovor član 52 Dušanovog zakonika gde se jasno navodi: O neveri (izdaji): „*Za neveru, za svaku krivicu, brat*

⁹ Dušanov Zakonik, 78.

¹⁰ Aleksandar Solovjev, 145.

¹¹ Isto, 146.

¹² Isto.

za brata, i otac za sina, rođak za rođaka; koji su odeljeni u svojim kućama od onoga koji nije skrivio, ti da ne plate ništa, osim onoga koji je skrivio, njegova i kuća da plati".¹³ U slučaju nevere, kuća krivca odgovara samo ako je šira porodica nepodeljena. Ovaj član se nalazi među odredbama o vlasteli i predstavlja neki vid privilegije koju Car daje vlasteli.

UMIŠLJAJ, NEHAT, URAČUNLJIVOST I SAUČESNIŠTVO

U definiciji **umišljaja**, možemo primetiti da po vizantijskom pravu dolazi do sukoba između teorije volje i teorije predstave. Smatra se da je Prohiron bio zastupnik teorije predstave, navodeći da je za postojanje umišljaja dovoljna samo svest o predstavi. To ulazi i u *Vlastarevu Sintagmu*. U *Sintagmi se, međutim*, češće upotrebljava izraz : „voljeju” (voljno, sa umišljajem). Na razvoj teorije volje je dosta uticalo crkveno pravo, koje naročito kažnjava *grešne zelje*. Da bi se kod ubistva prepoznao umišljaj, neophodno je da kod izvršilaca postoji želja za nastalom posledicom. Zato kod delikta *praeter intentionem* (u odsustvu namere) nema umišljaja.¹⁴

Dušanov zakonik iz 1349. godine ne sadrži opštu definicija umišljaja. U članu 101 se međutim navodi: *O najezdi: „Sile da nije nikome ni za jednu stvar u zemlji carskoj; akoli koga snađe najezda, ili sila razmetljiva, oni konji najezdni svi da se uzmu, polovina caru, a polovina onomu na koga su najahali, i ljudi najahalci da prime kaznu kako piše u zakoniku svetih otaca, u svetovnim članovima, da se muče kao i namerni ubica”*¹⁵; ovde se izričito napominje da krivac mora biti kažnjen *kao voljni ubica*. Na dva mesta, Zakonik (čl. 79. i 83) spominje krivičnu radnju izvršenu sa *nahvalicom* (namerno, hotimično), a sam izraz je poznat i u srpskom prevodu *Sintagme*; isto kao i originalna *Sintagma* približuje pojam umišljaja teoriji volje.¹⁶

Nehat. Rimsko pravo, a kasnije i vizantijsko, poznavalo je pojam nehata kao nepostojanje svesti kod izvršilaca krivičnih dela o uzročnoj vezi između radnje i posledice. U teoriji ipak nije postojala razlika između *culpa lata*, *culpa levis* i *culpa levissima* koje je bilo u praksi. Nehatno krivično delo je u *Sintagmi* označavano kao *nevoljno*.

Sintagma navodi radnje koje krivac može da pričini u nehату. To su najčešće ubistva i paljevine. Krivac je svakako bio podležan kazni, ali kažnjava se izuzetno manjom kaznom nego onaj čije je krivično delo uči-

¹³ Dušanov zakonik, 65.

¹⁴ Na primer ako A ubije B, mada je hteo samo da ga povredi, ne smatra se za ubicu.

¹⁵ Dušanov zakonik, 7.

¹⁶ Aleksandar Solovjev, 150.

njeno sa umišljajem. Po crkvenim pravilima (Sv. Vasilija Velikog), svaka nehatna radnja smatra se za greh i kažnjava se crkvenim epitimijama, i ako bi svetovna kazna bila oproštena.¹⁷

Podobnost za uračunljivost. Vizantijsko pravo u nekim slučajevima obraća pažnju na to da li je izvršilac krivičnog dela uopšte podoban za *vinost* (krivicu), odnosno da li ima sposobnost za svest o svojim delima.¹⁸ Vizantijsko krivično pravo poznaje i kažnjava ***saučesnike krivične radnje***, ali poznaje i pojam podstrekača koji se po svojoj pravnoj prirodi razlikuje od klasičnog saučesnika. Uticaj hrišćanstva kao zvanične religije tadašnje Vizantije u kojoj se kažnjava svaki greh, dodatno je ojačalo krivično pravo, u pravcu shvatanja da se za krivca smatra onaj koji ima *animus auctoris* ili *animus socii*, odnosno da se više kažnjava svaka nepravedna volja nego objektivna šteta. Ovakvo subjektivno shvatanje imalo je ogroman uticaj na tadašnje hrišćanske Srbe, koji su pre toga kažnjavali samo objektivnu radnju.

KAZNA

Najveće razlike između srpskog srednjovekovnog krivičnog prava i vizantijskog krivičnog prava ogledaju se u kazni. Vizantijsko pravo nakon Justinijana ima javnopravni pogled na kaznu, dok srpsko pravo XIII veka stoji na dosta drugačijem gledištu. Privatnopravni pogled na kazne, međutim, postepeno se menja. *Vražda* nije samo naknada štete oštećenom ili njegovoj porodici, nego je jedan deo *vražde* (najčešće polovinu) uzimala država ili povlašćeni zemljoposjednik.

Vremenom, pod uticajem vizantijskog prava, javljaju se i javnopravne kazne u starom obliku imovinskih globa. *Žička povelja* iz 1220. godine, koja reguliše krivična dela protiv braka, poznaje ovakav sistem imovinskih globa. Pod uticajem Vizantije, srednjevekovno srpsko pravo kasnije poznaje sledeće vrste kazne:

Smrtna kazna. Prvi put se pojavljuje u Dušanovom zakoniku u ovom vidu i izvršavala se vešanjem i spaljivanjem. Pre cara Dušana, u *Žitiju Svetog Simeona* govorilo se o smrtnoj kazni kao sredstvu primenjivanom prema bogumilima. Samo žitije se, međutim, ne smatra izvorom prava. Interesantno je primetiti da se smrtna kazna češće izricala za imovinska krivična dela (gusa) nego za ubistvo (krv). Ovo se jasno vidi u članu 169, gde se za krivca propisuje smrtna kazna spaljivanja: „*O zlatarima: Ako se nađe zlatar u gradu, kujući novac tajno, da se zlatar sažeže i grad da*

¹⁷ Isto, 151.

¹⁸ Isto.

plati globu što reče car. Ako se nađe u selu, da se to selo raspe, a zlatar da se sažeže”.¹⁹

Telesne kazne. Zavisno od krivičnog dela, ogledale su se najčešće kroz odsecanje nekog dela tela (nosa, ruku, jezika), batinjanje, žigosanje, oslepljivanje.

Imovinske kazne. Naplaćivale su se u stoci i novcu. Raniji pravni dokumenti poput *Žičke hrisovulje* su izricale imovinske kazne u stoci, dok su u Dušanovom zakoniku većina odredbi ovog tipa propisivale kazne u novcu.

Progonstvo sa konfiskacijom imovine. Izricalo se za jeres, dok se konfiskacija imovine izricala za vlastelina-izdajnika.

Ostale kazne poput kazne zatvora i duhovnih kazni su retko izricane, jer su predviđene za vrlo mali broj slučajeva. Duhovna kazna se u Dušanovom zakoniku (čl. 4) navodi u vidu isključenja iz crkve onih lica koja se ne pridržavaju pravila crkve. O tome Zakonik propisuje: „*O duhovnoj dužnosti: I za duhovnu dužnost neka se svaki čovek pokorava svome arhijereju i neka ga sluša. Akoli se ko nañe sagrešivši crkvi ili prestupivši što bilo od ovoga Zakonika, hotimice ili nehotice, neka se pokori i ispravi crkvi, a akoli se ogluši i uzdrži od crkve i ne ushtedne ispuniti crkvena nareñenja, tada da se odluči od crkve*”.²⁰ U ostalim slučajevima su srodne odredbe upućivale na kanonsko pravo, koristeći izraz „*kako piše u zakonu svetih otaca*”. Ovakvu vrstu upućivanja primećujemo i u članu 6 : *O jeresi latinskoj: I za jeres latinsku, što su obratili hrišćane u azimstvo*²¹ *da se vrate opet u hrišćarstvo, ako se nađe ko prečuvši i ne povrativši se u hrišćanstvo, da se kazni kako piše u zakonu svetih otaca.*²²

KRIVIČNA DELA PROTIV VERE

U srednjovekovnoj hrišćanskoj Evropi, pa i Srbiji, jedan od važnijih zadataka samog vladara (cara) jeste održavanje autentičnosti hrišćanstva i njegove zaštite od drugih religija i jeresi. Upravo realizaciju ovakvog zadatka car Dušan zadaje samom sebi na samom početku svog čuvenog zakonodavnog dela. U prvom članu njegovog Zakonika kratko i izričito stoji: „*O hrišćanstvu: Najpre za hrišćanstvo. Ovim načinom da se očisti hrišćanstvo.*”²³ Zakonik, međutim, ima manje odredaba o krivičnim delima protiv vere, budući da je *Skraćena Sintagma* ranije propisala veći broj normi iz te oblasti krivičnog prava. Zakonik

¹⁹ Dušanov zakonik, 82.

²⁰ Dušanov zakonik, 57.

²¹ Pričešćivanje beskasnim hlebom koje se primenjivalo u rimokatoličkoj crkvi.

²² Dušanov zakonik, 58.

²³ Isto.

samo dopunjuje te postojeće odredbe, imajući uzor u vizantijskom pravu. U većini slučajeva, on se izričito poziva na „*Zakon svetih otaca*“.

Jeromonah Matija Vlastar, kao izuzetno pobožan čovek, hteo je da najpre istakne pravoslavnu veru i njenu zaštitu. Narušavajući redosled i site-matizaciju *Sintagme*, Vlastar uspeva da unese propise o najznačajnijem krivičnom delu protiv vere – o *odstupanju od pravoslavlja*. Iz *Prohirona* preuzima dve kaznene odredbe koje se odnose na:

- Pravo kažnjavanja smrću onoga koji iz hrišćanstva pređe u nezna-boštvo (ateizam),

- Lišavanje svih građanskih prava onog ko pređe u jeres.

Odvraćanje od prave vere. Radnja ovog krivičnog dela se ogleda u navođenju drugoga da se odrekne hrišćanske vere. Krivično delo je obuhvatalo čak i odstupanja od pravoslavlja i strogo se kažnjavalo po ugledu na vizantijsko pravo. Ovakvo definisanje je mnogo manje prisutno u našim starijim zakonima. Matija Vlastar, donoseći zakonsku odredbu iz ove oblasti, u *Sintagmi* ukršta norme iz dve odredbe *Prohirona*, te dovodi do toga da same norme gube svoj izvorni smisao. Zbog toga je kasnije dolazilo do brisanja čitavih glava iz *Sintagme*.

Jeres, odn. ispovedanje jeresi. Po hrišćanskim učenjima, jeres predstavlja svako učenje koje je izvan crkvenih kanona koji su ustanovljeni na crkvenim saborima. O samoj jeresi saznajemo još iz *Žitija svetog Simeona*. Do XVIII veka, svaki je vladar imao dužnost da štiti svoju državnu veru i da proganja jeretike. U svojoj *Sintagmi*, Matija Vlastar unosi glavu isključivo o jereticima. On označava pojedine jeresi i navodi pokršta-vanje jeretika i inoveraca. Srbija u vreme cara Dušana vodila je dve glavne „verske” bitke, protiv bogumila i katoličke crkve. Bogumili su predstavljali opasnost još u vreme velikog župana Stefana Nemanje, a pogotovu je ta opasnost rasla u vreme cara Dušana, budući da je bogumilstvo bilo izra-zito jako u Bugarskoj, Bosni i u Humu. U Zakoniku se preti kaznom pro-gonstva i telesnom kaznom svakom jeretiku i onome ko njega od zakona krije, dok se smrtna kazna zamenjuje kaznom žigosanja. U članu 85 DZ nazivom „babunska reč” označava se svaka izreka, molitva ili gatanje koje ukazuje na bogumilstvo i kažnjava se telesnom kaznom (bijenje šta-povima). Sa druge strane, odnos koji je imala Dušanova Srbija prema katolicizmu i njenim podanicima bio je znatno drugačiji. Katolici su bili sastavni deo srpske države i živeli su u Primorju i drugim oblastima, ali takođe, bilo je znamenitih ličnosti katoličke veroispovesti na samom car-skom dvoru, kao što je npr. bio kapetan Palman sa svojim viteškim odre-dom. Stoga, bilo je praktično nemoguće podjednako primenjivati određene

odredbe koje su bile usmerene prema svim „nepravoslavnim” ljudima koje je propisao Matija Vlastar. Upravo Dušanov zakonik pokušava da definiše razliku između pravih jeretika (najviše Bogumila) i kako sam zakonik navodi „poluveraca” – katolika. Položaj katolika zakonik propisuje u četiri člana (6–9), kroz sistem kazni u slučaju njihovog preobraćena u katolicizam. Član 8. ilustruje taj položaj na sledeći način: „*O latinskom popu: I pop latinski ako se nađe, obrativši hrišćanina u veru latinsku, da se kazni po zakonu svetih otaca*”.²⁴

Skrnavljenje grobova. Matija Vlastar u svoju *Sintagmu* uvodi dve odredbe o nepoštovanju grobnica. Međutim, redakcija crkvenih i drugih kratkih odredbi iz vizantijskog pravnog zbornika *Vasilike* iznedrila je važna pravila. Prvo mesto zauzima najvažnija odredba koja propisuje smrtnu kaznu za oružanu pljačku grobova, dok se velikom globom kažnjava krađa kamena sa groba. Dušanov zakonik ovu oblast uređuje kroz samo jedan član (član 20) koji glasi: „*O vračarima, koji tela mrtvih spaljuju: I ljudi, koji vračbinama uzimaju iz grobova, te ih spaljuju, to selo, koje to učini, da plati vraždu. a ako bude pop na bude to došao, da mu se uzme popovstvo*.”²⁵

Krivokletstvo. Redakcija glave „O eparhijama” iz *Sintagme* Matije Vlastara svodi se samo na definiciju krivokletstva (povreda zakletve, odstupanje od zakletve – otpadanje od Boga), na crkvenu epitimiju (zabranu pričešća, ispovesti i prisustvovanja liturgije na određeno vreme), na odredbe kojima se utvrđuje ništavnost zakletve ako se ona odnosi na nemoralno delo i na dve crkvene odredbe o krivokletstvu. Prva je preuzeta iz *Justinijanovog kodeksa* i predstavlja njenu ublaženu verziju, a odnosi se na nekažnjavanje za lažnu zakletvu. Druga pak navodi kaznu odsecanja jezika za isto delo, a preuzeta je iz *Prohirona*. Krivokletstvo ulazi u sastav DZ 1354. godine prilikom njegovog noveliranja. To je član 154 gde se kaže da će se porotnici kazniti ako su namerno i lažno sudili jer su time prekršili svoju zakletvu: „*Zakon: Koji se porotnici zakunu, i opravdaju onoga po zakonu, i ako se po tome opravdanju nađe baš sam predmet (corpus delicti) u onoga opravdanoga, koga su opravdali porotnici, da uzme carstvo mi od tih porotnika vraždu, po tisuću perpera, i više po tom da se tima porotnicima ne veruje, ni da se ko za njihove udaje, ni da se od njih ženi*”.²⁶

---

²⁴ Isto.

²⁵ Isto, 59.

²⁶ Isto, 79.

KRIVIČNA DELA PROTIV DRŽAVE I VLADARA

Nevera i uvreda vladara. Ova vrsta krivičnih dela se ogleda u radnjama koje su usmerene protiv državnog poretka i same ličnosti vladara. Izraz koji se koristio za sva dela ove vrste u Dušanovom zakoniku, kao i u pravnim spomenicima pre njega je „*nevera*”. Ona označava sve vrste izdaje kao što su veleizdaja, vojna izdaja, diplomatska izdaja, i napad na vladara i uvreda njegove ličnosti. Vizantijsko pravo predviđa najstrože kazne za izdaju i veleizdaju (smrtnu kaznu i konfiskaciju imovine). O „*neveri*” saznajemo još u poveljama kralja Milutina, gde se ona smatra zločinom koji se kažnjava konfiskacijom imovine. Dušanov zakonik upotrebljava izraz *nevera*, ali uopšte ne predviđa kaznu za počinioca. Iz odredaba *Prohirona* vidimo da su se smrtnom kaznom kažnjavale sledeće nevere: vojne izdaje, bežanje u neprijateljsku vojsku, napad na život vladara, saopštavanje vojnih tajni i izdajničke zavere. Rimsko pravo pre Justinijana poznavalo je i ***uvredu vladara (crimen laesae majestatis)***, koja se kažnjava samo po naredbi vladara. Tu spada usmena uvreda i pisana uvreda (svaki čovek koji bi došao u posed takvog zapisa morao bi da ga spali pod pretnjom kazne). Takođe, predviđena je bila i smrtna kazna protiv onih koji bi dizali pobunu protiv cara.

Sebrov sabor. Ovo krivično delo predstavlja radnju okupljanja sebara (zavisnog stanovništva) i držanja njihovih skupova. Kažnjava se odsecanjem ušiju i paljenjem brade i brkova. Regulisan je članom 69 koji glasi: „*O saboru sebrova: Zbora sebrova da ne bude, a ako se nañe ko kao sabornik, da mu se uši otseku, i da se osmude pokretači.*”²⁷

Bežanje meropaha. Ovo krivično delo je regulisano u nekoliko članova. Član 201 predviđa da će biti kažnjen sečenjem nosa, brade i brkova meropah (zavisni seljak) koji pobegne. U članovima 140 i 141 se navodi da će onaj ko primi tuđeg meropaha biti kažnjen oduzimanjem imovine. Pomaganje u bežanju kao oblik saučesništva se takođe smatra krivičnim delom. U nadležnosti je carskih sudova. Ko ukrade tuđeg meropaha, po članu 93 DZ, moraće oštećenom vlasniku da vrati sedmoricu.

Neplaćanje soća. Soće je dohodak (u žitu ili novcu) u srednjovekovnoj srpskoj državi na koji je pravo polagao vladar (kralj ili car). Članom 198 DZ propisuje se: „*Dohodak carski soće, i namet i harač da daje svaki čovek: Kabao žita, polovina čista a polovina priprosta, ili perper u novcu, a rok tome žitu da se usipa na Mitrov-dan, a drugi rok na Rođenje Hristovo, akoli soća vlastelin ne da na te rokove, vlastelin taj da se sveže na*

---

²⁷ Isto, 66.

carskom dvoru i da se drži dokle ne plati dvojinom".²⁸

Samosud. Ovo je krivično delo čija se radnja sastoji u samovoljnom zadovoljavanju pravde izvan suda. Dušanov zakonik članom 30 predviđa sedmostruku kaznu od sudske utvrđene novčane kazne. Ova odredba se takođe odnosi i na kaluđere i ljude iz crkve. Kao oblici samosuda javljaju se *udava* i *izam*. **Udava** je samovlasno hapšenje dužnika od strane poverioca, a **izam** hapšenje ne samog dužnika već i njegovog rođaka, prijatelja ili sunarodnika, kako bi se posredno izvršio pritisak na dužnika da plati dug.²⁹

Prestoj. Krivično delo regulisano članom 56 Dušanovog zakonika i predstavlja neodazivanje urednog pozvanog vlastelina na sud. „*O pozivu vlasteoskom: Vlastelin na večer da se ne poziva, osim da se poziva pre obeda, da mu se ranije saopšti, i ako bude pozvan pre obeda s pristavom, i ne dođe do obeda, da je kriv, i vlastelinu kazna zbog prestoja šest volova.*”³⁰

Odboj. Dušanov zakonik strogo kažnjava „odboj” koji predstavlja otpor sudskim izvršnim organima. Uređen je članom 107 DZ i navodi da onaj ko odbije sokalnika (sudski glasnik) ili istražni ogran, da mu se oduzme i zapleni sve što ima.

OPŠTE OPASNA KRIVIČNA DELA

Paljevina. *Paljenje svojih i tuđih stvari* prepoznaje se kao opšteopasno delo. Matija Vlastar u svojoj izmenjenoj *Sintagmi* ima pet odredbi u kojima se spomnje teška, prosta i posredna paljevina kao i krivica počinioca. Teška paljevina definiše se kao paljenje zgrada i stoga žita, a kažnjava se spaljivanjem krivca. Teška paljevina je okarakterisana postojanjem umišljaja, a za postojanje umišljaja neophodna je svest ili zla namera. Kod posredne paljevine, utvrđuje se postojanje nehata (culpa) kao blaži oblik krivice, ili se pak radi o slučaju (casus ili vis maior), koji se ne kažnjava. Dušanov zakonik pravi razliku između paljevine u selu i izvan sela. U prvom slučaju, počinitelj se kažnjava smrću (spaljivanjem), dok u drugom slučaju nastalu štetu okolina ili nadoknađuje ili razotkriva krivca. Ovo je zapravo, jedan oblik jemstva.

Vračarstvo (bavljenje vradžbinama). Ogroman strah prema vračarima, i surove kazne koje su proizašle iz toga su karakteristične za države srednjeg veka i njihovo pravo, naročito u Zapadnoj Evropi. U Nemačkoj i Austriji

²⁸ Isto, 86.

²⁹ Srđan Šarkić, 10.

³⁰ Dušanov zakonik, 64.

kao i ostalim zemljama, veštice i vračari bili su proganjeni i spaljivani, dok u Vizantiji nije bilo takvog surovog kažnjavanja. U *Sintagmi* Matije Vlastara sakupljene su odredbe o vračarstvu i sistematizovane u jednu glavu. U članu 20 DZ jasno stoji: „*O vračarima, koji tela mrtvih spaljuju: I ljudi, koji vračbinama uzimaju iz grobova, te ih spaljuju, to selo, koje to učini, da plati vraždu. a ako bude pop na to došao, da mu se uzme popovstvo.*”³¹

KRIVIČNA DELA PROTIV MORALA

Dušanov zakonik ima vrlo malo odredbi o krivičnim delima protiv morala – samo dva člana: 53 i 54.³² Pre Dušanovog zakonika, *Žička povelja Stefana Prvovenčanog* imala je propisana krivična dela protiv morala i braka. Matija Vlastar unosio je u svoju izmenjenu *Sintagmu* odredbe crkvenog i svetovnog vizantijskog krivičnog prava koja je uređivala ovu oblast.

Otmica. Dušanov zakonik izgleda da ne sadrži nijednu izričitu odredbu o otmici, ali u *Skraćenoj Sintagmi* postoji niz odredaba kojima se strogo kažnjava ovo krivično delo. U članu 53 Dušanovog zakonika, ipak se sankcioniše jedno krivično delo opisano rečima „ako koji vlastelin uzme vlastelinku silom ... ako li sebar uzme silom vlastelinku ... ako li (sebar) svoju drugu uzme silom”, koje pojedini autori tretiraju kao otmicu, a neki kao silovanje.³³ U prevodu *Prohirona*, spominje se smrtna kazna za naoružane otmičare, bez obzira da li je žrtva udovica ili neudata devojka, dok se za pomaganje u otmici kažnjavalo odsecanjem nosa i batinjanjem. Ako je otmica vršena bez oružja, sledila je telesna kazna odsecanja ruku. Značaj koji je u to vreme pridavan krivičnom delu otmice ogleda se i u tome da je rob koji je prijavljivao otmicu dobio slobodu kao nagradu.

Silovanje. Dok je Vizantijsko pravo veliku pažnju posvećivalo otmici, krivično delo silovanja kao da je nekako bilo stavljeno u drugi plan. Vanbračni polni odnos je strogo kažnjiv, ne pravi se razlika između toga da li je obljuba izvršena sa pristankom žene ili nasilno. *Ekloga* i *Prohiron*, međutim, definišu slučajeve silovanja kod maloletne devojke do 13. godina i tuđe verenice, ali ne definišu ostale slučajeve koji su postojali (poput silovanja udate žene, udovice, ili robije). Matija Vlastar u svoju *Sintagmu* iz *Prohirona* unosi samo jednu odredbu o silovanju i kažnjavanju počionioca kaznom odsecanja nosa

³¹ Dušanov zakonik, 59.

³² Aleksandar Solovjev, 187.

³³ Nikola Radojčić, Zakonik cara Stefana Dušana 1349. i 1354, Beograd, 1960, 104. I Srđan Šarkić, 107.

i oduzimanja trećine imovine.

Blud. U *Sintagmi* Matije Vlastara, u glavi koja reguliše kažnjavanja silovanja, najvažnije pravilo tiče se novčanog kažnjavanja bluda muškarca sa nevinom devojkom. Takođe, slična situacija je i sa odredbom o polnom odnosu muškarca sa verenicom ako nije navršila 13 godina. Dušanov zakonik sadrži samo jednu odredbu o bludu koja se nalazi u članu 54 i glasi: „O bludu vlastelinke: Ako vlastelinka učini blud sa svojim čovekom, da im se oboma ruke otseku i nos sareže.”³⁴ Ova odredba tiče se samo pripadnice vladajućeg sloja.

Preljuba. Preljuba, kao krivično delo, strogo je kažnjavana u srpskoj srednjovekovnoj državi. Podrazumevala je polni odnos između muškarca i udate žene. Nije predstavljala samo zločin protiv morala, nego i zločin protiv svetosti braka. U *Skraćenoj Sintagmi* se brakolomci kažnjavaju odsecanjem nosa i batinjanjem, pri čemu je žena preljubnica morala da provede bar 2 godine u manastiru i da nakon toga traži oprostaj od muža. On ima pravo da joj oprostí tek nakon što ona izdrži svoju kaznu. Muž ipak, zadržava i pravo da je otera, ali ne može da joj oprostí pre nego što ona izdrži kazne, jer bi u suprotnom on mogao biti kažnjen kao podvođač, odnosno onaj koji je svoju ženu podsticao na preljubu. Ako muž zatekne ženu sa ljubavnikom, ima pravo da liši života preljubnika, ali ipak ne sme da ubije ženu.

Dvoženstvo (bigamija). Redaktori *Skraćene Sintagme* izdvojili su dve odredbe o bigamiji i stvorili od njih jednu novu glavu *Skraćene Sintagme*; onaj koji je u dva braka, kažnjava se kao brakolomac, a drugi brak se poništava.

Protivprirodni blud. Bilo koji oblik protivprirodnog bluda, strogo se kažnjavao i po pravilima pravoslavne crkve i po *Sintagmi* Matije Vlastara. Kao oblike ovog krivičnog dela ondašnje srpsko pravo prepoznaje **skotološtvo (zoofiliju)**, tj. blud čoveka sa životinjom. Zoofilija se kažnjava po crkvenim pravilima odsecanjem polnog organa. Drugi oblik protivprirodnog bluda je bila **pederastija**, tj. blud između dva muškarca. Po crkvenim pravilima, kažnjava se smrću obojice aktera. Dušanov zakonik ne sadrži nijednu odredbu o krivičnom delu preljube, dvoženstva i protivprirodnog bluda, ali jasno da su u Dušanovoj Srbiji ta dela kažnjavana i po odredbama običajnog prava i po drugim krivičnopravnim normama izvan Dušanovog zakonika.

Rodoskrnavljenje (Incest). Ovo krivično delo je stogo kažnjavano. Sastoji se u svakom polnom opštenju između srodnika, čak iako se radi o duhovnom srodstvu (kumstvu). Stroge odredbe *Prohirona* propisuju smrtnu kaznu za polni odnos između najbližih srodnika prvog i drugog

³⁴ Dušanov zakonik, 64.

stepena srodstva. Polni odnos kod srodnika trećeg stepena i bliskih tazbinskih srodnika kažnjavalo se odsecanjem nosa i batinjanjem. Za incest u daljim stepenima srodstva kazna je bila batinjanje. Zanimljivo je primetiti da se polni odnos sa kumom (duhovno srodstvo) veoma stogo kažnjavalo – odsecanjem nosa.

KRIVIČNA DELA PROTIV ŽIVOTA, TELA I ČASTI

Krivično delo **ubistva** u Dušanovom zakoniku najjasnije se definiše u članovima 87, 94 i 95. Član 95 za ubistvo propisuje smrtnu kaznu, a u članu 87 odsecanje ruku i novčanu kaznu. Preddušanovo pravo, međutim, ubistvo je kažnjavalo novčanom kaznom, pogotovu u vreme kralja Milutina. Za ubistvo se koristio naziv vražda. U navedenim članovima Dušanovog zakonika, jasno primećujemo da se pravila razlika između nehatnog ubistva i umišljajnog. U prvom slučaju, kažnjava se novčanom kaznom (300 perpera), a u drugom odsecanjem ruku. Poznato je da su kazne bile strože prema stanovništvu nižeg sloja nego prema vlasteli. To se uočava i u članu 94 koji propisuje da ako ubistvo počini vlastelin, slediće novčana kazna, a ako to učini sebar, odsećiće mu se obe ruke i platiće novčanu kaznu. Dušanov zakonik na dva mesta propisuje smrtnu kaznu za ubistvo; najpre za ubistvo roditelja koje se kažnjava spaljivanjem i za ubistvo sveštenika koje se kažnjava vešanjem. Za nekažnjiva ubistva smatrala su se ona koja su učinjena u nužnoj odbrani ili od strane deteta mlađeg od sedam godina.

Telesna povreda. Srpsko pravo poznaje telesnu povredu još pre cara Dušana. *Svetostefanska hrisovulja* propisuje slučaj kada neko istuče čoveka koji pripada kraljevoj službi, kazniće se globom od šest ovaca i kaznom zatvora od 3 meseca. Dušanov zakonik, međutim, ima svega jedan član (166) u kojem se spominje telesna povreda kao kazna: „*O pijanicama: Pijanica otkuda ide i izaziva koga, ili poseče, ili okrvavi, a ne dosmrta, takovomu pijanici, da mu se oko izvadi i ruka otseče. Akoli pijan zadere, ili kapu kome skine, ili drugu sramotu učini, a ne okrvavi, da ga biju, da se udari štapovima sto puta, i da se vrgne u tamnicu, i potom da se izvede iz tamnice, i da se opet bije i pusti.*”³⁵

Uvreda. Posebno krivično delo koje sadrži elemente telesne povrede, strogo se kažnjavalo u zavisnosti od pripadnosti određenom staležu. U Zakoniku se kao uvreda navodi psovanje. Kazne su novčane, ali za sebre je kazna i batinjanje. U članu 95, međutim, propisano je i posebno krivično delo psovanja episkopa kaluđera i popa, što je takođe, krivično delo

³⁵ Isto, 81.

uvrede; kažnjava se vešanjem. Kao uvreda se može tretirati i čupanje brade, propisano u članovima 97 i 98 Zakonika, mada se radnja ovog krivičnog dela prema savremenoj klasifikaciji krivičnih dela može tretirati i kao telesna povreda.

KRIVIČNA DELA PROTIV IMOVINE

Sintagma Matije Vlastara prepoznaje krivično delo **krađe**. Odredbe o tome nalaze se u zasebnom poglavlju koje se sastoji i iz crkvenih pravila i iz svetovnih zakona. Krivično delo krađe javlja se još i u pravnim spomenicima pre Dušanovog zakonika – u *Svetostefanskoj hrisovulji*. Kažnjavanje počinitelca krađe zavisilo je od toga da li je krađa izvršena prvi put ili se pak radi o povratniku. Prva krađa kažnjavala se novčanom kaznom, a batinanje za siromaha; druga se kažnjavala progonstvom, a treća odsecanjem ruku. Krađa u vojsci strože se kažnjavala (odsecanjem ruku prilikom prve krađe). Krađa u vojsci smatra se za težu krivicu. Tako se npr. krađa konja u vojsci kažnjava odsecanjem ruku već i kada je prvi put izvršena. Ako je kradljivac rob, njegov gospodar može ili da naknadi štetu ili da izda roba oštećenom.³⁶ U Dušanovom zakoniku, krađa i razbojništvo kao krivična dela propisani su u članovima 144, 145, 149, 150. Za ova krivična dela, Dušanov Zakonik koristi izraze za krađu *tatba*, a za razbojništvo *gusa*; samim tim, i nazivi za izvršioce krivičnih dela su *tat* i *gusar*.

Svetotatstvo (krađa svetih predmeta). Vizantijsko pravo smatra krađu svetih predmeta kao vid teške krađe. Matija Vlastar u svojoj *Sintagmi* unosi četiri crkvena pravila i pet svetovnih zakona. Njenom kasnijom redakcijom ističu se dva pravila. Prva odredba izjednačava svetotatstvo sa carskom neverom (izdajom), a druga određuje smrtnu kaznu za svetotatstvo u noći.

Potka. Predstavlja svađu oko imanja ili međe, što se kažnjava novčanom kaznom. Pojam je poznat još iz *Skopske povelje*, a Dušanov zakonik spominje je u članu 77: „*Za potku: Potka među selima pedeset perpera, a Vlasima i Arbanasima sto perpera, i te potke caru polovina a gospodaru polovina čije bude selo.*”

³⁷ Iz smisla teksta ovog člana, ne može se jasno zaključiti da li je radnja ovog krivičnog dela samo rasprava oko međa i imanja, ili pak, i fizičko razračunavanje među učesnicima svađe.

Popaša. Krivično delo napasanja svoje stoke na tuđoj livadi ili vinogradu. Zakonik razlikuje popašu koju je vlasnik stoke namerno učinio i onu koju je učinio nenamerno. Članom 76 navodi se: „*Za popašu: A ko popase žito, ili vino-*

³⁶ Bubalo Đorđe, Dušanov zakonik, Beograd 2010, 32.

³⁷ Dušanov zakonik, 67.

grad, ili livadu, greškom, tu popašu da plati što reknu duševnici koji procenjuju, akoli namerno popase, da plati popašu i šest volova."³⁸

ZAKLJUČAK

Neprekidni razvoj kaznenog sistema u Srbiji ogleda se u važnim promenama krivičnog zakonodavstva. Nažalost, o srpskom običajnom krivičnom pravu toga perioda skoro nam ništa nije poznato. Najvažniji pravni spomenik srednjevekovne Srbije, *Dušanov zakonik*, karakterisale su surove telesne kazne i surovi načini izvršenja smrtne kazne, što je preuzeto iz vizantijskog krivičnog prava. U to doba, Srbija je u slovenskom svetu bila država sa takoreći potpuno izgrađenim pravnim sistemom, podrazumevaajući i krivično pravo.

Taj visoki stepen izgrađenosti pravnog sistema Srbije u priličnoj meri je prekinut dolaskom Osmanlija na ove prostore. Na najvećem delu srpskih teritorija, *Dušanov zakonik* se više neće primenjivati.

Tek sa početkom Karađorđevog doba 1804. godine, nastajali su samo pojedinačni pravni akti obnovljene srpske države. Prvi savremeni krivični zakonik Kneževina Srbija će dobiti tek 1860. godine, pod nazivom *Kazneni zakonik za Kneževinu Srbiju*.

Dušanov zakonik je bio u potpunosti u skladu sa kaznenom politikom svoga vremena. Kazne su bile surove i okrutne. Prekidanje pravnog kontinuiteta i razvoja srpske države doveli su novonastalu srpsku državu XIX veka u nezavidan položaj. Borba za nezavisnost srpske države kroz čitav vek iznedrila je donošenje novih propisa po uzoru na kontinentalnu Evropu i usvajanje tadašnjih evropskih zakonodavnih trendova. Jedan od takvih primera je „*Zakon o ukidanju telesne kazne*” iz 1873. godine koji je donet po uzoru na evropske norme koje su predvidele ukidanje ovog vida kažnjavanja. Počinju da se izgrađuju zatvori, a novčane kazne nisu bile u širokoj primeni zbog oskudice novca u siromašnom društvu. Telesna kazna je zbog toga bila predviđena za mnoge vrste krivičnih dela.

Naredna domaća kodifikacija krivičnog prava iz 1929. godine predstavlja jedan od najnaprednijih krivičnih zakonika svoga vremena i među prvima u Evropi poznaje institute mera bezbednosti i uslovne osude. Samim tim, ona postavlja čvrst temelj za buduću izgradnju i razvitak krivičnog pravnog sistema u nezavisnoj srpskoj državi.

---

³⁸ Isto, 67.

LITERATURA

- Bubalo Đ. *Dušanov zakonik*, Beograd, 2010.
- Janković D. *Istorija države i prava jugoslovenskih naroda do 1918*, Beograd, 1978.
- Kršljanin N. *Kolektivna odgovornost u Dušanovom zakoniku*, *Pravni život*, 10/2011, tom 2, 413–428.
- Kršljanin N. *Staleška nejednakost u kaznenom pravu Dušanovog zakonika*, *Strani pravni život*, 3/2012, 41–68.
- Leksikon srpskog srednjeg veka*, priredili S. Ćirković i R. Mihaljčić), Beograd 2009.
- Marković B. *Dušanov Zakonik*, Beograd, 1986.
- Mihaljčić R. *Zakoni u starim srpskim ispravama, pravni propisi, prevodi, uvodni tekstovi i objašnjenja*, Beograd 2006.
- Novaković S. *Zakonik Stefana Dušana cara srpskog 1349. I 1354*, Beograd, 1898.
- Novaković S. *Matije Vlastara Sintagmat*, Beograd, 1907.
- Radojčić N. *Dušanov Zakonik i vizantisko pravo*, *Zbornik u čast šeste stogodošnjice Zakonika Cara Dušana*, Beograd, 1951.
- Radojčić N. *Zakonik cara Stefana Dušana 1349 i 1354*, Beograd, 1960.
- Solovjev, A. *Zakonodavstvo Stefana Dušana*. Skoplje, 1928.
(ponovljeno izdanje, Beograd 1980.
- Solovjev, A. *Značaj vizantijskog prava na Balkanu*, *Godišnjica Nikole Čupića XXXVII (1928)* 95–141.
- Stojanović, Z. *Krivično pravo Dušanovog zakonika i vizantijsko pravo*, *Dušanov zakonik – 650 godina od njegovog donošenja*, Banja Luka 2000, 361–373.
- Taranovski, T. *Istorija srpskog prava u nemanjičkoj državi*, Beograd 2002.
- Šarkić, S. *Srednjevekovno srpsko pravo*. Novi Sad, 1995.

CRIMINAL LAW IN SERBIA'S LEGAL SYSTEM IN THE AGE OF EMPEROR DUSAN

Marko Radović

markomradovic@gmail.com

Mentor: Full Prof. Dragan Nikolić

Faculty of Law

University of Niš

Abstract

The paper deals with the criminal law segment of the Serbian legal system under the rule of Emperor Dusan, with a closer look at criminal law in the Dusan's Code itself, where criminal law norms made up about a third of its content.

First, the very concepts of crime and offender are analyzed, as basic institutes of criminal law. Then the subjective elements of criminal responsibility, such as intent, negligence, arrogance and complicity, and the penal system (death, physical and material penalties, persecution and confiscation of property) are observed. The crimes themselves in this paper are conditionally classified according to their representation and severity in the legal system of Serbia from the time of Emperor Dusan, and according to the usual classification of criminal groups as we know them from the theory and practice of modern criminal law: crimes against religion, the state and the ruler, general offenses, crimes against morality, life, body and honor, and criminal offenses against property.

Through the analysis of the content of certain criminal norms, the then-existing class differences between individual categories of the population are clearly observed, which can be seen in the penal system, since the offenders of different social status were equally punished for the same criminal offense.

Keywords: medieval Serbia; Emperor Dusan; Dusan's Code; criminal law; legal system of Serbia; criminal offenses

URED VISOKOG PREDSTAVNIKA U BOSNI I HERCEGOVINI

Željko Petrović
petrovicz@yahoo.com
Mentor: prof. dr Davorin Rudolf
Pravni fakultet
Sveučilište u Mostaru

Sažetak

Ured visokog predstavnika jeste ad hoc međunarodna institucija koja ima status diplomatske misije u Bosni i Hercegovini. Njegovo postojanje ustanovljeno je Aneksom 10 Daytonskog mirovnog sporazuma, da bi se kasnije njegove ovlasti znatno proširile tzv. bonskim ovlastima 1997. godine. Postupanje Ureda visokog predstavnika vremenom se mijenjalo od krajnje strogih na silu nametnutih postupaka do faze pregovaranja sa zvaničnicima u Bosni i Hercegovini. Za Bosnu i Hercegovinu se često tvrdi da predstavlja svojevrсни protektorat, imajući u vidu ulogu međunarodne zajednice u njenom upravljanju koja se manifestuje posebno preko Ureda visokog predstavnika. U ovom radu se analizirala uloga i funkcije Ureda visokog predstavnika, kao i rezultati njegovog rada sa osvrtom na njegovu budućnost u Bosni i Hercegovini, imajući u vidu česte zahtjeve za njegovim ukidanjem sa jedne strane, a sa druge strane nepostojanje uslova za završetak njegovog rada. Rad se fokusira na posljedice djelovanja institucije visokog predstavnika na međunarodna i međupartijske odnose u Bosni i Hercegovini, a time i na demokraciju uopće. **Ključne riječi:** Ured visokog predstavnika; Bosna i Hercegovina; međunarodna zajednica; bonske ovlasti; protektorat.

UVOD

Ured visokog predstavnika (OHR) predstavlja ad hoc međunarodnu instituciju koja ima status diplomatske misije, koja ostvaruje suradnju sa građanima i institucijama Bosne i Hercegovine, te međunarodnom zajednicom kako bi se osigurao mir i stabilnost u Bosni i Hercegovini i omogućio razvoj Bosne i Hercegovine u demokratsko i funkcionalno društvo opredjeljeno za europske integracije.¹ Ured visokog predstavnika svoje ovlasti zasniva na Aneksu 10 Daytonskog mirovnog sporazuma kojim se on određuje kao konačni autoritet u pogledu tumačenja Sporazuma o civilnoj provedbi mirovnog rješenja, te daje rješenja u slučaju problema koji se pojave u vezi za civilnom provedbom. Ovlasti visokog predstavnika detaljno su određene na Bonskoj konferenciji održanoj 10. prosinca 1997. godine. Osnovne aktivnosti koje je Visoki predstavnik poduzimao na osnovu bonskih ovlasti odnosile su se na nametanje zakona na državnom i entiteskom nivou, kao i donošenje amandmana na entitetske ustave, te uklanjanje sa funkcija državnih službenika i izabраниh državnih dužnosnika. Neke od tih mjera poduzimao je u situacijama kada je procijenio da ne postoji suradnja u pogledu provođenja Daytonskog mirovnog sporazuma, posebno u pogledu suradnje sa Međunarodnim kaznenim sudom za bivšu Jugoslaviju.²

Ured visokog predstavnika svoj angažman u Bosni i Hercegovini razvija i skladu sa zahtjevima Vijeća za implementaciju mira, tako da je se vremenom njegova uloga dosta promijenila i prilagodila trenutnoj situaciji u Bosni i Hercegovini. Ured visokog predstavnika preuzeo je niz aktivnosti u proteklim godinama prije svega kako bi se osigurao mir i stabilnost, a kasnije i napredak ekonomije i uspostavljanje vladavine prava. Pored činjenice da je u određenim situacijama postupao jednostrano i nametao određena rješenja, danas se rukovodi principom da odgovornost treba da preuzmu vlasti u Bosni i Hercegovini, prvenstveno u pogledu mirovnog procesa, pristupanja europskim integracijama i uopće suočavanja sa problemima koji postoje u Bosni i Hercegovini. Cilj ovog rada jeste analiza njegovih funkcija.

---

¹ *Office of the High Representative – OHR.*

² U pogledu ovlasti Ureda visokog predstavnika, stav Republike Srpske ide u pravcu negativne kritike, dok u Federaciji Bosne i Hercegovine uglavnom se zauzima stav da su poduzete mjere Ureda visokog predstavnika nedovoljno efikasne.

URED VISOKOG PREDSTAVNIKA – ULOGA, FUNKCIJE I OVLASTI

Ured visokog predstavnika ima izuzetno važnu ulogu u političkom životu Bosne Hercegovine, te u okviru nadgledanja provođenja civilnih aspekata Daytonskog mirovnog sporazuma, određene su mu široko ovlasti za intervenciju, toliko da može da smjenjuje političare sa njihovih funkcija zbog nepoštivanja Daytonskog mirovnog sporazuma. Na čelu Ureda visokog predstavnika nalazi se Visoki predstavnik koga imenuje upravni odbor Vijeća za implementaciju mira, što odobrava Vijeće sigurnosti Ujedinjenih naroda.

Sporazum o provođenju civilnih aspekata i Sporazum o izbjeglicama i prognanicima kao sastavni dijelovi Daytonskog mirovnog sporazuma, po prestanku oružanih sukoba na prostoru Bosne i Hercegovine, teško su se provodili u praksi. Kao razlog tome, navodila se nedovoljna demokratskičnost lokalnih vlasti, te da je u takvoj situaciji neophodna međunarodna intervencija. Posebna uloga u provođenju naprijed navedenih sporazuma i uspostavi demokratskog društva povjerena je Uredu visokog predstavnika koji u okviru svog glavnog cilja u pogledu pomoći u provođenju civilnih aspekata mirovnog rješenja treba da poduzme aktivnosti u pogledu humanitarne pomoći sve dok je ona potrebna, te pomoći u obnovi infrastrukture i privrede. On ima zadatak i da pomogne u uspostavljanju političkih institucija u Bosni i Hercegovini i osiguranju poštivanja ljudskih prava, kao i prava izbjeglih i prognanih lica, te obavljajući te zadatke ima ovlasti za konačno tumačenje Sporazuma o provođenju civilnih aspekata mirovnog rješenja. Jedan od glavnih ciljeva Ureda visokog predstavnika jeste uvođenje Bosne i Hercegovine u novi razvojni period iz perioda socijalizma i rata u kapitalizam i demokraciju i na taj način da približi Bosnu i Hercegovinu Europskoj uniji, kako bi postala njen punovažni član (Majstorić, 2008, str. 29).

Bosna i Hercegovina nalazi se pod nadzorom i zaštitom međunarodne zajednice, u čije ime Ured visokog predstavnika ima mandat da sam donosi odluke koje nadležni državni organi ne mogu donijeti. Ured visokog predstavnika ima za cilj da prati i provodi implementaciju Daytonskog mirovnog sporazuma, te da tumači njegove odredbe ukoliko dođe do sukoba institucija, odnosno različitog pristupa tumačenju njegovih odredbi. Upravo zbog uočenih problema u provođenju svojih nadležnosti, Ured visokog predstavnika je 1998. godine i dobio tzv. Bonske ovlasti koje mu omogućuju da donosi i realizuje određene odluke kako bi osigurao

punu primjenu Daytonskog mirovnog sporazuma. On može da poduzme posebne mjere prema onima koji se prema njegovom mišljenju suprostavljaju ili krše implementaciju Daytonskog mirovnog sporazuma. Visoki predstavnik rijetko se odlučivao da negativno regulje na izbor pojedinaca na istaknute funkcije, ali je češće koristio svoje ovlasti u smislu da je pojedince skidao sa funkcija kada se steknu uslovi za to.³ Najistaknutiji slučajevi su uklanjanje dva hrvatska člana Predsjedništva Bosne i Hercegovine Ante Jelavića 2001. godine i Dragana Čovića 2005. godine. Takođe, Visoki predstavnik je uklonio sa funkcije predsjednika Republike Srpske Nikolu Poplašena 1999. godine, a Mirko Šarović je na zahtjev Ureda visokog predstavnika sam podnio ostavku 2003. godine (Popović, 2008, str. 13–14). Ante Jelavić je smijenjen i zabranjeno mu je doživotno bavljenje politikom iz razloga što je Ured visokog predstavnika smatrao da je on svojim postupcima radio protiv ustavnog poretka Federacije Bosne i Hercegovine i same države Bosne i Hercegovine. Ante Jelavić je osnovao Hrvatski narodni sabor u Bosni Hercegovini, te najavljivao stvaranje hrvatske samoupravne jedinice, što nije odgovaralo Uredu visokog predstavnika. Dragan Čović smijenjen je iz razloga što je odbio da podnese ostavku na zahtjev tadašnjeg Ureda visokog predstavnika zbog podignute optužnice pred Sudom Bosne i Hercegovine. Jedan od razloga za smjenu Nikole Poplašena bio je njegov zahtjev da se smijeni tadašnji predsjednik Vlade Republike Srpske Milorad Dodik, dok je Mirko Šarović bio prinuđen da podnese ostavku zbog optužbi za ilegalni izvoz oružja u Irak, što je po mišljenju Ureda visokog predstavnika moglo ugroziti stabilnost Bosne i Hercegovine. Vremenom od politike autoritativnih nametnutih odluka, prešlo se na tolerantniju politiku Ureda visokog predstavnika. U vrijeme mandata Visokog predstavnika Miroslava Lajčaka, po prvi put dozvolilo se da se o njegovim odlukama, kao vrhovnog tumača Daytonskog mirov-

---

³ Kada se govori o uklanjanju s funkcije državnih službenika ili izabranih javnih zvaničnika koji opstruiraju mirovni proces, potrebno je istaći da se Ured visokog predstavnika mnogo puta koristio ovom ovlašću. Najčešće se to dešavalo u slučaju opstrukcije u provođenju Daytonskog mirovnog sporazuma, kao npr. u slučaju uspostavljanja paralelnih ustanova ili tzv. samouprava itd. Takođe i u slučajevima korupcije, pogrešnog upravljanja javnim sredstvima, miješanja u pravosuđe i neizvršavanja sudskih presuda. Ove sankcije Ureda visokog predstavnika kada su u pitanju političari iz Republike Srpske uglavnom se odnose na slučajeve vezane za skrivanje bjegunaca i nesuradnju sa Međunarodnim kaznenim tribunalom u Haagu. Takvim odlukama se uklanjanju zvaničnici s položaja, te nemaju pravo na bilo kakav žalbeni postupak ili sudsku kontrolu, a takođe podrazumijevaju i zabranu za sva buduća stupanja na javnu funkciju. U posljednje vrijeme, Ured visokog predstavnika započeo je proces ukidanja ovih sankcija pojedinim smijenjenim zvaničnicima Republike Srpske.

nog sporazuma, vode pregovori. Tako je vremenom došlo do pada autoriteta Ureda visokog predstavnika koji je počeo da se upušta u pregovore oko svojih odluka sa domaćim političarima (Borić, 2008, str. 55).

Rasprava o reformi policije u Bosni i Hercegovini takođe je jedan od primjera kako se neke odluke nameću od strane Ureda visokog predstavnika, odnosno međunarodne zajednice suprotno interesima lokalnih vlasti. Takve mjere koje nameće Ured visokog predstavnika mogu imati za rezultat jačanje razlika i učvršćivanje etnonacionalističkog diskursa glavnih političkih činilaca u Bosni i Hercegovini. Reforma policije u Bosni i Hercegovini navodi se kao primjer intervencionističkog i nametnutog aspekta odluka Ureda visokog predstavnika, koja ima izražen demokratski deficit. Kriza koja je nastala oko reforme policije ukazuje na asimetriju moći na jednoj strani i pitanje primjernosti reformskih procesa na drugoj strani. Činjenica je da se smjenama Visokih predstavnika mijenjala i njihova uloga u Bosni i Hercegovini. Vremenom, Visoki predstavnik, iako spreman da koristi Bonske ovlasti, prije upotrebljava strategiju približavanja Europskoj uniji. Umjesto klasičnog intervencionizma, Visoki predstavnik ukazuje na europske perspektive, te da Ured visokog predstavnika, narod, političari i institucije Bosne i Hercegovine treba da učine nepotrebnim i na taj način učine sebe spremnim za ulazak u Europsku uniju (Ramel, 2008, str. 13–14).

Na osnovu Sporazuma o međunarodnim operativnim policijskim snagama i odluke Vijeća sigurnosti Ujedinjenih naroda, uspostavljene su Međunarodne operativne policijske snage Ujedinjenih naroda (IPTF) koje su se rasporedile na prostoru cjelokupne Bosne i Hercegovine.⁴ Ove policijske snage bile su autonomne u obavljanju svojih zadataka, a koordinaciju njihovim radom vršio je Ured visokog predstavnika. Na čelu ovih međunarodnih policijskih snaga nalazio se povjerenik koji je dobijao uputstva od strane Ureda visokog predstavnika. Pomoć koju je pružao IPTF u Bosni i Hercegovini sastojala se i u osiguranju primjene prava i osiguranja poštivanja ustavnog poretka Bosne i Hercegovine.

Ured visokog predstavnika u svom radu imao je i ulogu zakonodavca te je donio veći broj zakona, te izmjena postojećih zakona, kao i amandane na ustave entiteta. Takvi postupci imali su za cilj prevazilaženje problema u donošenju zakona u Bosni i Hercegovini imajući u vidu sve teškoće koje postoje, a odnose se prije svega na blokade od strane političara u tom pravcu. Tako da je u slučajevima blokade nastupao Ured visokog predstavnika kao zakonodavac, te kada se smatralo da je to neophodno i

---

⁴ *International Police Task Force – IPTF.*

hitno.⁵ Nesumnjivo da su takvi postupci imali svoje pozitivne strane i približili Bosnu i Hercegovinu europskim integracijama, ali upitna je njihova demokratičnost, imajući u vidu da zakone donose kolektivni od naroda izabrani organi.⁶ Ured visokog predstavnika odgovoran je Vijeću za provedbu mira, ali to nije odgovornost prema narodu Bosne i Hercegovine. Takođe, Ustavni sud Bosne i Hercegovine predstavlja svojevrsnu kontrolu nametnutih zakona od strane Ureda visokog predstavnika, na isti način kao što vrši pravosudnu kontrolu zakona donesenih od strane Parlamentarne skupštine Bosne i Hercegovine.

Visoki predstavnik po Bonskoj deklaraciji ne može donositi zakone već samo odluke privremenog karaktera iz nadležnosti Predsjedništva i Vijeća ministara Bosne i Hercegovine. Bonska deklaracija, kako nije pravni akt, ona kao politički akt ne može biti pravni osnov za djelovanje visokog predstavnika, već to može da bude samo Aneks 10 Daytonskog mirovnog sporazuma.

REZULTATI RADA I BUDUĆNOST UREDA VISOKOG PREDSTAVNIKA

Sve su češći pozivi na promjenu uređenja Bosne i Hercegovine prema Daytonskom mirovnom sporazumu. Ti pozivi dolaze ne samo iz Bosne i Hercegovine nego i od pojedinih teoretičara iz svijeta koji smatraju da je politika međunarodne zajednice, a posebno Ureda visokog predstavnika, neokolonijalistička. Smatra se da je takvo uređenje prepreka demokratskom razvoju Bosne i Hercegovine i da međunarodna zajednica i Ured visokog predstavnika nisu ostvarili najvažnije ciljeve koje su postavili. Sve dok postoji Ured visokog predstavnika, vlasti u Bosni i Hercegovini nemaju punu slobodu u odlučivanju, a da bi on prestao sa radom, potrebna

⁵ Prema provedenim istraživanjima, u periodu od 1996. do 2007. godine Ured visokog predstavnika u okviru zakonodavnih nadležnosti Parlamentarne skupštine Bosne i Hercegovine nametnuo je ukupno 112 zakona i to najviše 2000. godine, 20 zakona i 2002. godine, 24 zakona. Najčešće su to bile intervencije u okviru reforme pravosuđa, a zatim u oblasti državljanstva, ličnih i putnih isprava, državne imovine, privatizacije, izbornog sistema, telekomunikacije i sl.

⁶ Venecijanska komisija kao savjetodavno tijelo Vijeća Europe uradila je izvještaj u pogledu ovlasti Ureda visokog predstavnika gdje zaključuje da su pojedine aktivnosti Ureda visokog predstavnika u oblasti zakonodavstva direktno nespojive sa demokratskim karakterom države i suverenitetom Bosne i Hercegovine. Venecijanska komisija istovremeno ističe da je zakonodavni proces u Bosni i Hercegovini složen i da je mnogo načina da se taj proces blokira zbog toga što pojedini politički subjekti, nacionalno podijeljeni, nisu sposobni ili nisu voljni da dođu do suglasnosti oko većine pitanja.

je prethodna promjena političkog sistema. Bonske ovlasti Ureda visokog predstavnika u pogledu demokratizacije Bosne i Hercegovine pokazale su se u određenim slučajevima kontraproduktivnim jer umjesto odgovornosti državne vlasti biračkom tijelu, dovelo je do nastanka odgovornosti prema međunarodnoj zajednici. Takođe, nosioci vlasti u Bosni i Hercegovini su na osnovu direktnog mješanja Ureda visokog predstavnika u procesu donošenja odluka odgovornost prebacile na samu međunarodnu zajednicu. Nosioci vlasti su okrivljujući Ured visokog predstavnika i njegove postupke, kao i oportunističkim držanjem i nacionalističkim izjavama godinama dobijali podršku birača (Turčalo, 2008, str. 22–24). Nesumnjivo da Bosna i Hercegovina prema stavu međunarodne zajednice treba da uđe u Europu i približi se Briselu, napuštajući postepeno Daytonski mirovni sporazum. Međutim, u Bosni i Hercegovini postoji potreba izgradnje posebnog identiteta, jer europske integracije u sadašnjim prilikama često se koriste kao sredstvo manipulacije od strane političara. Ured visokog predstavnika prvenstveno treba da zajedno sa domaćim ekspertima radi na pronalaženju oblasti u kojima postoji potreba i volja za suradnjom među konstitutivnim narodima, što je suština svih problema. Međunarodno prisustvo u Bosni i Hercegovini koje postoji više od dvadeset godina upravo će se okončati prestankom rada Ureda visokog predstavnika, što ovisi od razvoja političke, ali i ekonomske situacije u Bosni i Hercegovini, kao i u regionu.

U Bosni i Hercegovini, postojala je potreba da se na jedan način napravi protivteža predimenzioniranoj ulozi etničkih grupa, a sve u cilju kako bi se zaštitila ljudska prava. Posebnu ulogu u tom pravcu treba da ima Ured visokog predstavnika, kako bi se osiguralo poštivanje ljudskih sloboda i osnovnih prava. Prilikom stvaranja Daytonskog mirovnog sporazuma, bilo je jasno da država Bosna i Hercegovina, usljed velikih nedorečenosti i nekoherentnosti njenog ustava u pogledu ostvarivanja postavljenih ciljeva, neće biti u stanju da ostvari ciljeve koji su pretpostavljeni u funkciji suvremene demokratske i pravne države. Uz to, znalo se koja je težina postavljenog zadatka, imajući u vidu da se on teba realizirati posle okončanja oružanih sukoba u uslovima podjele na entitete i konstitutivne narode koji često imaju suprotstavljene interese. U takvoj situaciji, naglašena je obveza institucija međunarodne zajednice da uz domaće organe osiguraju poštivanje ljudskih prava, povratak izbjeglica, održavanje slobodnih izbora i slično.

Uredu visokog predstavnika prigovara se da se u donošenju svojih odluka često koristio političkim pragmatizmom. On bi prilikom donošenja svojih odluka prije svega trebao da poštiva Ustav Bosne i Hercegovine

kao sastavni dio Daytonskog mirovnog sporazuma i da, slijedeći ustavne norme, pomogne da se izgrađuje novi pravni poredak u državi koji će omogućiti ekonomski i društveni progres (Ibrahimagić, 2005, str. 295). Postoje mišljenja da Ured visokog predstavnika sa svojim ovlastima, kao simbol jakog političkog utjecaja međunarodne zajednice putem nedemokratskih metoda, predstavlja kamen spoticanja u euroatlantskim integrativnim procesima Bosne i Hercegovine i da u tom smislu treba da se transformira u organ savjetodavnog karaktera kao predstavnik Europske unije (Ivanić, 2005, str. 295). Sa druge strane, postoje i mišljenja da vlasti Bosne i Hercegovine nemaju dovoljan intenzitet i kapacitet za dalje integrativne procese te da su neophodne intervencije Ureda visokog predstavnika.

Sama uloga Ureda visokog predstavnika uveliko je promijenjena i došlo je do demokratizacije u njegovom postupanju, te je više postao jedna vrsta posrednika, a manje nalogodavca jednostranih odluka, kako je u određenim situacijama postupao u toku svog djelovanja. Međutim, u određenim situacijama bile su neophodne jednostrane odluke Ureda visokog predstavnika, jer i same prilike su bile drugačije u periodu nakon krvavog oružanog sukoba. Međutim, takvo postupanje nesumnjivo nije demokratsko kada se koristi bez zakonskih postupaka i kontrole, njegovo opravdanje postaje upitno te se upravo zbog toga promjenila i praksa rada Ureda visokog predstavnika, tako da je postao jedna vrsta medijatora. Treba poći i od činjenice da je on i specijalni predstavnik Europske unije, te kako postoji većinsko opredjeljenje sva tri naroda u Bosni i Hercegovini za europske integracije, njegova uloga u tom pravcu sve je jača.⁷

Nakon Drugog svjetskog rata, započet je proces integracije europskih država sa nizom uspona i padova koji i danas traje. Taj proces nije završen već dinamičan i u stalnom je prilagođavanju novonastalim situacijama. Njegova je karakteristika da on ide što čvršćem povezivanju u čemu države moraju da pristanu na izvjesne kompromise (Mintas, 2004, str. 4). Upravo uloga Ureda visokog predstavnika često je bila pronalaženje kompromisa u Bosni i Hercegovini, jer oni su jedini način za napredak Bosne i Hercegovine i ostanak na pravcu pridruživanja europskim državama.

Međunarodna zajednica je na putu da Bosni i Hercegovini prepusti punu odgovornost za upravljanje državom kao i njenim daljim napretkom. Bosna i Hercegovina mora ići u pravcu potpunog osamostaljivanja od međunarodnih institucija i jačanju političkog konsenzusa kroz usaglašavanje stavova

---

⁷ Ured visokog predstavnika dobio je status specijalnog predstavnika Europske unije u Bosni i Hercegovini, na osnovu odluke Vijeća za opće poslove pri Europskoj uniji iz veljače 2002. godine.

oba entiteta. Ukoliko se ne postigne suglasnost između Federacije Bosne i Hercegovine i Republike Srpske oko najvažnijih odluka, Bosna i Hercegovina ne može imati perspektivu ni u regionu ni u Europi.

Međunarodna zajednica očekuje od Bosne i Hercegovine brže demokratiziranje institucija Bosne i Hercegovine i donošenje takvih zakona koji će svim narodima osigurati pristup svim državnim institucijama u skladu sa europskim demokratskim standardima. Demokratskim državnim institucijama i demokratskim zakonima najbolje se mogu zaštititi individualna građanska, ali i kolektivna nacionalna prava. Od Bosne i Hercegovine se traži takvo političko organizovanje koje će u prvi plan staviti građanina kao političkog subjekta, a nacionalnog onoliko koliko je potrebno da se zaštiti nacionalni interes naroda. Visoki predstavnik, OSCE i lokalni državni organi treba više da se služe ovlastima koje im daje Daytonski mirovni sporazum, odnosno Ustav Bosne i Hercegovine, kako bi njihova aktivnost bila zasnovana na pravu, a ne na političkim kompromisima.

URED VISOKOG PREDSTAVNIKA – UVOĐENJE PROTEKTORATA U BOSNI I HERCEGOVINI

Bosna i Hercegovina predstavlja tranzicijsku državu koja prolazi izuzetno složene promjene koje se sastoje prije svega u promjeni ekonomskog i političkog sustava. Proces tranzicije u odnosu na druge države na prostoru Bosne i Hercegovine karakterizira da je on zaustavljen oružanim sukobom, a zatim se odvijao pod uputama i nadzorom međunarodne zajednice, tako da se uspostavila jedna vrsta protektorata na čelu sa Visokim predstavnikom.

Daytonski sporazum je Visokog predstavnika odredio posljednjom instancom za tumačenje Aneksa 10 članka 5 Daytonskog mirovnog sporazuma. Na osnovu ovoga, Vijeće za implementaciju mira je u prosincu 1997. godine na konferenciji u Bonu drastično proširilo mandat Visokog predstavnika (Gromes, 2011). Uspostavljen je sistem svojevrsnog vanjskog upravljanja od strane međunarodne zajednice, svojevrsnog međunarodnog protektorata, sa izuzetno velikim ovlastima Visokog predstavnika (Knaus, Martin, 2003, str. 60). Od tada je on smio sankcionirati zvaničnike ili ih razriješiti dužnosti. Pored toga, mogao je odluke Parlamenata ili Vlada proglasiti nevažećim, izmijeniti ih ili sam nametnuti zakone. Do kolovoza 2010. godine, razriješio je dužnosti preko 200 zvaničnika, te je

ukupno koristio bonska ovlaštenja⁸ u blizu 900 slučajeva. Međunarodna zajednica je preuzela na sebe odgovornost u upravljanju Bosnom i Hercegovinom kako bi osigurala mir i stabilnost na teritoriji koja je bila obuhvaćena ratom i nasilnim podjelama (Caplan, 2005). De facto, uspostavljen je protektorat od strane međunarodne zajednice u državi koja je de iure suverena.

Bosna i Hercegovina se smatra svojevrsnim protektoratom prvenstveno iz razloga postojanja Ureda visokog predstavnika i uopće velikog utjecaja međunarodne zajednice. Često postoje različita tumačenja Daytonskog mirovnog sporazuma mada je on precizan i jasan u pogledu stvari koje uređuje. Ured visokog predstavnika zauzeo je stav da u Bosni i Hercegovini i dalje postoje veliki problemi, te da je međunarodna zajednica spremna da pomogne kako bi ubrzala provedbu mira i demokracije dajući smjernice i druge vidove pomoći, ali i da aktivno interveniše. Takođe, zvanični cilj Ureda visokog predstavnika jeste da se uspostavi okvir koji će dužnosnicima i građanima pružiti šansu da odgovorno djeluju i da preuzmu vlastitu sudbinu u svoje ruke. Protektorat u Bosni i Hercegovini ima sličnosti i sa starateljskim sistemom Ujedinjenih naroda koji se organizirao na teritorijama na kojima su postojali sukobi i tenzije da bi se uspostavila stabilnost, posebno u poslijeratnim društvima.

Međunarodna zajednica, pozivajući se na demokratske vrijednosti, često nasilnim putem, nastoji da provodi mjere u pravcu tranzicije u Bosni i Hercegovini. Međunarodna zajednica pod tranzicijom u Bosni i Hercegovini podrazumijeva prije svega ekonomske reforme i priključenje Europskoj uniji. Sa druge strane, zanemaruje se stvarna i domokratska tranzicija društva kao cjeline. U Bosni i Hercegovini postoje nejasnoće i oko nositelja suvereniteta, odnosno u kome je on utjelovljen. Postoje različita

---

⁸ Vijeće je odobrilo namjeru Visokog predstavnika da iskoristi svoja krajnja ovlaštenja u regiji u vezi sa interpretacijom Sporazuma o civilnoj implementaciji Mirovnog sporazuma, u cilju olakšanja razriješenja teškoća putem donošenja obavezujućih odluka, kad on smatra za neophodno, o sljedećim pitanjima: vrijeme, mjesto i predsjedavanje sastancima zajedničkih institucija; privremene mjere koje stupaju na snagu kad strane nisu u mogućnosti da se dogovore i koje ostaju važeće dok Predsjedništvo ili Vijeće ministara ne usvoji odluku o tom pitanju u skladu sa Mirovnim sporazumom; druge mjere pri osiguranju implementiranja Mirovnog sporazuma u cijeloj Bosni i Hercegovini i njenim entitetima, kao i neometanog rada zajedničkih institucija. Takve mjere mogu uključivati aktivnosti protiv osoba koje obavljaju javnu službu ili funkcionera koji izostaju sa sastanaka iz neopravdanih razloga ili za koje Visoki predstavnik smatra da narušavaju pravne obaveze uspostavljene Mirovnim sporazumom ili rokove za njihovo implementiranje. Ovakav zaključak u praksi dao je Visokom predstavniku za Bosnu i Hercegovinu neograničenu moć i tumačenje situacija u kojima može da reaguje u skladu sa ovim zaključkom ili onako kako ga on interpretira.

mišljenja da je nositelj suvereniteta sama država Bosna i Hercegovina, entiteti Federacija Bosne i Hercegovine i Republika Srpska, pa sve do stava da su to konstitutivni narodi Hrvati, Srbi i Bošnjaci. Postoje i mišljenja da je nosilac vrhovne vlasti, odnosno suveren u Bosni i Hercegovini, međunarodna zajednica, tako da se suverenost ne iskazuje direktno, jer i sama međunarodna zajednica javno propagira da proces odlučivanja i upravljanja političkom sudbinom treba da bude u samoj Bosni i Hercegovini. Činjenica je da su etničke zajednice nositelji političkog suvereniteta u Bosni i Hercegovini, jer se svaka politička odluka donosi ili opravdava u ime jedne ili više etničkih grupa, a sa druge strane, ključna uloga u tom procesu je međunarodne zajednice, a prvenstveno Europske unije koja najčešće djeluje preko Ureda visokog predstavnika. Može se zaključiti da je Bosna i Hercegovina specifičan subjekt međunarodnog prava u kojoj postoji jedna vrsta podjele suvereniteta između konstitutivnih naroda i međunarodne zajednice, odnosno Europske unije.

Treba naglasiti da je Bosna i Hercegovina konstituisana Daytonskim mirovnim sporazumom, te kao takva je uređena međunarodnim, a ne domaćim pravom (Kasapović, 2005). Iz toga proizilaze brojne specifičnosti u pogledu njenog uređenja, a koje se odnose i na postojanje institucije visokog predstavnika. Često se tvrdi da Bosna i Hercegovina, kao država koja je svojevrсни protektorat, nije trajna tvorevina i da su njene granice podložne promjenama, bilo od strane nekih predstavnika iz Bosne i Hercegovine, ali i od predstavnika iz međunarodne zajednice. Imajući u vidu činjenicu da je ona u današnjem obliku nastala kao rezultat zaključenja međunarodnog ugovora koji je imao za cilj prvenstveno da zaustavi oružane sukobe, neminovno je da će se ustavno uređenje promijeniti kada za to budu postignuti uvjeti, odnosno konsenzus sva tri konstitutivna naroda, a sve u cilju prosperiteta same Bosne i Hercegovine.

ZAKLJUČAK

Može se zaključiti da je jedna od najvećih vrijednosti Daytonskog mirovnog sporazuma što je u Bosni i Hercegovini osigurao mir, kao i da je stvorio svijest o kursu Bosne i Hercegovine – da je njena budućnost u Europskoj uniji. Nesumnjivo da je međunarodna zajednica uložila veliki trud i finansijska sredstva kako bi Bosna i Hercegovina postala funkcionalna država koja je odlučna da se priključi europskim integracijama. Funkcija Ureda visokog predstavnika koja je određena Aneksom 10

Daytonskog mirovnog sporazuma prevashodno je bila da se osigura poštivanje civilnih aspekata Daytonskog mirovnog sporazuma, da pomogne u prevazilaženju teškoća koje se pojave u vezi sa njegovim provođenjem i vrši koordinaciju organizacija uključenih u provođenje civilnih aspekata mirovnog sporazuma. Nakon okončanja oružanih sukoba, očekivale su se mjere koje će osigurati povećanje zaposlenosti, bolji obrazovni sistem, unapređenje zdravstvene zaštite, borbu protiv korupcije i druge mjere koje će jačati demokratsko građansko društvo u Bosni i Hercegovini. Posljednjih deset godina u Bosni i Hercegovini, došlo je do zastoja u mnogim procesima, tako da je nastupio period u kojem se osporava suverenitet Bosne i Hercegovine, Daytonskog mirovnog sporazuma, kao i sama funkcija Ureda visokog predstavnika. Da bi Bosna i Hercegovina krenula ka europskim integracijama, neophodno je funkcionalno društvo i funkcionalan ustav, a treba poći od činjenice da su sve države koje su pristupile Europskoj uniji mijenjale svoje ustave. Daytonaska Bosna i Hercegovina, u čijem je razvoju veliku ulogu imao Ured visokog predstavnika, startovala je sa teškim kompromisima, da bi od procesa integracije došla do procesa dezintegracije posljednjih deset godina. Da bi Bosna i Hercegovina preuzela odgovornost da vodi računa sama o sebi, neophodno je da se prevaziđu etničke razlike i dođe do nacionalnog sporazuma, te da se uhvati u koštac sa stvarnim problemima koji postoje u društvu.

Sve su češći zahtjevi pojedinih političara u Bosni i Hercegovini u pravcu zatvaranja Ureda visokog predstavnika ističući da sve dok je on prisutan, Bosna i Hercegovina će biti protektorat, smatrajući da treba da završi svoju misiju imajući u vidu da predstavlja jednu vrstu kočnice za dalji razvitak Bosne i Hercegovine. Treba se uzeti u obzir da ukoliko postoji opredjeljenje za poštivanje Daytonskog mirovnog sporazuma i opredjeljenje za pristup europskim integracijama, onda je nespojivo tražiti ukidanje Ureda visokog predstavnika bez ispunjenja uslova za kraj njegove misije u Bosni i Hercegovini. Ispunjenjem tih uslova, osiguraće se da Bosna i Hercegovina ostane mirna i ujedno održiva država koja može da pristupa europskim integracijama, što je i glavni cilj djelovanja Ureda visokog predstavnika. Da bi došlo do zatvaranja Ureda visokog predstavnika, neophodno je da organi vlasti Bosne i Hercegovine nađu prihvatljivo rješenje raspodjele imovine između države i drugih nivoa vlasti, rješenje za vojnu imovinu, potpunu provedbu Konačne odluke za Brčko, fiskalnu održivost i vladavinu prava. Neophodna je i pozitivna procjena situacije u Bosni i Hercegovini od strane Upravnog odbora Vijeća za provedbu mira utemeljena na punom poštivanju Daytonskog mirovnog sporazuma. Tre-

nutno, Bosna i Hercegovina daleko je od ispunjenja ovih ciljeva i uslova zbog nepostojanja političkog konsenzusa vodećih političkih opcija u tom pravcu.

Kako je Bosna i Hercegovina demokratska i suverena država, posljednjih godina promijenili su se u mnogome postupci Ureda visokog predstavnika te je teret donošenja određenih spornih zakona prebačen na domaće zakonodavne organe, kako političari ne bi prebacili odgovornost na Ured visokog predstavnika. Nesumnjivo da je uloga Ureda visokog predstavnika vremenom evoluirala i danas ima daleko drugačiji karakter od perioda kada je on počinjao sa radom, ali njegovi glavni zadaci i ciljevi su ostali isti. Nesumnjivo, Ured visokog predstavnika funkcionirati će sve dok Bosna i Hercegovina ne ostvari veće napretke u pravcu kako razvoja građanskog demokratskog društva tako i u pravcu približavanja europskim integracijama.

LITERATURA

- Bieber, F. (2006). *Bosnia-Herzegovina: Slow Progress towards a Functional State*. Southeast European and Black Sea Studies.
- Borić, F. (2008). Posljednji mohikanac OHR-a: spašavanje diplomate Lajčaka – slika i prilika odnosa međunarodne zajednice prema BiH. Status – magazin za političku kulturu i društvena pitanja. No. 13. Mostar.
- Caplan, R. (2005). *International Governance of War-Torn Territories*. Oxford University Press. Oxford.
- Gromes, T. (2001). *Dejtonski sporazum za Bosnu i Hercegovinu. Država, politika i društvo u Bosni i Hercegovini*. University Press, Sarajevo.
- Ibrahimagić, O. (2005). *Država Bosna i Hercegovina prema Evropskim demokratskim standardima*. Pregled časopis za društvena pitanja. No. 1–2. Sarajevo.
- Ivanić, M. (2005). *Međunarodna zajednica i Bosna i Hercegovina*. Pravni fakultet u Banja Luci. Banja Luka.
- Kasapović, M. (2005). *Bosna i Hercegovina: podijeljeno društvo i nestabilna država*. Politička kultura. Zagreb.
- Kecmanović, N. (2007). *Nemoguća država – Bosna i Hercegovina*. Glas srpske. Banja Luka.
- Knaus, G., Martin, F. (2003). *Travails of the European Raj*. Journal of Democracy. Vol. 14. No. 3.

- Majstorović, D. (2008). Izgubljeni u prijevodu, izgubljeni u tranziciji: Diskurs međunarodne zajednice u konstruisanju tranzicije u BiH. Status-magazin za političku kulturu i društvena pitanja. No. 13. Mostar.
- Mintas, H., Lj. (2004). Uvod u Evropsku uniju. Centar za europske studije. Zagreb.
- Nešković, R. (2013). Nedovršena država: politički sistem Bosne i Hercegovine. Fondacija Friedrich Ebert Stiftung. Sarajevo.
- Popović, M., D. (2008). Vodič kroz tranzicijsku pravdu u BiH. Razvojna agencija UN u BiH. Sarajevo.
- Ramel, S. (2008). Međunarodne sile, građenje države i nacije u BiH: od neokolonijalne Međunarodne zajednice do post-hegemone Evrope?. Status-magazin za političku kulturu i društvena pitanja. No. 13. Mostar.
- Savić, S. (2004). Neke specifičnosti pravnog poretka Bosne i Hercegovine – uloga Visokog predstavnika za Bosnu i Hercegovinu. Pravna riječ. No. 1/2004. Udruženje pravnika RS. Banja Luka.
- Savić, S. (2005) Promjene Ustava Bosne i Hercegovine. Zbornik radova sa naučnog skupa Republika Srpska – deset godina Dejtonskog mirovnog sporazuma. Akademija nauka i umjetnosti Republike Srpske. Banja Luka.
- Turčalo, S. (2008). Međunarodna zajednica i izgradnja neuspješne države. Status-magazin za političku kulturu i društvena pitanja. No. 13. Mostar.

OFFICE OF HIGH REPRESENTATIVE IN BOSNIA AND HERZEGOVINA

Željko Petrović

petrovicz@yahoo.com

Mentor: Full Prof. Davorin Rudolf

Faculty of Law

University of Mostar

Abstract

The Office of the High Representative is an ad hoc international institution with a diplomatic mission status in Bosnia and Herzegovina. Its existence was established by Annex 10 to the Dayton Peace Agreement, and later its powers were extended by the so-called Bonn powers in 1997. The conduct of the Office of the High Representative has varied over time from extremely strict procedures imposed to the negotiation phase with officials in Bosnia and Herzegovina. Bosnia and Herzegovina is often claimed to be a kind of protectorate, given the role of the international community in its governance, which is manifested especially through the Office of the High Representative. This paper analyzes the role and functions of the Office of the High Representative, as well as the results of his work, with an overview of his future in Bosnia and Herzegovina, bearing in mind that there are frequent requests for his abolition on the one hand and, on the other, the absence of conditions for the completion of his work.

Keywords: Office of the High Representative; Bosnia and Herzegovina; international community; Bonn powers; protectorate

PRAVNI POLOŽAJ OPĆINE U REPUBLICI HRVATSKOJ TE BOSNI I HERCEGOVINI

Ivana Pavelić, Mirela Mezak Matijević
pavelic3@gmail.com

Mentor: dr. sc. Mirela Mezak Matijević
Veleučilište u Požegi

Sažetak

Tema rada jest pravni položaj općine u Republici Hrvatskoj te Bosni i Hercegovini. Kako bismo kvalitetnije analizirali sustav lokalne samouprave u Republici Hrvatskoj te Bosni i Hercegovini, konkretno općinu kao jedinicu lokalne samouprave, provedeno je istraživanje na uzorku od 100 ispitanika koji imaju prebivalište i/ili boravište u Republici Hrvatskoj ili Bosni i Hercegovini. Cilj je dobiti povratnu informaciju studenata o postojećem sustavu lokalne samouprave. Detaljno su obrađeni podatci i učinjena je komparacija pravnog položaja općine u Republici Hrvatskoj te Bosni i Hercegovini. Nakon dobivenih rezultata, iznesene su konkretne preporuke za korigiranje postojećeg sustava lokalne samouprave.

Ključne riječi: Lokalna samouprava; pravni status; općina; pravni status općine; Republika Hrvatska; Bosna i Hercegovina; istraživanje javnog mišljenja; pravo.

UVOD

Problem efikasnosti sustava lokalne samouprave je pitanje koje se u zadnjih dvadeset godina učestalo ponavlja. Problemi koji se pojavljuju u kontekstu lokalne samouprave su kako efikasno ustrojiti sustav unutar države, koliko jedinica treba postojati na određenom teritoriju, kako osigurati samoodrživost tih jedinica te kako osigurati funkcioniranje cjelokupnog sustava. U ovome radu, analiziran je pregled sustava lokalne samouprave u Republici Hrvatskoj, Bosni i Hercegovini s naglaskom na pravni status općine te ovlasti koje ima općinski načelnik, odnosno općinsko vijeće. Za potrebe ovog rada, provedeno je ispitivanje javnog mišljenja na uzorku od 100 ispitanika o sustavu lokalne samouprave s ciljem dobivanja povratne informacije o sustavu lokalne samouprave, ali i davanja preporuke za izmjene sustava.

LOKALNA SAMOUPRAVA

Kroz povijest najvažnije pitanje, koje je ostalo aktualno i danas, jeste kako osmisliti i upravljati društvenim razvitkom, kako uključiti pojedinca tako da ostvari svoj puni potencijal u pogledu emancipacije, samostalnosti i efikasnosti. Od ključne važnosti za pojedinca je pravodobno zadovoljenje njegovih potreba i interesa, ali sukladno potrebama zajednice. Pojedinac je ključno da su njegove potrebe u korelaciji s potrebama zajednice, tako da vlasti u državi pri donošenju odluka moraju paziti na zadovoljene dvojake potrebe – potreba pojedinca te potreba lokalne zajednice. Upravo radi pojave dvojake potrebe – potreba pojedinca i lokalne zajednice, postoje sustavi lokalne samouprave. Sustav lokalne samouprave treba djelovati na lokalnoj razini, kako bi efikasno odgovarao na potrebe pojedinca sukladno potrebama lokalne zajednice. Općepoznata je činjenica da zbog ustrojstva države, njezine veličine, uobičajeno je da se državni teritorij dijeli na teritorijalne jedinice. Odnos između užih i širih te viših i nižih teritorijalnih jedinica regulira se ustavom i zakonom. Postoje tri vrste takvih odnosa: dekoncentracija, decentralizacija te lokalna samouprava.¹ Dekoncentracija je takva vrsta odnosa u kojemu je na tijela lokalne (mjesne) samouprave prenesen određeni opseg ovlasti, koje se obavljaju u skladu s uputama i pod punim nadzorom središnje vlasti. Ova vrsta ustroja

---

¹ Lauc, Z. (2006): Temeljni pojmovi lokalne samouprave, Lokalna samouprava, hrvatska i nizozemska iskustva, II. izdanje, Hrvatski institut za lokalnu samoupravu, Osijek.

naglašava hijerarhijsku strukturu te visoki stupanj nadređenosti središnje vlasti. Decentralizacija je odnos u kojemu je na lokalnu (mjesnu) vlast prenesen određeni opseg poslova u skladu s ustavnim te zakonskim normama. Za razliku od dekoncentracije, ovdje je nadzor ograničen samo na nadzor zakonitosti postupanja lokalne (mjesne) vlasti, ali ne i na svrhovitost donošenja odluka u okviru povjerenih ovlasti.²

Lokalna je razina temeljna razina samouprave, ona na kojoj se ostvaruju glavne svrhe radi kojih teritorijalna samouprava postoji. Lokalna samouprava u Republici Hrvatskoj utemeljena je na politipskoj strukturi, u kojoj se jedinice razlikuju po stupnju urbanizacije, a eventualno i po drugim kriterijima (npr. veličini mjerenoj brojem stanovnika i slično).³ Kada promatramo lokalnu samoupravu, potrebno je promatrati stvari od opće volje (Rousseau), prema diobi vlasti (Montesquieu) pa do predstavničke demokracije (Mill i dr.), istinito, dobro, lijepo (Pusić), preko teorije samoorganizacije (Forrester), do moderne društvene teorije. Moderna teorija o lokalnoj samoupravi ne govori o razlici empirijskog i transcendentnog, nego o razlici sustav – okolina.⁴ Lokalna samouprava predstavlja svojevrsnu protutežu centraliziranoj vlasti. Prevelika centralizacija ovlasti koje su povjerene središnjim tijelima nije dobra. U brojnim slučajevima se otišlo daleko sa centralizacijom, samouprava se razvijala kroz povijest, premda je i danas aktualna tema. Njezin povijesni razvitak obilježila je potraga za institucionalnim odgovorima na dvije izrazito važne potrebe: političku potrebu da se uspostavi ravnoteža političkom monopolu sile koja se pojavila u društvu te upravnu potrebu da se uspostave posebne organizacije koje će služiti zadovoljavanju posebnih lokalnih potreba koje proizlaze iz pukog postojanja lokalnih naselja. Lokalna samouprava detaljizira diobu vlasti u horizontalnom smjeru (izvršna, zakonodavna te sudbena) s jedne strane, te kontrolu državnih aparata s druge strane, a sve to u vertikalnom odnosu viših i nižih teritorijalnih jedinica (lokalna, regionalna te nacionalna razina). Načelo diobe vlasti podrazumijeva sve oblike suradnje, suodlučivanja i dvostruke provjere svih vrsta vlasti i njihovih nositelja. Da se osigura kvalitetna dioba vlasti, potrebno je osigurati Ustavom zajamčeno pravo na lokalnu samoupravu. Ustavnim promjenama iz 2000. godine, pravo na lokalnu samoupravu u Republici Hrvatskoj je dobilo na svojoj pravnoj snazi. Građanima je zajamčeno pravo na lokalnu te područnu (regionalnu samoupravu). Uređeno je da se pravo na lokalnu samoupravu

---

² Ibid.

³ Ibid.

⁴ Ibid.

ostvaruje preko lokalnih i regionalnih predstavničkih tijela koji se sastavljaju putem neposrednih, tajnih izbora.

Kod ustrojavanja jedinica lokalne samouprave, bitni elementi su: područje i veličina prostora. Veličina prostora koji obuhvaća jedinica lokalne samouprave je od izrazito velikog značaja jer o tome ovisi i njihova efikasnost. U Europi, u prosjeku, općina broji od 1.000 do 2.000 stanovnika te ima prosječnu površinu od 10 do 20 km².⁵ U procesu ustrojavanja novih jedinica lokalne samouprave, potrebno je u obzir uzeti njihovu sposobnost za kordinirajem razvoja i ljudskih potencijala, gospodarsku te financijsku snaga i samoodrživost jedinica.

Lokalna samouprava je razina vladavine najbližija građaninu, s ulogom predstavljanja važnosti i stajališta lokalnog. Lokalna samouprava je u stalnoj potrazi za odgovorima kako jamčiti usklađenost između građana kao pojedinca i institucija, ali i između lokalnih zajednica te države. Ključna pitanja za lokalnu samoupravu su: sudjelovanje građana u političkom odlučivanju, obavljanje javnih poslova, odlučivanje o problemima i interesima od lokalne važnosti, opseg nadzora ovlasti neposredno viših tijela, opseg financijske samostalnosti jedinica.

LOKALNA SAMOUPRAVA U REPUBLICI HRVATSKOJ

Lokalna samouprava dio je ljudske civilizacije, dio njezine kulture i načina mišljenja. Sastavni je dio modela svih suvremenih demokratskih političkih sustava u svijetu. Ona nije samo izraz demokratskog prava građana već oblik racionalne organizacije funkcioniranja državne i društvene zajednice. To je jedno od krucijalnih pitanja državnog ustroja. Kada govorimo o tome odnosu, postavlja se pitanje kakav odnos imaju tijela središnje državne uprave i tijela lokalne samouprave. Oko odnosa koji imaju tijela središnje državne uprave te tijela lokalne samouprave, razvio se kompletan sustav. Danas nema niti jedne suvremene zemlje koja u svojoj teritorijalnoj strukturi nema neki oblik lokalnih jedinica. Pravni položaj koji te jedinice imaju je drugačiji te je normiran na različite načine. Lokalna samouprava se pojavljuje u različitim oblicima, upravna te teritorijalna struktura može se uvelike razlikovati od države do države. Republika Hrvatska ima diobu vlasti na izvršnu, zakonodavnu te sudbenu te Ustavom zajamčeno pravo na lokalnu te područnu (regionalnu) samoupravu.⁶ Jedan od ključnih elemenata za definiranje jedinica lokalne samou-

---

⁵ Ibid.

⁶ Ustav Republike Hrvatske, članak 128., Pročišćeni tekst, NN 85/10 5/14.

prave je postojanje teritorijalne zajednice.

Pod pojmom normativni izvori lokalne samouprave podrazumijevamo Ustav, međunarodne zakone, zakone, podzakonske akte te običaje. Jedinice lokalne samouprave imaju se pravo, na temelju zakona, samoorganizirati svojim temeljnim aktima statutima, jedinice lokalne samouprave vezane su zakonom.⁷ Ustav Republike Hrvatske donesen je 1990. godine te su se njegove odredbe pokazale kao dobar temelj pravnog te političkog sustava. Određene slabosti koje možemo uočiti povezane su s funkcioniranjem institucija državne vlasti jer se pojavila pretjerana koncentracija ovlasti i moći u rukama Predsjednika Republike Hrvatske. Prvi demokratski izbori osigurali su većinu samo jednoj stranci. Ustavnim promjenama iz 2000. godine smanjena je koncentracija moći u rukama predsjednika. Uveden je novi sustav ustrojstva vlasti u zemlji, izvršena je tranzicija iz polupredsjedničkog sustava u parlamentarni sustav. Pored horizontalne dimenzije, gdje se uređuju odnosi između nositelja zakonodavne, izvršne i sudbene grane vlasti, dioba obuhvaća i vertikalnu dimenziju, odnose između središnje vlasti i lokalne samouprave utemeljene na ustavnoj razdiobi, sukladno načelu ustavno zajamčenog prava na lokalnu samoupravu.⁸

U Republici Hrvatskoj, državna vlast je ustrojena na načelu diobe vlasti na zakonodavnu, izvršnu i sudbenu, a ograničena je Ustavom zajamčenim pravom na lokalnu i područnu (regionalnu) samoupravu. Načelo diobe vlasti uključuje oblike međunarodne suradnje i uzajamne provjere nositelja vlasti propisane Ustavom te zakonom. Građanima se jamči pravo na lokalnu samoupravu koje se ostvaruje putem predstavničkih tijela (gradsko vijeće, županijska skupština), a sastavljena su od članova izabranih na slobodnim i tajnim izborima, na temelju neposrednog, općeg te jednakog biračkog prava. Ovo je ujedno način na koji se ostvaruje posredna demokracija.⁹

Republika Hrvatska u Ustavnim odredbama normirala je prihvaćanje međunarodnih ugovora koji su ratificirani u skladu s Ustavom te su objavljeni u službenom glasilu Republike Hrvatske. Međunarodni ugovori, koji su prošli taj postupak, čine sastavni dio unutarnjeg pravnog poretka Republike Hrvatske, a po svojoj pravnoj snazi nalaze se iznad zakona. Republika Hrvatska prihvaća europske standarde lokalne samouprave. Europska povelja o lokalnoj samoupravi prvi je multilateralni instrument za normiranje i definiranje lokalne samouprave, zaštitu načela lokalne

⁷ Sokol., M., Smerdel., B. Sokol., M. (2007.) : Ustavno pravo, II. izdanje, Narodne Novine, Zagreb, str. 377.

⁸ Ibid.

⁹ Ibid.

samouprave te je ujedno temelj demokracije. Povelja ima veliki značaj za zemlje koje su je ratificirale. Povelja u svojoj preambuli postavlja temeljna načela lokalne samouprave, dok ih u svojim daljnjim odredbama pobliže objašnjava. Najvažnija načela koja su postavljena ovom Poveljom su načelo dekoncentracije vlasti, načelo decentralizacije te načelo demokratizacije¹⁰. Povelja, također, uvodi načelo supsidijarnosti koje ima primat nad ostalim načelima. Decentralizacija je oblik odnosa središnjih i mjesnih državnih tijela gdje je zakonom na lokalna tijela prenesen određeni opseg poslova, u kojima su oni vezani obavezom pridržavanja propisa i pravom nadzora nad tim pridržavanjem koje pripada središnjim državnim tijelima.¹¹ Dekoncentracija je tip odnosa u kojem je na lokalna tijela prenesen određeni skup ovlasti, što se obavljaju sukladno uputama, i pod punim nadzorom središnje vlasti.¹²

Pravo na lokalnu samoupravu u Republici Hrvatskoj određeno je Ustavnim odredbama te je pobliže razrađeno Zakonom o lokalnoj i područnoj (regionalnoj) samoupravi. Jedinice lokalne samouprave su općine i gradovi, dok je županija jedinica regionalne samouprave. Općine, gradovi i županije osnivaju se zakonom.¹³ Jedinica lokalne samouprave, koja ima više od 10.000 stanovnika, a ujedno predstavlja urbanu, povijesnu, prirodnu, gospodarsku i društvenu cjelinu, naziva se gradom. U sastav grada kao jedinice lokalne samouprave mogu biti uključena i prigradska naselja koja s gradskim naseljem čine gospodarsku i društvenu cjelinu te su s njim povezana dnevnim migracijskim kretanjima i svakodnevnim potrebama stanovništva od lokalnog značenja. Prostorne granice te teritorij gradova, županija i općina kao i sjedišta njihovih tijela te ukidanje postojećih ili osnivanje novih općina, odnosno gradova, izdvajanje pojedinih naselja iz sastava jedne općine ili grada i uključivanje tih naselja u sastav druge općine ili grada, promjene granica kao i druga pitanja od važnosti su za teritorijalne promjene jedinica lokalne i područne (regionalne) samouprave u Republici Hrvatskoj, a uređuju se posebnim zakonom¹⁴. Općina je jedinica lokalne samouprave koja se osniva, u pravilu, za područje više

¹⁰ Lauc, op. cit. , str 39.

¹¹ Sokol., M., Smerdel., B. Sokol., M. (2007.): Ustavno pravo, II. izdanje, Narodne Novine, Zagreb, str.399.

¹² Ibid.

¹³ Zakon o lokalnoj i područnoj (regionalnoj) samoupravi, članak 14., pročišćeni tekst, NN 19/13, 137/15,123/17, 98/19

¹⁴ Aksentijević, Karaman, N., Blažić., H., Mrak, Kaštelan, M., Rosentraub, S.,Mark. (2004): Ekonomska decentralizacija i lokalna samouprava, Sveučilište u Rijeci, Rijeka, str. 172.

naseljenih mjesta koja predstavljaju prirodnu, gospodarsku i društvenu cjelinu, te koja su povezana zajedničkim interesima stanovništva.¹⁵ Županija je jedinica područne (regionalne) samouprave čije područje predstavlja prirodnu, povijesnu, prometnu, gospodarsku, društvenu i samoupravnu cjelinu, a ustrojava se radi obavljanja poslova od područnog interesa.¹⁶

U sklopu samoupravnog djelokruga gradova i općina, obavljaju se poslovi koji su od lokalnog značaja i njima se neposredno ostvaruju potrebe građana, a to se osobito odnosi na sljedeće poslove: uređenje naselja i stanovanje, prostorno i urbanističko planiranje, komunalno gospodarstvo, brigu o djeci, socijalnu skrb, primarnu zdravstvenu zaštitu, odgoj i osnovno obrazovanje, kulturu, tjelesnu kulturu i šport, zaštitu potrošača, zaštitu i unapređenje prirode posebnim zakonima.¹⁷

U pravilu se za područje od više naseljenih jedinica osniva nova općina, a te naseljene jedinice su mjesta koja predstavljaju prirodnu, gospodarsku i društvenu cjelinu te koja su povezana zajedničkim interesima stanovništva.¹⁸ Općine u svojem djelovanju obavljaju poslove lokalnog značaja, koji sukladno načelu supsidijarnosti obavljaju se na razini koja je najbliža građanima, te se tim poslovima neposredno zadovoljavaju potrebe građana.¹⁹

Posebnom odlukom predstavničkog tijela građana, poslovi koji su u nadležnosti općina mogu se prenijeti iz samoupravnog djelokruga jedinice lokalne samouprave na županiju, odnosno mjesnu samoupravu. Općinsko vijeće je predstavničko tijelo građana koje donosi akte u okviru djelokruga jedinice lokalne samouprave te obavlja druge poslove u skladu sa zakonom i statutom jedinice lokalne samouprave.

Broj članova predstavničkog tijela mora biti neparan, a određuje se statutom jedinice lokalne, odnosno područne (regionalne) samouprave i to tako da: općina koja ima do 3.000 stanovnika ima od sedam do trinaest članova, općina koja ima od 3.001 do 10.000 stanovnika ima od devet do petnaest članova te općina koji ima od 10.001 do 30.000 stanovnika ima od trinaest do devetnaest članova.²⁰

Članovi predstavničkog tijela biraju se na neposrednim, tajnim izborima

---

¹⁵ Zakon o lokalnoj i područnoj (regionalnoj) samoupravi, članak 14., pročišćeni tekst, NN 19/13, 137/15, 1 23/17, 98/19

¹⁶ Ibid.

¹⁷ Zakon o lokalnoj i područnoj (regionalnoj) samoupravi, članak 15., pročišćeni tekst, NN 19/13, 137/15, 123/17, 98/19

¹⁸ Ibid.

¹⁹ Ibid.

²⁰ Ibid.

koji se održavaju svake četvrte godine. Mandat članova predstavničkog tijela nije obavezujući te se oni ne mogu opozvati. Obavljanje mandata je počasno, što znači da izabrani članovi za svoje djelovanje ne primaju nikakvu novčanu naknadu. Član predstavničkog tijela ima pravo na naknadu troškova u skladu s internom odlukom predstavničkog tijela.²¹ Nakon izbora, predstavničko tijelo se konstituira na prvoj sjednici na kojoj je nadzorna većina članova predstavničkog tijela. Način rada utvrđuje se poslovníkom predstavničkog tijela, koji mora biti u skladu s Ustavom Republike Hrvatske, zakonom i statutom predstavničkog tijela. Sjednicama predstavničkog tijela prisustvuje općinski načelnik, gradonačelnik, odnosno župan. Ako predstavničko tijelo ne odluči da se glasuje tajno, tada se postupa u skladu s poslovníkom ili drugim općim aktom, odnosno o nekom pitanju glasuje se javno. Sjednice predstavničkog tijela mogu se sazivati i elektroničkim putem te se održavati putem videoveze (videokonferencija). Pitanje sudjelovanja u radu i odlučivanje uređeno je poslovníkom o radu predstavničkog tijela.

Izvršno tijelo u općini je općinski načelnik. Općinski načelnik bira se na neposrednim izborima. On zastupa općinu te je odgovoran središnjim tijelima državne uprave za obavljanje poslova državne uprave prenijetih u djelokrug tijela općine.²²

U trenutku pisanja ovog rada, Republika Hrvatska je podijeljena na 428 općina te 127 gradova.

LOKALNA SAMOUPRAVA U BOSNI I HERCEGOVINI

Ustav Bosne i Hercegovine, u članku 1. stavak 3. navodi da se Bosna i Hercegovina sastoji od dva entiteta, Federacije Bosne i Hercegovine te Republike Srpske. Parlamentarna skupština Bosne i Hercegovine na temelju članka X.1. Ustava Bosne i Hercegovine, na 49. sjednici Predstavničkog doma, održanoj 25.03.2009. godine te na 27. sjednici Doma naroda, održanoj 26.03.2009. godine, donijela je Amandman I. na Ustav Bosne i Hercegovine, koji regulira pitanje Distrikta Brčko.²³ Ovim Amandmanom, službeno je u Ustav Bosne i Hercegovine uvedeno pos-

²¹ Lauc, op.cit. str 42.

²² Zakon o lokalnoj i područnoj (regionalnoj) samoupravi pročišćeni tekst, NN 19/13, 137/15, 123/17, 98/19

²³ Mujakić MI, Lokalna samouprava u Federaciji Bosne i Hercegovine – koncept, nadležnosti i organi, Hrvatska i komparativna javna uprava, 2010.;10(4):1045-1058., pristupljeno 09.10.2019

tojanje Distrikta Brčko kao jedinice lokalne samouprave. Površina koju teritorij Bosne i Hercegovine zauzima je 51.209,2 km² te ima 3.531,159 stanovnika.

Za razliku od Ustava Republike Hrvatske, koji jamči pravo na lokalnu te regionalnu samoupravu, Ustav Bosne i Hercegovine ne regulira pitanje lokalne samouprave. U svojim odredbama, on samo navodi administrativne jedinice entiteta. Pitanje lokalne samouprave, uvedeno je Amandmanom I. na Ustav Bosne i Hercegovine te je utvrđeno da je Distrikt Brčko jedinica lokalne samouprave, da ima vlastite institucije, propise i zakone.

Kada se raspravlja o pravu na lokalnu samoupravu u Bosni i Hercegovini, potrebno je istu obraditi na nekoliko razina: lokalnu samoupravu u Federaciji BiH, lokalnu samoupravu u Republici Srpskoj te Distriktu Brčko kao posebnoj jedinici lokalne samouprave.

ENTITETI U BOSNI I HERCEGOVINI

Lokalna samouprava u Federaciji Bosni i Hercegovini

Jedinice lokalne samouprave su općine i gradovi. Na području Federacije Bosne i Hercegovine postoji ukupno 80 jedinica lokalne samouprave, uključujući i grad Sarajevo koji se sastoji od četiri općine.²⁴

Od cjelokupnog teritorija Bosne i Hercegovine, 51% zauzima Federacija Bosne i Hercegovine koja ujedno broji 2, 219.220 stanovnika. Teritorij Federacije Bosne i Hercegovine podijeljen je na deset federalnih jedinica, odnosno kantona/županija.²⁵

Federacija Bosna i Hercegovina ima svoj vlastiti Ustav koji regulira pitanje lokalne samouprave na općinskoj razini. Ustav Federacije Bosne i Hercegovine u VI. poglavlju, članku 2. navodi da se u općinama ostvaruje lokalna samouprava²⁶. Također, navodi da općina mora imati status koji mora biti usklađen s Ustavom²⁷, kantonalnim ustavom te kantonalnim zakonodavstvom.

U članku 3., Ustav Federacije BiH navodi da svaka općina ima svoje vijeće. Mandat članova vijeća je četiri godine. Općinski vijećnici biraju se demokratskim načinom, na neposrednim i tajnim izborima, na području

²⁴ Ibid.

²⁵ Agencija za statistiku Bosne i Hercegovine (17.10.2019.) <http://www.bhas.ba/?lang=en>

²⁶ Ustav Federacije Bosne i Hercegovine sa amandmanima ("Službene novine Federacije BiH", br. 1/94, 13/97, 16/02, 22/02, 52/02, 63/03, 9/04, 20/04, 33/04, 71/05, 72/05 i 88/08)

²⁷ Ibid.

cijele općine. Svaki birač na izborima ima pravo slobodnog izbora te može glasati za bilo koju stranku koja se kandidirala. Razmjerno broju osvojenih glasova na izborima, dodjeljuje se broj mjesta u općinskom vijeću. Svaki birač se može kandidirati za općinskog vijećnika te za istog može biti i izabran.

Ovlasti općinskog vijeća su: pripremanje i usvajanje statuta općine i drugih propisa, bira općinskog načelnika, usvaja proračun te donosi propise koji reguliraju oporezivanje te druge načine pribavljanja prihoda u slučaju da općine nisu samoodržive. Općinsko vijeće dužno je ostvariti uvjete za izbor općinskog načelnika te donosi svoj poslovnik koji mora biti u skladu s drugim pravnim propisima. Sjednice općinskog vijeća su javne, osim u izuzetnim okolnostima koje su propisane poslovníkom općine.

Općinski načelnik u svojem djelokrugu ima imenovanje i smjenjivanje općinskih službenika, osiguranje provođenja općinske politike i propisa te nadležnosti koje su prenesene na općine s kantonske te federalne vlasti, podnošenje izvještaja općinskom vijeću te javnosti o provođenju općinske politike i svojim aktivnostima. Sukladno odredbama Ustava Federacije Bosne i Hercegovine, općinskog načelnika biraju građani na neposrednim i tajnim izborima.

Lokalna samouprava u Republici Srpskoj

Republika Srpska drugi je entitet Bosne i Hercegovine. Ima površinu od 25.053 km² i broji 1,170.000 stanovnika. Republika Srpska u svojoj strukturi nema federalne jedinice već samo entitetsku te općinsku razinu vlasti. U Republici Srpskoj ustrojeno je 64 jedinica lokalne samouprave i to tako da postoji 57 općina i 7 gradova²⁸.

Prema Zakonu o lokalnoj samoupravi Republike Srpske, lokalna samouprava se definira kao pravo građana da neposredno preko svojih slobodno i demokratski izabranih predstavnika sudjeluju u ostvarivanju zajedničkih interesa stanovnika jedinica lokalne samouprave, kao i pravo i sposobnosti organa jedinica lokalne samouprave da reguliraju i upravljaju, u granicama zakona, javnim poslovima koji se nalaze u njihovoj nadležnosti, a u interesu lokalnog stanovništva.²⁹

Lokalna samouprava ostvaruje se u gradovima i općinama, a izvršavaju je organi jedinica lokalne samouprave. Narodna skupština uređuje poli-

²⁸ Loc.cit.26.

²⁹ Zakon o lokalnoj samoupravi Republike Srbije, članak 2. stavak 1., Službeni glasnik RS, 97/16, 36/19.

tiku razvoja lokalne samouprave. Teritorijalna organizacija Republike Srpske uređuje se matičnim zakonom i Ustavom Republike Srpske. Općina je osnovna teritorijalna jedinica lokalne samouprave koja se formira za dio naseljenog mjesta, za jedno naseljeno mjesto ili za više naseljenih mjesta. Općina kao jedinica lokalne samouprave obavlja sljedeće poslove: donosi program razvoja, urbanistički plan te završnu bilancu, obavlja komunalne djelatnosti, regulira korištenje gradskih prostora, brine se o lokalnoj cestovnoj infrastrukturi, zadovoljava kulturne potrebe građana, brine se o zdravstvu, školstvu, socijalnoj zaštiti, tjelesnoj kulturi, informiranju, obrtništvu, turizmu i ugostiteljstvu, zaštiti životne sredine i okoliša te drugim poslovima određenim zakonom³⁰. Poslovi državne uprave mogu se prenijeti na jedinice lokalne samouprave u interesu efikasnijeg i racionalnijeg ostvarivanja prava te obveza građana, zadovoljenja njihovih potreba koje su od neposrednog interesa za život i rad. Općina se, također, brine o edukaciji službenika jedinica lokalne samouprave te namještenika.

Organi lokalne samouprave u općinama su općinski načelnik te općinska skupština. Poslovi općinske skupštine su donošenje statuta i drugih odluka; proračuna, planova i programa razvoja jedinica lokalne samouprave; programa ekonomskog razvoja i ulaganja te strateških dokumenata za prostorno uređenje; plana ekonomskog razvoja i ulaganja te strateških dokumenta za prostorno uređenje, programa uređenja građevinskih zemljišta, odluka vezanih za kulturu, znanost, obrazovanje i sport; odluke o nagradama i priznanjima. Zatim, odlučuje o imenima ulica i trgova; o proglašenju praznika jedinica lokalne samouprave; raspisuje referendum, usvaja etički kodeks i poslovnik o radu te obavlja sve druge poslove sukladno Zakonu o lokalnoj samoupravi u Republici Srpskoj. Općinska skupština bira i razrješava predsjednika skupštine, potpredsjednika skupštine, zamjenika gradonačelnika, odnosno načelnika općine i članove stalnih i povremenih radnih tijela skupštine. Članovi skupštine nazivaju se odbornici čiji mandate traje četiri godine. Odbornik vrši svoju dužnost u skladu s zakonom, statutom, poslovnikom o radu te etičkim kodeksom. Odbornik može imati pravo na naknadu za rad.³¹

Izvršnu vlast obavlja općinski načelnik kojeg biraju građani na neposrednim izborima. Mandat mu traje četiri godine osim izuzetnih okolnosti. Njegove ovlasti su predlagati statut i druge odluke skupštine, sprovoditi lokalnu politiku, obavještavati skupštinu o svim pitanjima vezanim uz lokalnu samoupravu, izvršavati zakone i druge propise, donositi odluke

---

³⁰ Ibid. članak 8.

³¹ Ibid, članak 41.

o osnivanju općinske uprave, donositi pravilnike o sistematizaciji, davati suglasnost na statute javnopravnih tijela kojima je osnivač jedinica regionalne samouprave te ostali poslovi utvrđeni Ustavom i zakonom.³²

Republika Srpska u svojem sastavu trenutno ima 64 općine.³³

LOKALNA SAMOUPRAVA U DISTRIKTU BRČKO

Prema Ustavu BiH (Amandman I), Distrikt Brčko je pod suverenitetom Bosne i Hercegovine i u nadležnosti institucija Bosne i Hercegovine. Distrikt Brčko Bosne i Hercegovine ima površinu od 493 km² i 93.000 stanovnika³⁴. Distrikt Brčko je zajednička svojina entiteta (kondominij) sa vlastitim institucijama, zakonima i drugim propisima i ovlaštenjima. Ustav BiH utvrđuje da je Distrikt Brčko jedinica lokalne samouprave i to je jedini slučaj u Ustavu Bosne i Hercegovine gdje se spominje lokalna samouprava. Prema statutu Distrikta Brčko, Distrikt Brčko je posebna administrativna jedinica lokalne samouprave koja je pod suverenitetom Bosne i Hercegovine. Sve ovlasti po pitanjima lokalne samouprave koje Distrikt Brčko ima, proizlaze iz činjenice da je svaki entitet Bosne i Hercegovine, delegirao svoje ovlasti na Distrikt Brčko kao posebnu administrativnu jedinicu. Za razliku od preostalih jedinica lokalne samouprave u Bosni i Hercegovini, koji imaju načelnike ili gradonačelnike kao izvršne organe te općinske i gradske skupštine kao predstavničke organe, Distrikt Brčko ima vladu kao kolegijalni organ te skupštinu kao zakonodavni organ.³⁵

ISTRAŽIVANJE JAVNOG MIŠLJENJA O LOKALNOJ SAMOUPRAVI

S ciljem stvaranja predodžbe o stavovima te količini informacija koje ispitanici posjeduju o lokalnoj samoupravi te poslovima koji se obavljaju na lokalnoj razini, provedeno je istraživanje javnog mišljenja o lokalnoj samoupravi. Istraživanje se provodilo u periodu od 05. listopada 2019. godine do 08. listopada 2019. godine. Istraživanje se odvijalo putem internetskog obrasca Google ankete te je upitnik bio javno dostupan.³⁶

---

³² Ibid.

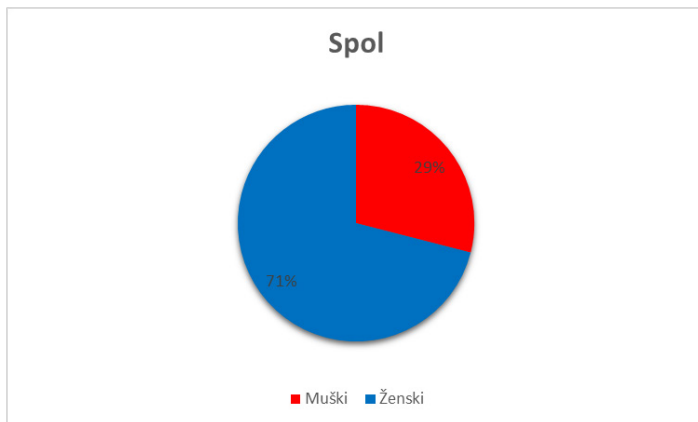
³³ Loc.cit.26.

³⁴ Loc.cit.25.

³⁵ Loc.cit 5.

³⁶ Ibid.

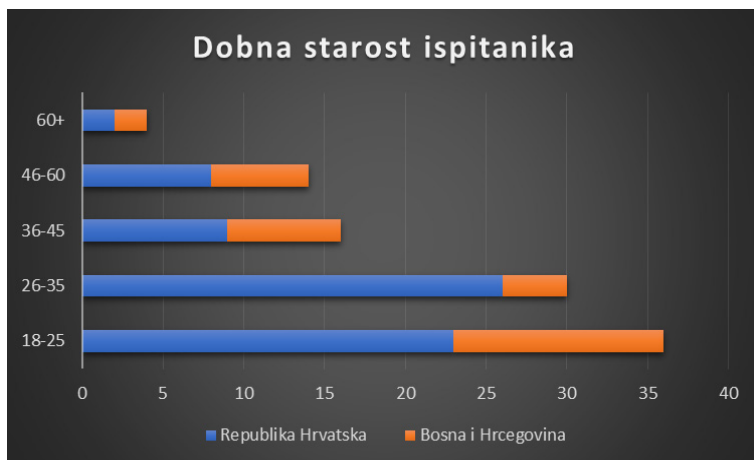
Grafikon I. – Struktura ispitanika prema spolu

Izvor: vlastita izrada

Od 100 ispitanika, 71% ispitanika je bio muškog spola dok je 29% ispitanika bilo ženskog spola.

Grafikon II. – Struktura ispitanika prema starosnoj dobi te segmentacija prema državama iz koje ispitanici dolaze

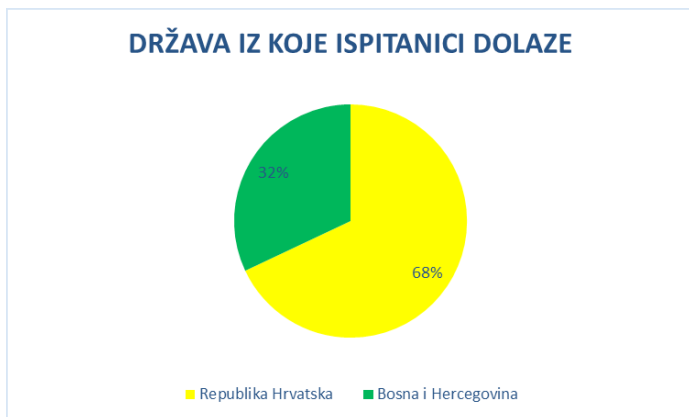

Izvor: vlastita izrada

Najveći broj ispitanika, njih 36%, imalo je od 18 do 26 godina, 30% ispitanika ima od 26 do 36 godina. 16% ispitanika ima od 46 do 60 godina, dok 14% ispitanika ima 36 do 46 godina. Najmanji broj ispitanika, 3%

ima 60 i više godina.

Grafikon III. – Struktura ispitanika prema državi u kojoj imaju prebivalište

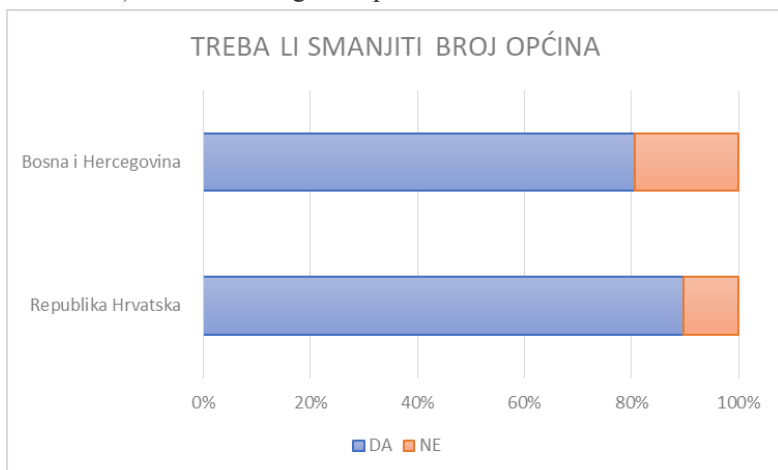

Izvor: vlastita izrada

Što se tiče države iz koje ispitanici dolaze, 68% ispitanika se izjasnilo da dolazi iz Republike Hrvatske, a njih 32% dolazi iz Bosne i Hercegovine.

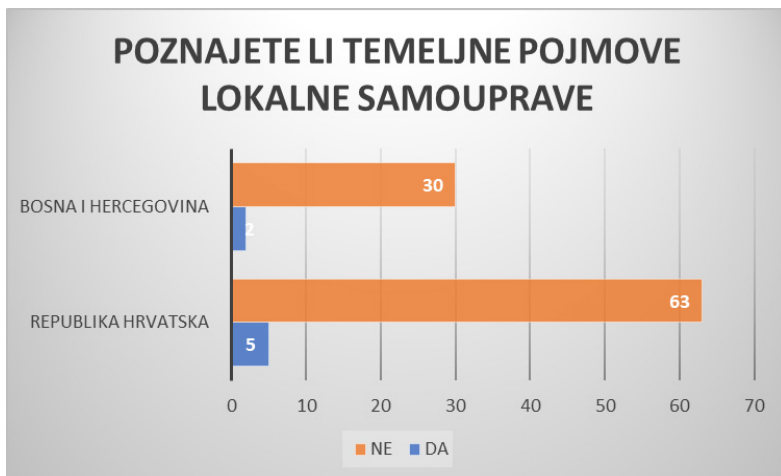
Od ukupnog broja ispitanika koji imaju prebivalište na teritoriju Republike Hrvatske, 80% smatra da treba smanjiti broj općina. Što se tiče ispitanika koji dolaze iz Bosne i Hercegovine, 87% ispitanika smatra da je potrebno smanjiti broj općina.

Grafikon IV. – Odgovori ispitanika na pitanje “Smatrate li da je potrebno smanjiti broj općina u Republici Hrvatskoj te Bosni i Hercegovini (uključujući sve entitete) te struktura odgovora prema državama?”

Izvor: vlastita izrada

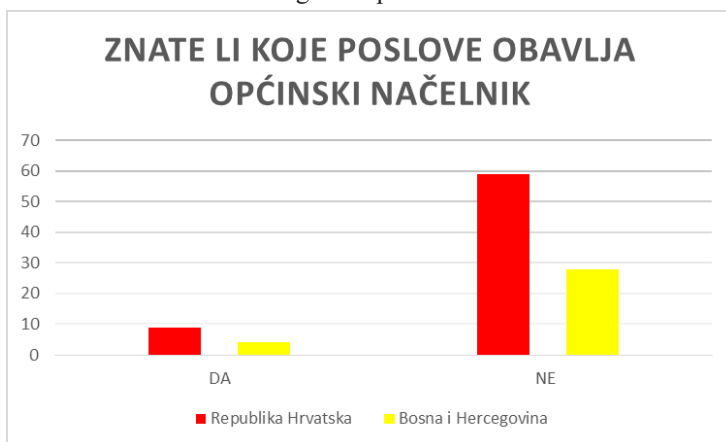
Grafikon V. – Odgovori ispitanika na pitanje “Poznajete li temeljne pojmove lokalne samouprave?” te struktura odgovora prema državama

Izvor: vlastita izrada

Što se tiče poznavanja temeljnih pojmova lokalne samouprave, 93% ispitanika se izjasnilo da smatraju da su nedovoljno upoznati s temeljnim pojmovima, a samo 7% ispitanika navodi da poznaje temeljne pojmove lokalne samouprave.

Grafikon VI. – Odgovori ispitanika na pitanje “Znate li koje poslove obavlja općinski načelnik?” te struktura odgovora prema državama.

Izvor: vlastita izrada

Osamdesetsedam posto ispitanika navodi da nije upoznato s poslovima koje obavlja općinski načelnik dok samo 13% ispitanika može navesti 1–3 posla koje obavlja općinski načelnik. Neki od njihovih odgovora su: “Načelnik djeluje na razini općina, izgradnja domova, vrtića prometnica.” “Komunalna kanalizacija, javna rasvjeta, općinske ceste, potvrde glavnih projekata, komunalni i vodni doprinosi, prostorni planovi na razini općine.” “Transparentnost, zakonitost te odlučivanje.” “Brinuti se o stanju općina, po mogućnosti poboljšati situaciju.” “Brine o upravnim poslovima općine, škola, rješava financije i socijalne problem”.

Na pitanje što je po njihovom osobnom mišljenju sustav lokalne samouprave, ispitanici su pružili razne odgovore, a samo neki od njih pružaju se kao primjer: “Ne znam.” “Oblik odlučivanja najbliži građanima.” “Gradonačelnik u kordinaciji upravlja s gradom.” “Vođenje poljoprivrede i financija.” “Lokalna samouprava u RH regulirana je Ustavom RH koji predviđa da su jedinice lokalne samouprave općine i gradovi, te dodatno županije kao regionalna samouprava, a putem koji se omogućava samostalnost u obavljanju lokalnih poslova u njihovom samoupravom djelokrugu sukladno zakonskim propisima.” “Oni koji vode grad te selo.” “Autonomija lokalne vlasti za određena pitanja.” “Sustav koji se brine o djeci, premalo djece imamo.”

Iz dobivenih odgovora može se zaključiti da građani Republike Hrvatske te Bosne i Hercegovine nisu temeljito upoznati s pojmom sustava lokalne samouprave te imaju određenu predodžbu o sustavu lokalne samouprave koja nije posve točna. Potrebno je uložiti u edukaciju građana s obzirom da oni mogu biti začetnici promjene sustava lokalne samouprave, za koju smatraju da je potrebna. Efikasnim preustrojem sustava lokalne samouprave, može se postići efikasnost sustava koja nam je prijeko potreba.

Pri oblikovanju lokalnog upravnog programa, možda će se utvrditi potreba za drugačijim organizacijama, strukturama i radnim mjestima što znači nužnu reorganizaciju. Potrebno je imati i stručne ljude koji znaju obavljati poslove tih radnih mjesta.³⁷

ZAKLJUČAK

Pitanje lokalne samouprave proteže se od začetka državnosti. Od začetka prvih oblika država postojao je neki od oblika lokalne samouprave. Kroz povijest, najvažnije pitanje bilo je kako osmisлити adekvatan

³⁷ Korpić, I., Uspavano srce demokracije, Banovo, Avis rada, 2018. str 122.

sustav koji će upravljati državom na efikasan način te pri tome podmirivati sve ljudske potrebe. Lokalna samouprava odgovara na to pitanje na način da, sukladno načelu supsidijarnosti, jedino prenošenjem ovlasti na najniže razine može se postići efikasnost, učinkovitost i demokratičnost. Općeprihvaćena definicija lokalne samouprave je da je lokalna samouprava razina vladavine koja je najbliža građanu, s ciljem važnosti i predstavljanja lokalnog. Uspostava sadašnjeg sustava lokalne samouprave u Republici Hrvatskoj započela je 1992. godine postavljanjem temeljnog zakonodavnog okvira te je sustav finalno uspostavljen 1993. godine stupanjem na snagu zakona kojima se uređuje teritorijalni ustroj, samoupravni djelokrug, izborni sustav, način financiranja lokalne samouprave, a oživotvoren provedbom prvih lokalnih izbora. Godine 2000. izvršena je tranzicija ustavnim reformom te se prelazi iz polupredsjedničkog u parlamentarni sustav. Pravo na lokalnu samoupravu u Republici Hrvatskoj je Ustavom zajamčeno pravo koje je pobliže normirano Zakonom o lokalnoj i regionalnoj (područnoj) samoupravi. U Republici Hrvatskoj jedinice lokalne samouprave su općine i gradovi, dok županije predstavljaju jedinice regionalne (područne) samouprave. Na čelu općina nalazi se općinski načelnik te je on ujedno i predstavnik izvršne vlasti, a općinsko vijeće je predstavničko tijelo građana. Opseg ovlasti načelnika i općinskog vijeća je opsežan, ali, u globalu, sve se svodi na to da je općinski načelnik najbliži građanima te on treba paziti na zadovoljavanje njihovih temeljnih potreba. Premda općinski načelnici obavljaju relativno veliki opseg poslova, postavlja se pitanje efikasnosti sustava s obzirom na teritorijalnu veličinu i broj općina koji postoji. Upitna je samoodrživost malih općina te u kojoj mjeri se one mogu samostalno financirati. Općina se osniva za područje više naseljenih mjesta, koja predstavljaju prirodnu, gospodarsku i društvenu cjelinu te su povezana zajedničkim interesima stanovništva. Općine u svojem djelokrugu, sukladno s načelom supsidijarnosti, obavljaju poslove koji su od lokalnog značaja te se ostvaruju potrebe građana. Republika Hrvatska u trenutku pisanja ovog rada ima 428 općina te, prema mišljenju anketiranih ispitanika za potrebe ovog rada, taj broj je potrebno smanjiti. Ovo je vidljivo iz grafikona broj 4.³⁸

Bosna i Hercegovina ima kompliciraniji teritorijalni ustroj nego Republika Hrvatska s obzirom na činjenicu da se ona sastoji od Federacije Bosne i Hercegovine, Republike Srpske te Distrikta Brčko. Lokalna samouprava je podjednako važno pitanje za Bosnu i Hercegovinu. Za razliku od Ustava

---

³⁸ Huškić J. LOKALNA SAMOUPRAVA U BOSNI I HERCEGOVINI. Pravni vjesnik [Internet]. 2017 [pristupljeno 09.10.2019.];33(1):105–123.

Republike Hrvatske, Ustav Bosne i Hercegovine se ne dotiče prava na lokalnu samoupravu već samo definira Distrikt Brčko kao zasebnu administrativnu jedinicu. Federacija Bosna i Hercegovina u svom Ustavu dotiče se prava na lokalnu samoupravu te kao jedinice lokalne samouprave definira općine i gradove. Općinski načelnik bira se na temelju neposrednih, tajnih izbora. Ovlasti općinskog načelnika se svode na to da on treba brinuti za zadovoljenje temeljnih potreba građana. Republika Srpska ima ustroj koji je sličan Federaciji Bosne i Hercegovina te u svojim Ustavnim odredbama, također, dotiče se prava na lokalnu samoupravu. U slučaju Republike Hrvatske te Federacije Bosne i Hercegovine, općinski načelnik je predstavnik izvršne vlasti koji ima veliki opseg poslova koji se svode na zadovoljenje temeljnih ljudskih potreba.

Istraživanje, za potrebe ovog rada, provedeno je na 100 ispitanika s područja Republike Hrvatske te Bosne i Hercegovine, a dovelo nas je do zaključka da građani navedenih država, neovisno o stupnju obrazovanja te životnoj dobi, nemaju dovoljno saznanja o sustavu lokalne samouprave, poslovima koji su u nadležnosti općinskog načelnika te općinskog vijeća. U prosjeku, sustav lokalne samouprave na skali od 1 do 10 ispitanici su ocijenili s 3 što nam govori da su promjene hitno potrebne. Veliki broj jedinica lokalne samouprave (u Republici Hrvatskoj 428 dok ih u Bosni i Hercegovini ima 143) je samo jedan od problema postojećeg sustava lokalne samouprave. Ovo je vidljivo iz grafikona IV.

Preporuka autorica ovog rada je provođenje reforme teritorijalnog ustroja u Republici Hrvatskoj s obzirom na činjenicu da najmanja općina u Republici Hrvatskoj ima samo 137 stanovnika. Edukacija građana u pogledu ovlasti koje imaju općinski načelnici i općinsko vijeće također je neophodna jer je iz rezultata istraživanja vidljivo da građani nisu dovoljno upoznati s ovlastima i poslovima, premda imaju tendenciju k tome. Prema teoriji samoodrživosti općina, potrebno je uvesti koncept lokalnog ekonomskog razvoja. Koncept koji nastoji promaknuti ekonomsku samostalnost te društveno osnaživanje jedinica lokalnih zajednica naziva se koncept lokalnog ekonomskog razvoja. Jedinice lokalne samouprave u konceptu lokalnog ekonomskog razvoja postaju jezgra i nositelj razvoja određene države. Potrebno je težiti k postizanju visokog stupnja razvoja jedinica lokalne i regionalne samouprave kako bi postale nositelji te pokretači gospodarskog razvoja određene zemlje. Pri obavljanju poslova iz svojeg djelokruga, jedinice lokalne samouprave moraju biti autonomne s određenim stupnjem samostalnosti. Potrebno je ostvariti suradnju s partnerima

kako bi se potaknuo razvoj poduzetničke klime u društvu. S povećanjem produktivnosti gospodarstva i društvenog rasta, ostvaruje se bolja kvaliteta građana. Europska unija osobito potječe koncept lokalnog ekonomskog razvoja u tranzicijskim zemljama, kao i zemljama Srednje i Istočne Europe kako bi potaknula navedene zemlje da razvijaju svoj ekonomski kapacitet te ujedno poboljšala kvalitetu života svojih građana. Lokalni ekonomski razvoj mora se temeljiti na usklađivanju te subordinaciji javnog, neprofitnog i poslovnog sektora koji surađuju na planiranju, kreiranju i provedbi uvjeta koji imaju izravni utjecaj na ekonomski razvoj te smanjenje stope nezaposlenosti.

U gospodarskom i društvenom razvoju Republike Hrvatske, jedinice lokalne samouprave postaju primarni čimbenici. Oni su nositelji razvoja, a jačanje njihove uloge javlja se kao posljedica decentralizacije javne vlasti. Primarni cilj koncepta lokalnog ekonomskog razvoja je poticanje konkurentnosti te pridonošenje održivom razvoju. Koncept lokalnog ekonomskog razvoja ima karakteristike interdisciplinarnosti te je potrebno obuhvaćanje svih aspekata javnog života unutar određene lokalne zajednice. Da koncept bude funkcionalan te ostvari očekivane rezultate, potrebno je uključiti sve funkcije lokalne vlasti, ali i privatnog sektora, organizacije civilnog društva koje, također, imaju važnu ulogu. S ciljem poboljšanja gospodarske konkurentnosti određenog kraja, regionalne razvojne agencije i/ili lokalna vlast moraju uključivati razne dionike lokalnog društva. Tim postupkom se ostvaruje bolji uvid u lokalne potrebe te situaciju u zajednici. Zaključno se može ponoviti da je reforma sustava lokalne samouprave neophodna. Sustav je potrebno usmjeriti prema građaninu jer sustav postoji zbog građana. Sustavi lokalne samouprave koji se koriste u Republici Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini, premda imaju svoje razlike, zapravo su varijacije na istu temu i imaju isti problem: kako zadovoljiti temeljne potrebe građana.

POPIS LITERATURE

KNJIGE I ČLANCI

1. Lauc, Z., Temeljni pojmovi lokalne samouprave, Lokalna samouprava, hrvatska i nizozemska iskustva, II. izdanje, Hrvatski institut za lokalnu samoupravu, Osijek, 2006.
2. Karaman, N., Blazić, H, Kaštelan Mrak, Marija, Rosentraub, S. Mark., Ekonomska decentralizacija I lokalna samouprava, Sveučilište u Rijeci, Rijeka, 2004.
3. Korpić, I., Uspavano srce demokracije, Avis rara, Banovo, 2018.
4. Mujakić MI. Lokalna samouprava u Federaciji Bosne i Hercegovine – koncept, nadležnosti i organi. Hrvatska i komparativna javna uprava 2010.
5. Huškić J., Lokalna samouprava u Bosni i Hercegovini, Pravni vjesnik, 2017.
6. Sokol, M., Smerdel, B., Sokol, S., Ustavno pravo, Narodne Novine, Zagreb, 2010.

PRAVNI PROPISI

1. Ustav Republike Hrvatske, NN 85/10, 05/14
2. Zakon o lokalnoj i područnoj (regionalnoj) samoupravi pročišćeni tekst, NN 19/13, 137/15, 123/17, 98/19
3. Zakon o potvrđivanju Europske povelje o lokalnoj samoupravi, NN 14/97, 2/07, 4/08, 5/08
4. Ustav Bosne i Hercegovine, Službeni glasnik BiH“, broj 25/09
5. Ustav Federacije Bosne i Hercegovine sa amandmanima, Službene novine Federacije BiH”, br. 1/94, 13/97, 16/02, 22/02, 52/02, 63/03, 9/04, 20/04, 33/04, 71/05, 72/05 i 88/08)
6. Ustav Republike Srpske, Službeni glasnik Republike Srpske, broj 21/92 – pročišćeni tekst, 28/94, 8/96, 13/96, 15/96, 16/96, 21/96, 21/02, 26/02, 30/02, 31/02, 69/02, 31/03, 98/03, 115/05, 117/05
7. Zakon o lokalnoj samoupravi Republike Srpske, Službeni glasnik Republike Srpske, 97/16, 30/2019.

INTERNETSKI IZVORI

1. Hrvatska.eu <https://croatia.eu/article.php?lang=1&id=6> (09.10.2019)
2. Ministarstvo uprave Republike Hrvatske <https://uprava.gov.hr/> (07.10.2019)

LEGAL POSITION OF MUNICIPALITY IN THE REPUBLIC OF CROATIA AND BOSNIA AND HERCEGOVINA

Ivana Pavelić, Mirela Mezak Matijević
pavelic3@gmail.com

Mentor: Prof. Mirela Mezak Matijević
Polytechnic of Požega

Abstract

In this paper we are dealing with the legal status of municipality in the Republic of Croatia and Bosnia and Herzegovina. In order to obtain a more detailed insight into the local government systems in the Republic of Croatia and Bosnia and Herzegovina, we conducted a survey of the legal position of municipality in the Republic of Croatia and Bosnia and Herzegovina. We conducted a survey on a sample of 100 respondents with temporary or permanent residence in the Republic of Croatia or Bosnia and Herzegovina to gain a detailed insight into the public opinion on the current local government system in use. We examined the public opinion on the existing local government system and gained insight into the amount of information that actual users of the local government system possess. We have analyzed in detail and made a comparative analysis of the legal position of municipality in the Republic of Croatia and Bosnia and Herzegovina. We summarized the results obtained in a public change survey and gave specific recommendations for correcting the existing local self-government system according to the information received from actual participants of the system.

Keywords: local self-government; legal status; municipality; legal status of municipality; Republic of Croatia; Bosnia and Herzegovina; opinion poll; law

INFLUENCE OF DIGITALIZATION ON DEVELOPMENT OF EXPERIENCES MARKET

Nikola Vidović
nikola.vidovic.vn@gmail.com
Mentor: TA Ljubiša Mičić
Faculty of Economics
University of Banja Luka

Abstract

Market is one of the elementary concepts in economics and the establishment of market economy had enabled the establishment of modern economics itself. It represents a dynamic category that has been changing and evolving through time, both in terms of its form and the objects being traded on the market. On the one hand, it has evolved from the physical market where trading was face-to-face to the modern electronic market, while on the other, there was an evolution of objects of trade. According to Joseph Pine, an American economist and the creator of the “experience market” concept, there are four types of markets: commodity market, goods market, services market and experience market.

The concept of experience market was first introduced in the late 1990s, while this market saw the beginning of its expansion in the first years of the 2010s. At the same time the process of mass digitalization of end consumers begins, especially with higher Internet penetration rates. Furthermore, this was a period when the millennials became full-fledged members of the consumer society, and they in fact represent the biggest consumer segment of the experience market.

This paper gives an overview of the historic evolution of the market into an experience market, explains how this market works and also gives examples of companies that function on the principles of the experience market, and shows how the digitalization has significantly influenced the development of the experiences market.

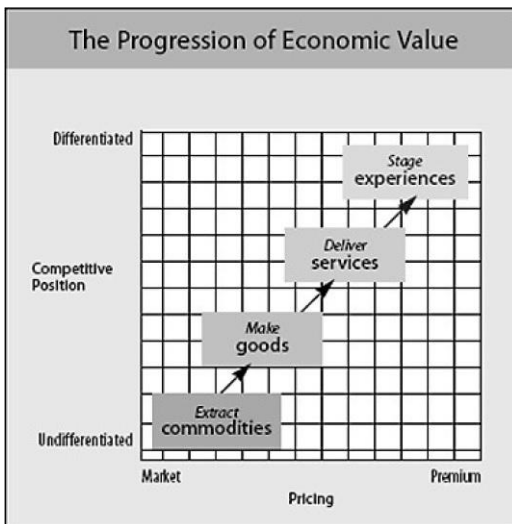
Keywords: market; market evolution; experiences market; digitalization; consumer society

INTRODUCTION

History of the market

Market, among others, is one of the key economic concepts and a foundation on which the economic science was built. Although there are countless ways to define the market, all of them can be synthesized into one: it is a place where supply and demand meet in order to exchange anything that represents value. Although it was not scientifically explained, markets are almost as old as the human society itself. Through time though, it has evolved in many ways. One of the best examples for this evolution is the way the market went from a local marketplace where people exchanged different commodities, which was a characteristic of natural economy, to digital financial markets where people from different parts of the world exchange cryptocurrencies for stocks in companies online.

It is especially interesting to see how the market evolved from the aspect of type of value that was exchanged on it. According to two American economists that introduced the concept of experience market and economy, Joseph Pine and James Gilmore, economic value in transactions has progressed in a way that is shown in the picture below [1]:

Picture 1 Progression of economic value [1]

As the picture above illustrates, economic value that is being exchanged

on the market has progressed through time, from commodities to goods, then to services and at last to experiences. Bearing in mind this fact, it is possible to say that there are four types of markets:

1. Commodities market
2. Goods market
3. Services market
4. Experiences market

Pine and Gilmore introduced the concept of experience market in 1998, when it was in its beginning. Two decades later, expenditures on experiences have significantly increased and now represent an important part of total consumer expenditures, which will be shown in following parts of the paper. But before proceeding to that, it is important to define what experiences and experience market are in terms of economic value. According to the US Bureau of Economic Analysis, experiences include membership clubs, sports centers, parks, theatres, events, museums, casino gambling, food service, accommodations, air travel, package tours and foreign travel by, in this case, US residents [2]. Experiences market therefore is the one in which money is given in exchange for the previously mentioned categories.

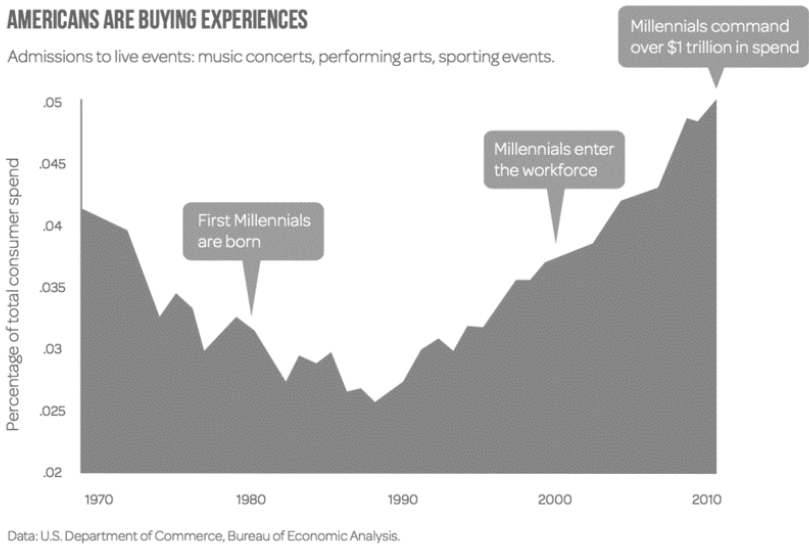
A good way to illustrate the progression of economic value from commodities to experiences is with the example of coffee¹. Raw coffee is sold as a commodity and costs \$0.03 per cup. Ground and roasted coffee is sold as a good and costs \$0.25 per cup. If a consumer wants his coffee drink to be prepared in a coffee shop by someone else, a cup of coffee is going to cost \$1.50, which costs six times more than it cost when this cup was in the commodities market. And then comes the experiences market: if this cup of coffee is sold in a Starbucks' coffee shop, which is a perfect example of selling experiences, it will cost \$4.50. How is that possible? Starbucks does not only provide a coffee making service, it also enables cup personalization, provides high internet speeds, gives a possibility of buying their merchandise and is a great place for making social media content, which is a specially important aspect and one of the key factors for the rise of the experiences market. This factor will be explained later in the paper, since the use of social media represents one of the main aspects in which digitalization affected consumers' lives.

---

¹ Source of price data: US Bureau of Economic Analysis

EXPANSION AND PROPORTIONS OF THE EXPERIENCES MARKET

One of the key things for successful modern management is the focus on the consumer and consumer experience. Only companies that put their customer in the first place are capable of withstanding pressure of their competitors and winning the market battle [3]. Although consumer experience is a relatively modern concept, experiences market emerged a long time ago, before this term was introduced by Gilmore and Pine in 1998. People have been spending on experiences for a long time, but one generation was especially important for the rise of the experiences market, and that is the generation born between 1980 and 1996, the so-called millennials. If we compare the increase of spending on experiences and the increase of millennials as part of total consumers, a link between these two categories can be made, as shown in the picture below.

Picture 2 Millennials and the rise of experiences consumption²

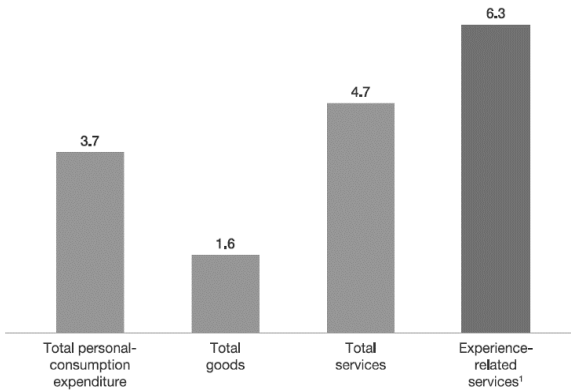
It is also noteworthy to see that expenditure on experiences did not only grow in the period from 1990 to 2010 but has continued to have a growth rate in the following years. And not only has it grown, its growth rate was larger than the growth rates of expenditures on commodities, goods and

² Source: Eventbrite company

services. Proof for this statement lies in the picture bellow.

Consumers are shifting their expenditures from goods to experiences.

Average annual personal-consumption-expenditure growth, 2014–16, %

¹Experiences include the following Bureau of Economic Analysis service categories: membership clubs, sports centers, parks, theaters, events, museums, casino gambling, food service, accommodations, air travel, package tours, and foreign travel by US residents.

Picture 3 Average annual personal-consumption-expenditure growth 2014-2016 %³

Expenditures on experiences have grown. Therefore, is it right to ask why? Why do people, especially millennials prefer to spend on experiences, rather than goods and services? The answer is quite simple and lies in the fact that people engage in economic transactions and pay for either things, services or experiences, because they find what they get valuable, more valuable than the money they are giving in exchange [4]. This explains why consumers spend more on experiences than they do on goods and services. Experiences provide more value and give a greater consumer satisfaction.

Why consumers have bigger satisfaction when buying experiences rather than goods and services is explained by the fact that having experiences boosts social capital much more than owning goods, and social capital is one of the keys for human happiness. Gilovich and Kumar explained why experiences foster social capital more than goods. In their 2015 paper they say that “material purchases are more likely than experiential purchases to be consumed in a solitary manner. When we go on vacations, or out to restaurants, concerts, movies, and theatrical performances, we tend to do so with other people. This increased sociality associated with expe-

³ Source: US Bureau of Economic Analysis

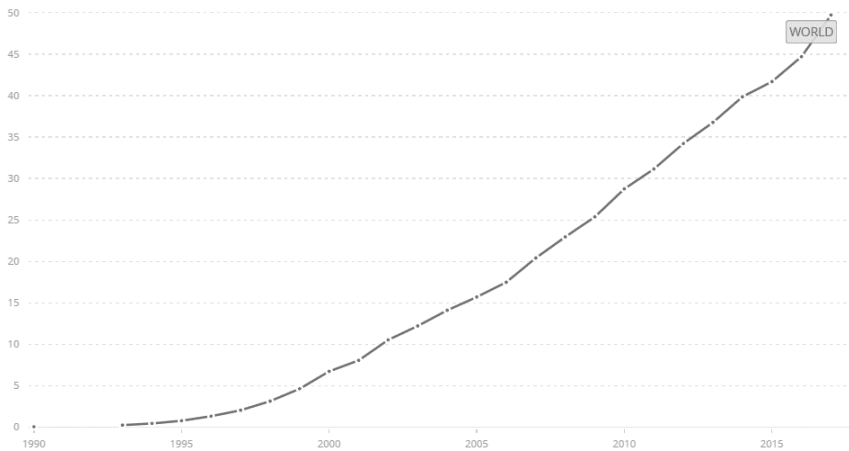
riential purchases, furthermore, is part of the reason they are associated with higher post purchase satisfaction... Experiential purchases increase happiness in part through increased relatedness to others and decreased social comparison. People also tend to talk to others about their experiences more than their possessions. Indeed, differences in satisfaction between experiential and material purchases have also been shown to be partly mediated by the fact that experiential purchases are more likely to be talked about. [2]”

INFLUENCE OF DIGITALIZATION ON GROWTH OF EXPERIENCES MARKET

Digitalization influenced the experiences market in two different ways. The first way was by introducing new technologies to everyday lives, thus changing people’s habits and the way they engage in economic transactions and communicate. This is directly connected to the previously explained fact that people rather spend on experiences than on things, because it enlarges their social capital. With about 42%⁴ percent of the world’s population using social media daily to communicate, it has become even easier for consumers to share their experiences and talk about them, than it was by only using word of mouth. If we compare the statistics of Internet penetration and experiential purchases, we will see that the increase in the number of Internet users happened at the same time with an expansion of experiential purchases (shown in the Picture 2).

---

⁴ Source: Emarsys 2019

Picture 4 Individuals using internet as a % of population⁵

The second way how digitalization represents a driver of the experience economy is by creating new opportunities for experiential purchases, the so-called digital experiences. A 2014 survey by the US Department of Labor showed that, while average spending on material goods dropped by 23% from 1994 to 2014, expenditures on digital experiences grew by 125% in the same period. Digital experiences represent “equipment, data, software and services including audio-visual equipment, non-business computer hardware and software, Internet services and cellular phone services, basically everything for screen-based and digital music experiences. [5]” Many of the experiential purchases that are made today on an everyday basis did not even exist just 15 years ago, and especially did not exist before the Internet. Companies such as Netflix, Airbnb, Spotify, Booking.com and others, that either sell real world experiences online or are some sort of experience themselves, are some of the most successful companies today, with multi-billion market caps. Without digital technologies and people using them, these companies would not have existed.

CONCLUSION

An insight in the evolution of the market that was made given in the first part of the paper showed the market changed through time, with an

⁵ Source: World Bank

emphasis on the evolution of the type of value that was exchanged on the market. The experiences market that started to expand in the 1990s is constantly getting a bigger share in the total expenditure by consumers. This is because experiential purchases have more positive effects on enlargement of one's social capital than material purchases. An especially interesting group for this market were the millennials, who became full-fledged consumers at the same time when the experiences market started to expand, and are the most numerous generation today, making 32%⁶ of the world's population. They are considered to be the drivers of the experiences market.

Another driver of the experiences market is the digitalization which brought technologies such as the Internet, smartphones, HDTV, social media, etc. into everyday lives. This acted as a propulsor for the experiences market because it enabled consumers to share their experiences with others, which simplified the process of enlarging one's social capital, leading to more and more experiential purchases. Digitalization also influenced the expansion of the experiences market by providing new, simpler ways to sell experiences, and not only that, but the previously mentioned technologies led to the creation of completely new digital experiences.

Bibliography

- [1] J. Pine and J. Gilmore, "Welcome to the Experience Economy," *Harvard Business Review*, no. July-August, 1998.
- [2] T. Gilovich and A. Kumar, "We'll always have Paris: The hedonic payoff from experiential and material investments," *Advances in Experimental Social Psychology*, vol. 51, pp. 147-87, 2015.
- [3] C. T. Horngren, S. Datar and G. Foster, *Cost accounting - A Managerial Emphasis*, London: Prentice Hall International INC, 2000.
- [4] R. Tomaš, *Mikroekonomska analiza, principi i primjena*, Istočno Sarajevo: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, 2016.
- [5] R. White, "The experience economy has arrived and it isn't what we thought," Medium, San Francisco, 2016.

---

⁶ Source: The Financial Times

- [6] M. Ivanić, Principi ekonomije, Banja Luka: Ekonomski fakultet Univerziteta u Banjoj Luci, 2010.

UTICAJ DIGITALIZACIJE NA RAZVOJ TRŽIŠTA ISKUSTAVA

Nikola Vidović

nikola.vidovic.vn@gmail.com

Mentor: viši asistent Ljubiša Mičić

Ekonomski fakultet

Univerzitet u Banjoj Luci

Sažetak

Tržište je jedan od elementarnih pojmova u ekonomskoj nauci, a pojava tržišne privrede omogućila je nastanak same savremene ekonomije. Ono predstavlja dinamičku kategoriju koja se kroz vrijeme mijenjala i evoluirala, kako u pogledu njegovog pojavnog oblika tako i u pogledu objekata razmjene na samom tržištu. Dok se sa jedne strane razvijalo od fizičkog tržišta na kojem su se odvijala kupoprodaja licem u lice do savremenog elektronskog, sa druge strane je tekla evolucija onoga što se na tržištu nudi i za šta se dobija odgovarajuća protivvrijednost. Tako, prema Džozefu Pajnu, američkom ekonomisti i tvorcu koncepta tržišta iskustava, postoje četiri vrste tržišta, odnosno četiri stadijuma njegovog razvoja: tržište primarnih proizvoda, tržište robe, tržište usluga i tržište iskustava.

Pojam tržišta iskustava pojavljuje se krajem devedesetih godina dvadesetog vijeka, dok ovo tržište svoju ekspanziju započinje početkom druge decenije dvadeset prvog vijeka. U isto vrijeme počinje i masovna digitalizacija života krajnjih potrošača, naročito kroz veću dostupnost interneta. Takođe, ovo je period kada generacija milenijalaca stasava i postaje punopravan dio potrošačkog društva, a upravo ova generacija predstavlja najznačajniji segment potrošača na tržištu iskustava.

Ovaj rad će sagledati istorijski razvoj tržišta u tržište iskustava, objasniti način funkcionisanja ovog tržišta uz primjere kompanija koje posluju na principima istog, te pokazati kako je digitalizacija života krajnjih potrošača imala bitan uticaj na razvoj tržišta iskustava.

Ključne riječi: Tržište; evolucija tržišta; tržište iskustava; digitalizacija; potrošačko iskustvo

BENTAMOVA TEORIJA KAZNE

Jelena Mladenović

jecaaa93s@gmail.com

Mentor: prof. dr Darko Dimovski

Pravni fakultet

Univerzitet u Nišu

Sažetak

Džeremi Bentam bio je engleski filozof, a svoja etička shvatanja koja se temelje na principu najveće moguće sreće, kao najvišem dobru, izneo je u delu „An Introduction to the Principles of Morals and Legislation“. Iako se on često ubraja među filozofe, mnogi Bentama smatraju začetnikom pravnog pozitivizma i pripadnikom analitičke pravne škole. Bavljene krivičnopravnom, kaznenopravnom materijom odnosno krivičnim pravosuđem (criminal justice) čini ga jednim od pionira kriminologije, utemeljivačem klasične kriminološke škole. Centralni princip klasične kriminologije kod Bentama je njegovo utilitističko uverenje da zakon koji čini većinu ljudi srećnim jeste dobar zakon, dok obratno – zakon koji ih čini nesrećnim je loš zakon. Iz tih razoga, glavni zadatak koji Bentam postavlja svim zakonodavcima jeste upravo povećanje ukupne sreće zajednice, odnosno, svih pojedinaca. Od posebnog značaja, sa aspekta kriminologije, njegovo je učenje o kaznama kao instrumentu sprečavanja kriminaliteta. Prema Bentamu, sistem kazni treba biti definisan tako da utiče na sva lica da se uzdrže od vršenja krivičnih i drugih kažnjivih dela (generalna prevencija), ali i da utiče na lice koje je već postupalo protivpravno i javljalo se kao učinilac nekog kažnjivog dela – da to ubuduće ne čini (specijalna prevencija). Po njemu, da bi se u svakom konkretnom slučaju mogla ostvariti specijalna prevencija, prilikom odlučivanja o vrsti i meri kazne koja će biti izrečena, posebnu pažnju treba posvetiti motivima koji su postojali na strani učinioca. Cilj rada jeste da, pre svega, predstavi Bentama kao kriminologa, i da ukaže na značaj njegove teorije kažnjavanja za razvoj pozitivnog prava. Takođe, autor će ukazati i na to na koji način je Bentamovo učenje „inspirisalo“ moderne zakonodavce za definisanje pojma krivične odgovornosti, propisivanje sistema krivičnih sankcija, definisanje objektivnih i subjektivnih osnova koji isključuju postojanje krivičnih dela, kao i prilikom propisivanja otežavajućih i olakšavajućih okolnosti koje sud mora imati u vidu prilikom odmeravanja kazne ili druge krivične sankcije.

Ključne reči: Bentam; kazna; zakon; klasična kriminološka škola

BENTHAM'S THEORY OF PENALTY

Jelena Mladenović
jcaaaa93s@gmail.com

Mentor: Prof. Darko Dimovski
Faculty of Law
University of Niš

Abstract

Jeremy Bentham was an English philosopher. He summarized his ethical learning, which is based on the principle of the greatest possible happiness, in his book "An Introduction to the Principles of Morals and Legislation". Bentham was often considered to be a philosopher, but some authors consider Bentham to be the originator of legal positivism and a member of the analytical law school. Bearing in mind the fact that Bentham was dealing with criminal matter and criminal justice, Bentham is considered to be a pioneer of criminology and one of the crucial parts of the classical criminology school. The primary principle of Bentham's classical criminology is his utilitarian belief that a good law is the one which makes people happy. On the other side, a law which makes people unhappy cannot be considered to be a good law. For this reason, the main task which Bentham sets to legislators is to raise the overall happiness of the community. From criminologist aspects, his theory of penalty is very important, primarily as an instrument of crime prevention. According to Bentham, penalty systems should be defined in order to prevent people from committing criminal acts (general prevention), and to influence people who already committed some criminal act not to do it in the future (special prevention). For these reasons, in each case a special attention should be dedicated to the offender's motives, when deciding about penalties that will be imposed. The author wanted, firstly, to present Bentham as a criminologist, and to highlight how important his theory of penalty was, especially for the development of positive law. Also, the author pointed out how Bentham "inspired" modern legislators, especially when defining criminal responsibility, prescribing penalty system, defining subjective and objective grounds that exclude the existence of a criminal offence, and also when prescribing aggravating and extenuating circumstances and when imposing criminal sentences.

Keywords: Bentham; penal; law; classical criminology school

NASTANAK I RAZVOJ DIGITALNOG TRŽIŠTA RADA KAO POSLEDICA DIGITALIZACIJE

Aleksandar Kovačević

aleksandar.kovacevic@fpn.bg.ac.rs

Mentor: prof. dr Zoran Stojiljković

Fakultet političkih nauka

Univerzitet u Beogradu

Sažetak

Istorija industrijskih odnosa je istorija tehnoloških, ekonomskih i društvenih promena koje su imale odlučujući uticaj na promene unutar procesa rada. Poslednja promena u sferi industrijskih odnosa je četvrta industrijska revolucija ili digitalizacija. Ona se javlja u dva talasa i to: (1) kao posledica automatizacije i robotizacije industrijske proizvodnje i (2) spajanjem procesa robotizacije i velike količine podataka koji su dostupni na mrežama. U uslovima digitalizacije rada i digitalne ekonomije, dolazi do erozije postojećeg tržišta rada i stvaranja novog, digitalnog tržišta rada. Digitalno tržište rada se razvija kao paralelno tržište koje je ultrafleksibilno i gde uslovi rada nisu jasno definisani. Stoga, istraživačko pitanje glasi: koje su osnovne karakteristike digitalnog tržišta rada? Kako bismo dali odgovor na ovo pitanje, izvršićemo analizu digitalnog tržišta rada, kako bismo odredili njegove osnovne karakteristike u evropskim zemljama, kao i nastanak i razvoj u Republici Srbiji. Ovim istraživanjem se sa stanovišta političke sociologije nastoji objasniti uloga socijalnih aktera u procesu digitalizacije, posebno uloga sindikata u zaštiti prava radnika na digitalnom tržištu rada. U radu se takođe vrši komparativna analiza digitalnog i postojećeg tržišta rada uz naglasak na prava zaposlenih. Budući da je ovaj fenomen sa stanovišta nauke relativno nov i nedovoljno istražen, zaključak do koga bismo u ovom istraživanju došli, predstavljao bi jedinstven odgovor na postavljeno istraživačko pitanje. Ključni zaključak do koga se dolazi u ovom radu jeste da su zaposleni na ovom tržištu rada formalno nezaposlena ili samozaposlena lica koja uživaju niža prava nego radnici zaposleni u okviru tradicionalnog tržišta rada.

Ključne reči: Digitalizacija rada; digitalna ekonomija; digitalno tržište rada; tržište rada; socijalni akteri; sindikati; prava radnika

EMERGENCE AND DEVELOPMENT OF DIGITAL LABOUR MARKET AS A CONSEQUENCE OF DIGITALISATION

Aleksandar Kovačević

aleksandar.kovacevic@fpn.bg.ac.rs

Mentor: Full Prof. Zoran Stojiljković

Faculty of Political Sciences

University of Belgrade

Abstract

The history of industrial relations is the history of technological, economic and social changes which have the main impact on changes in the labour process. The last change in industrial relations is the fourth industrial revolution or digitalisation. It appears in two different waves: (1) as the consequence of automation and robotization of the industrial production and (2) by combining the robotization process and large amount of data available on the networks. In the process of labour digitalisation and digital economy, there is an erosion of the traditional labour market and the creation of a new, digital labour market. The digital labour market appears as a parallel market, which is ultra-flexible and where the labour conditions are not clearly defined. Therefore, the main research question is: which are the main characteristics of the digital labour market? To answer this research question, we will analyse the digital labour market to find the main characteristics of this market in the European countries and the emergence and development of this market in the Republic of Serbia. This research seeks to explain the role of social actors in the process of digitalisation from the political sociology perspective, especially the role of trade unions in protecting workers' rights in the digital labour market. In this paper we will make a comparative analysis of the digital labour market and the existing labour market, with an emphasis on employee rights. As this phenomenon is relatively new and under-researched, the conclusion to this research would be a unique answer to the research question. The key conclusion of this paper is that employees in this labour market are formally unemployed or self-employed employees who enjoy lower rights than workers employed in the traditional labour market.

Keywords: the digitalisation of labour; digital economy; digital labour market; labour market; social actors; trade unions; labour rights

ПРАВНИ ПОЗИТИВИЗАМ ИЛИ ЈУСНАТУРАЛИЗАМ: ДЕБАТА ХАРТ–ФУЛЕР

Марица Мишић

m.marica93@gmail.com

Ментор: др Марко Трајковић

Правни факултет

Универзитет у Нишу

Сажетак

Један од најтежих проблема којима је већ вековима заокупљена филозофија права јесте место и улога морала у праву, односно да ли су морал и право нераскидиво везани једно за друго или су ипак одвојени феномени, при чему је право потпуно очишћено од свих ванправних елемената, морала и вредности. Међу правним филозофима било је и покушаја синтетичког и интегралистичког објашњавања односа права и морала. Покушаји да се помире две супротстављене тезе огледају се у учењима да је право етички минимум или пак с друге стране, да право није етички минимум, али да долази до извесних преклапања између ова два феномена. Учења о нераскидивој вези етике и права називамо јуснатурализам и супротно томе, теорије према којима је право раздвојено од морала, правни позитивизам. Јуснатуралистичка схватања су стара колико и етичка учења старогрчких филозофа. Јуснатуралисти разликују природно право, право какво оно треба да буде од позитивног права, права какво оно јесте, какво постоји, а које се може вредновати као исправно или неисправно, добро или лоше. Правни позитивизам као теорија и инсистирање правних позитивиста на раздвојености права од морала, с друге стране је тековина модерног доба, која се заснива на учењу да позитивно право какво год да је, добро или лоше, јесте важеће право које се мора поштовати. Морамо поменути да поред оваквог строгог позитивистичког схватања, постоје и становишта теоретичара који су заступници нешто блаже варијанте. Циљ овог рада јесте да поделу међу филозофима права илуструје кроз дебату двојице савременика, неојуснатуралисте Лона Фулера и правног позитивисте Херберта Харта. Реч је заправо о есеју Херберта Харта „Positivism and the Separation of Law and Morals“ у коме он, имајући у виду схватања утилитаристичких писаца, жели да објасни да је реч о једном учењу које комбинује аналитичко изучавање права, императивну теорију права и учење које инсистира на дистинкцији и раздвојености права и морала. Обдацујући императивну теорију, Харт прихвата раздвојеност права и морала, као и аналитички приступ праву, наводећи да се термин „позитивизам“ употребљавао некритички, те се неодређено означавало свако од ова три раздвојена учења. Поред тога, он се бави и проблемом судског стварања права у правним предметима из полусенке, када се према његовом мишљењу узимају у обзир не нужно и искључиво морална, већ и друга друштвена мерила, изражавајући став о непотпуности закона. Као одговор на Хартов есеј, Лон Фулер је исте 1958. године објавио „Positivism and Fidelity to Law – a Reply to Professor Hart“ као критику Хартовог, према Фулеровом мишљењу, контрадикторног схватања односа права и морала. Фулер истиче да уколико позитивистичка школа једино што може да понуди јесте запажање да ма како дефинисали право оно је увек различито од морала, онда њихово учење ничему не служи.

Кључне речи: Фулер; Харт; јуснатурализам; позитивизам; право; морал

LEGAL POSITIVISM OR JUSNATURALISM: THE HART-FULLER DEBATE

Marica Mišić

m.marica93@gmail.com

Mentor: Full Prof. Marko Trajković

Faculty of Law

University of Niš

Abstract

One of the most difficult problems that has been entrenched by the philosophy of law for centuries is the position and function of morality in law, that is, whether morality and law are inextricably linked to one another or they are nevertheless separate phenomena, whereby law is completely purged of all extralegal elements, morality and values. There have been attempts among legal philosophers to synthetically and integrally explain the relation between law and morality. Attempts to reconcile the two opposing theses are reflected in the doctrines that law is an ethical minimum or, on the other hand, that law is not an ethical minimum, but that there is some overlap between the two phenomena. The theories of the unbreakable link between ethics and law we call jusnaturalism and on the other hand, the theories according to which law is separated from morality, legal positivism. Jusnaturalist understandings are as old as the teachings of the ancient Greek philosophers and their ethics. Jusnaturalists distinguish natural law—law as it should be, from positive law—law as it is, as it exists, which can be valued as right or wrong, good or bad. Legal positivism as a theory and the insistence of legal positivists on the separation of law from morality, on the other hand, is an attainment of modern times, which is based on the teaching that a positive law, whether good or bad, is a valid right that must be respected. In addition, we have to mention that besides this strict positivist understanding, there are also the views of theorists who are advocates of a slightly milder variant. The aim of this paper is to illustrate the division between philosophers of law through the debate of two contemporaries, neo-jusnaturalist Lon Fuller and legal positivist Herbert Hart. It is, in fact, an essay by Herbert Hart on “Positivism and the Separation of Law and Morals”, in which he, with the understanding of utilitarian writers, wants to explain that it is a doctrine that combines analytical approach to law, imperative law theory, and learning that insists on the distinction and separation of rights and morals. By rejecting the imperative theory, Hart embraces the separation of law and morality, as well as the analytical approach to law, stating that the term „positivism“ was used uncritically and vaguely denoted each of these three separate theories. In addition, he addresses the problem of judicial creation of law in half-shadow legal cases, where, in his view, not only moral but also other social criteria are taken into account, expressing a view on the incompleteness of the law. In response to Hart’s essay, in 1958 Lon Fuller published „Positivism and Fidelity to Law—a Reply to Professor Hart“ as a critique of Hart’s, in Fuller’s view, contradictory understanding of the relation between law and morality. Fuller points out that if the observation that no matter how you define law, it is always different from morality is the only thing which the positivist school has to offer, then their teaching is of no use for us.

Keywords: Fuller; Hart; jusnaturalism; positivism; law; morality

CIP - Каталогизација у публикацији
Народна и универзитетска библиотека
Републике Српске, Бања Лука

з(082)

НАУЧНО-стручна конференција Студенти у сусрет науци (12 ; 2019
; Бања Лука)

Društvene nauke. Istraživanja u društvenim naukama : zbornik
radova / 12. Naučno-stručna konferencija Studenti u susret nauci - StES
2019, Banja Luka 2019. = Social Sciences. Research in Social Sciences :
proceedings / 12th scientific conference Students encountering science -
StES 2019 ; [urednici Jelena Vučić, Miloš Kuzmanović]. - Banja Luka :
Univerzitet u Banjoj Luci : Studentski parlament Univerziteta u Banjoj
Luci, 2019 (Banja Luka : Mikro print). - 136 стр. : илустр. ; 21 см. -
(Društvene nauke, ISSN 2637-1960)

Радови на срп. и енгл. језику. - Лат. и ћир. - Тираж 40. -
Библиографија уз сваки рад. - Abstracts.

ISBN 978-99976-49-02-7

COBISS.RS-ID 8506904